

LASTA VARTEN

Perhetyöntekijöiden kokemuksia lapsen huomioimisesta lastensuojelun perhetyössä

LAHDEN AMMATTIKORKEAKOULU
Sosiaalialan koulutusohjelma
Sosiaalipedagoginen lapsi- ja nuorisotyö
Opinnäytetyö
Kevät 2009
Nana Siltanen

Lahden ammattikorkeakoulu
Sosiaalialan koulutusohjelma

SILTANEN, NANA: Lasta varten. Perhetyöntekijöiden kokemuksia lapsen huomioimisesta lastensuojelun perhetyössä.

Sosiaalipedagogisen lapsi- ja nuorisotyön suuntautumisvaihtoehdon opinnäytetyö, 78 sivua, 4 liitesivua

Kevät 2009

TIIVISTELMÄ

Tämä on hankkeistettu opinnäytetyö, jonka tarkoituksena on selvittää perhetyöntekijöiden kokemuksia lapsen huomioimisesta lastensuojelun perhetyössä. Tavoitteena on tuoda esiin, millä tavoin lapsi näyttäytyy perhetyön työskentelyssä ja mitä menetelmiä lapsen huomioimisessa hyödynnetään sekä mitä merkityksiä perhetyöntekijät antavat lapsen huomioimiselle omassa työssään.

Opinnäytetyö on laadullinen tutkimus. Tutkimukseen osallistui erään kunnan kuusi lastensuojelun perhetyöntekijää. Aineistonkeruumenetelmänä käytettiin teemahaastattelua. Aineisto analysoitiin käyttämällä teoriaohjaavaa sisällönanalyysia. Analysointivaiheessa aineisto jaettiin kahdeksaan yläluokkaan, joista muodostettiin kolme pääluokkaa.

Tutkimustuloksista ilmenee, että perhetyöntekijät kokivat lapsen huomioimisen tärkeänä. Lapsi oli useimmiten läsnä perhetyön tapaamisissa ja lisäksi lapsella oli myös omia tapaamisia. Lapsilla oli mahdollisuus vaikuttaa perhetyön tavoitteisiin ja työskentelyn etenemiseen. Lapsi näyttäytyi perhetyöntekijöiden kokemana tiedon tuottajana omasta elämästään ja kokemuksistaan. Lapsilla nähtiin olevan myös tiedon saajan asema perhetyössä. Suora työskentely lapsen kanssa oli tärkeä osa perhetyötä. Lapsen kanssa työskentelyssä korostuivat ne asiat, jotka kuuluivat lapsen elämään. Toiminnallisuus oli lapsen kanssa työskentelyä vahvasti määrittävä tekijä. Lapsen huomioimisessa ja lapsen kanssa työskentelyssä perhetyöntekijät näkivät merkityksellisenä mahdollisuuden vaikuttaa lapsen elämään myönteisesti. Perhetyöntekijät kokivat, että lapsen huomioiminen vaatii suunnittelua ja he kertoivat pohtivansa lapsen huomioimista paljon omassa työssään.

Johtopäätöksenä voidaan todeta, että perhetyöntekijät kokivat olevansa perheessä lasta varten. Perhetyön perustana oli lapsen edun turvaaminen. Lapsen kanssa työskentely oli perhetyöntekijöiden mukaan tavallista olemista lapsen kanssa. Lapsen huomioiminen koettiin tärkeäksi perhetyössä, sillä lapsissa nähtiin olevan meidän yhteiskuntamme tulevaisuus.

Avainsanat: lastensuojelun perhetyö, lapsen huomioiminen, lapsen kanssa työskentely, toiminnalliset menetelmät, kvalitatiivinen tutkimus

Lahti University of Applied Sciences
Degree Programme in Social Services

SILTANEN, NANA: For the sake of the child.
Family workers' experiences of taking children into
consideration in the context of family work in child
welfare.

Bachelor's Thesis in Social Services, 78 pages, 4 appendices

Spring 2009

ABSTRACT

The subject of this study was family workers' experiences of taking children into consideration in family work. The purpose of the study was to find out the ways a child appeared in family work and what methods were used when family workers took a child into consideration. This study also tried to find out what meanings family workers gave to taking children into consideration. The goal was that family workers can benefit from the results of this research when developing their work.

The thesis is a qualitative study. Six family workers from one municipality participated in the study. The method of collecting data was a theme interview. The study material was analyzed by using a content analysis. The material was first divided into eight groups which were divided into three main categories.

According to this study, family workers experienced that taking children into consideration was important. Children were at the meetings and they also had meetings of their own. They had possibility to participate in setting goals for family work and in the working process. Family workers thought that children could produce important information of their own lives and experiences. Children also had right to have information. Working with children was an important part of family work and it was based on the things that were part of children's life. Working was often very action-based. Family workers saw meaningful that they had a possibility to make a positive influence in children's lives. They also thought that it required planning and they told that they reflected a lot on taking children into consideration in their work.

On the basis of the results, a conclusion can be made that family workers experienced that they were in the family for the sake of the child. Protecting child's interest was seen as central in family work. Working with the child was seen as simply being with the child. Child consideration was essential because children were seen as the future of our society.

Key words: family work in child welfare, taking children into consideration, working with children, action-based methods, qualitative study

SISÄLLYS

1	JOHDANTO	1
2	LASTENSUOJELUN PERHETYÖ	3
	2.1 Lastensuojelun perhetyön jäsentelyä	3
	2.2 Perhetyön prosessi	4
	2.3 Perhetyön tehtävät	6
	2.4 Työparin ja tiimityöskentelyn merkitys perhetyössä	9
	2.5 Lastensuojelun perhetyön osaamisalueet	11
3	LAPSEN HUOMIOIMINEN	13
	3.1 Lapsen näkymättömyys lastensuojelussa	13
	3.2 Lapsikeskeisyys ja lapsilähtöisyys	15
	3.3 Lapsen osallisuus	17
	3.3.1 Lapsi tiedon tuottajana ja tiedon saajana	18
	3.3.2 Lapsen kokemusmaailma	21
	3.4 Työskentely lapsen kanssa	22
	3.4.1 Tilan merkitys	24
	3.4.2 Työskentelyn erityisyys ja sen haasteet	25
	3.4.3 Erilaiset menetelmät ja välineet työskentelyn tukena	26
4	TUTKIMUKSEN TAVOITTEET JA TUTKIMUSTEHTÄVÄT	29
5	TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN	30
	5.1 Tutkimuksen kohderyhmä	30
	5.2 Tutkimusmenetelmä	31
	5.3 Aineiston hankinta	32
	5.4 Tutkimusaineiston analysointi	34
6	TUTKIMUKSEN TULOKSET	36
	6.1 Perustiedot	36
	6.2 Lapsi perhetyössä	37
	6.2.1 Lapsen kehityksen havainnointi	37
	6.2.2 Lapsen läsnäolo	38
	6.2.3 Lapsen osallisuus	40

6.2.4	Lapsen omat tapaamiset	44
6.3	Menetelmät lapsen huomioimisessa	45
6.3.1	Lapsen kanssa työskentely	45
6.3.2	Menetelmien ja välineiden valintaan vaikuttavat tekijät	48
6.4	Lapsen huomioimisen merkitys	50
6.4.1	Muutoksen aikaansaaminen	50
6.4.2	Itsereflektio ja toiminnan suunnittelu	52
7	JOHTOPÄÄTÖKSET	54
7.1	Lasta varten perheessä	54
7.2	Tavallista olemista lapsen kanssa	57
7.3	Lapsissa on tulevaisuus	58
8	TUTKIMUKSEN LUOTETTAVUUS JA EETTISYYS	60
8.1	Tutkimuksen luotettavuus	60
8.2	Tutkimuksen eettisyys	62
9	POHDINTA	63
	LÄHTEET	68
	LIITTEET	78

1 JOHDANTO

Koko lastensuojelutyö on murroksessa uuden lastensuojelulain myötä. Kunnat ovat alkaneet pohtia niin palveluiden järjestämistä kuin asiantuntijuuden saatavuutta lastensuojeluasioissa. (Heino 2008, 57.) Lastensuojelun avohuollon asiakkaiden määrä on lähes kaksinkertaistunut kymmenen vuoden kuluessa ja samalla myös avohuollon tukitoimenpiteet ovat lisääntyneet. Yhtenä avohuollon tukitoimenpiteenä useimmissa kunnissa tarjotaan perhetyötä. Perhetyöstä on kehittynyt tuloksellinen ja hyvä työmuoto perheiden hyvinvoinnin lisäämiseksi. (Reijonen 2005a, 3.)

Lapsen asema lastensuojelussa on ollut useiden tutkimusten ja pohdintojen aiheena. On puhuttu lapsen näkymättömyydestä lastensuojelussa. (Bardy 2004, 196; Uusimäki 2005, 118.) Viime aikoina lapsen huomioiminen, lapsen osallisuuden mahdollistaminen ja lapsen kanssa työskentely ovat nousseet kehittämisen kohteiksi lastensuojelussa (Forsberg, Ritala-Koskinen & Törrönen 2006, 5; Möller 2004, 9). Kentältä työntekijöiden keskuudesta on noussut tarve ja halu kehittää omaa työskentelyään lapsikeskeisemmäksi (Muukkonen & Tulensalo 2004, 5). Tästä kertoo myös se, että lapsen kohtaamisen ja huomioimisen menetelmiä on kehitelty monissa eri hankkeissa ja menetelmiin liittyen on järjestetty erilaisia koulutuksia. Hankkeiden kautta on pyritty tuomaan näkyvämmäksi lapsilähtöisyyttä ja lapsikeskeisyyttä sekä lapsen kohtaamisen tärkeyttä. Ervast ja Tulensalo (2005, 2) korostavat, että muutos työtavoissa ja toiminnassa on kuitenkin hidasta ja vaatii tietoista työskentelyä. Lapsen huomioiminen on vaativaa ja työntekijältä vaaditaan, että hän tiedostaa asian tärkeyden ja työskentelee aktiivisesti sen hyväksi. (Ervast & Tulensalo 2005, 2, 42.) Lapsen huomioiminen vaatii aikuiskeskeisten ajatus- ja toimintamallien uudelleenarviointia (Kyrönlampi-Kylmänen 2007, 11).

Tutkimukseni aiheena on 4–12-vuotiaan lapsen huomioiminen lastensuojelun perhetyössä. Tavoitteena on kuvailla perhetyöntekijöiden kokemuksia lapsen huomioimisesta omassa työssään ja selvittää heidän näkökulmaansa lapsilähtöiseen työskentelyyn. Mielestäni on tärkeä tuoda näkyviksi ne tavat, joilla toimitaan lapsen

tasolla, puhutaan lapsen kieltä. Tarkoitukseni on saada esiin, millä tavoin lapsi näyttäytyy perhetyön työskentelyssä ja mitä menetelmiä lapsen huomioimisessa hyödynnetään sekä mitä merkityksiä perhetyöntekijät lapsen huomioimiselle omassa työssään antavat.

Tutkimusaiheeni valintaa ohjasi ennen kaikkea kiinnostukseni perhetyötä kohtaan. Lapsen huomioiminen ja lapsen kanssa työskentely on myös ajankohtainen aihe kaikilla sosiaalialan kentillä. Vuoden 2008 alussa voimaan tullut lastensuojelulaki (13.4.2007/417; luku 4, § 5) korostaa entistä enemmän lapsen osallisuutta sekä lapsen mielipiteen ja toivomusten selvittämistä ja huomioimista lapsen ikätason edellyttämällä tavalla. Tämän tutkimuksen antina on se, kuinka lapsilähtöisyys ja lapsen huomioiminen näkyvät yksittäisen perhetyöntekijän työssä ja kuinka merkityksellisiksi ne työn arjessa koetaan.

2 LASTENSUOJELUN PERHETYÖ

2.1 Lastensuojelun perhetyön jäsentelyä

Perhetyön käsite on monimuotoinen ja pitää sisällään monia erilaisia työmuotoja (Heino, Berg & Hurtig 2000, 10; Uusimäki 2005, 188). Paikkakunnasta riippuen perhetyön muodot, sisältö ja tavoitteet saattavat vaihdella huomattavasti. Tämän vuoksi perhetyön määrittely täsmällisesti on vaikeaa. (Perhetyö 2008.)

Lastensuojelun perhetyöllä tarkoitetaan sitä toimintaa, joka toteutetaan lastensuojelulain antamissa puitteissa. Lastensuojelulaissa kuntia veloitetaan järjestämään perhetyötä avohuollon tukitoimena. (Lastensuojelulaki 417/2007, § 36.) Tällöin puhutaan lastensuojelun avohuollon tukitoimenpiteenä järjestetystä perhetyöstä. Lastensuojelun perhetyössä tehdään yhteistyötä perheen kanssa ja siinä on vahvasti läsnä lapsen edun turvaaminen. Lastensuojelun kontekstissa työskentelyssä on mukana tuen lisäksi myös kontrollin näkökulma. (Perhetyö 2008.)

Perhetyötä on pyritty jäsentämään monissa tutkimuksissa ja hankkeissa. Heino, Berg ja Hurtig (2000) selvittivät ja jäsensivät perhetyön muotoja Stakesin huostaanottoprojektin yhteydessä. Perhetyö näyttäytyi heidän jäsenyyksessään niin perheen epävirallisena tukemisena kuin virallisten väliintulojen avulla toteutettuna syvällisempänä tukemisena ja puuttumisena perheen elämään. Perhetyömuotoja ryhmiteltiin laitoshuollon, välimaaston ja avohuollon työhön. (Heino ym. 2000; 12, 21.) Myllärniemi (2007, 8) on puolestaan eritellyt perheiden kanssa tehtävää sosiaalityötä neljällä eri tasolla 1) hyvinvointipalveluihin, 2) ”perhetukipalveluun”, 3) sosiaalialan ammatilliseen tukeen ongelmatilanteissa sekä 4) erityispalveluun, johon kuuluvat lastensuojelun sosiaalityö ja perhetyö. Gilliganin (2000, 15) määrittelyssä perhetyö eriytyy kehittävään, korvaavaan ja suojelemaan perhetyöhön.

Heino (2008, 47) on määritellyt lastensuojelun perhetyön yläkäsitteeksi lastensuojelun avohuollon (ja jälkihuollon) perhetyölle, intensiiviperhetyölle sekä ammatillisissa yksiköissä tapahtuvalle perhekuntoutukselle. Lastensuojelun perhetyölle ominaista on muun muassa se, että se tapahtuu lastensuojelun kontekstissa, se on tavoitteellista ja suunnitelmallista sekä ammatillista työtä. Lastensuojelun perhetyö edellyttää sitä, että perhe on lastensuojelun piirissä, jolloin perhetyön aloittamista edeltää ammatillinen arvio perhetyön tarpeesta. Lastensuojelun perhetyöhön liittyy oleellisesti toiminnan ja edistymisen arviointi yhdessä asiakkaan, sosiaalityöntekijän sekä sen tahon kanssa, joka on perheen ohjannut perhetyön piiriin. (Heino 2008, 48.) Heinon määritelmä toimii pohjana opinnäytetyössäni. Määritelmän vahvuuksina on sen aikaisempia tutkimuksia yhdistävä luonne ja tuoreus.

2.2 Perhetyön prosessi

Perhetyön prosessilla tarkoitetaan sitä suunnitelmallista tapahtumien ketjua, jonka kautta perhetyötä perheen kanssa toteutetaan ja jonka aikana perheessä vaihteittain tapahtuu muutos toivottuun suuntaan. Perhetyön prosessista voidaan erotella kolme päävaihetta, jotka ovat aloitusvaihe, toteutusvaihe ja työskentelyn päättämisen vaihe. Prosessi lähtee liikkeelle perheen ja lapsen tilanteesta ja tarpeista käsin ja etenee perheessä eteen tulevien tilanteiden mukaisesti. Kautta koko prosessin mukana kulkee tiiviisti laadunhallinnan ulottuvuus ja työskentelyn vaikutuksia arvioidaan jatkuvasti. (Järvinen, Lankinen, Taajamo, Veistilä & Virolainen 2007, 74.)

Lastensuojelun perhetyön prosessin voidaan ajatella alkavan lastensuojeluprosessin käynnistymisestä, vaikka kaikki lastensuojelun asiakkaat eivät tulekaan perhetyön piiriin. Itse lastensuojeluprosessi käynnistyy, kun sosiaalityöntekijä saa ilmoituksen lapsesta, joka on lastensuojelun tarpeessa. Ilmoitusvelvollisuudesta on säädetty lastensuojelulaissa (13.4.2008/417, § 25). Ennen muiden toimenpiteiden aloittamista on selvitettävä, onko ilmoitus aiheellinen. Ilmoituksen osoittauduttua aiheelliseksi tehdään lastensuojelulain (13.4.2007/417, § 27) mukainen lastensuojelutarpeen selvitys ja siinä päädytään lastensuojelun tukitoimenpiteiden tarpeeseen. Lastensuojelutarpeen selvityksen voi hoitaa myös perhetyöntekijä yhteistyössä sosiaalityönte-

kijän kanssa, kuten eräissä kunnissa on suunniteltu. (Heino 2008, 44.) Tässä tutkimuksessa lastensuojelutarpeen selvitys on rajattu tarkastelun ulkopuolelle ja tutkimuksen painopiste on käytännön lastensuojelun perhetyössä.

Sosiaalityöntekijä tekee päätöksen perhetyön aloittamisesta (Heino 2008, 45). Ennen päätöksen tekemistä sosiaalityöntekijä arvioi perhetyön toimivuutta työskentelytapana kyseisessä perheessä. Myös perhetyöntekijän on pohdittava omia mahdollisuuksiaan auttaa perhettä. (Heino ym. 2000, 192.) Prosessin toteutusvaihe käynnistyy perhetyön tavoitteiden asettamisella ja perhetyön suunnittelemisella. Asiakassuunnitelmaneuvoittelussa määritellään tavoitteet yhteistyössä perheen ja sosiaalityöntekijän sekä tarvittaessa muiden perheen kanssa työskentelevien tahojen kanssa. (Järvinen ym. 2007; 44, 78.) Tavoitteilla pyritään siihen, että perhe selviää itsenäisesti ilman ulkopuolisia tukitoimia (Reijonen 2005b, 11).

Lastensuojelun avohuollon asiakassuunnitelma määrittää perhetyötä, mutta itse perhetyön työskentelyssä on mahdollisuus tapauskohtaiseen ja asiakaslähtöiseen toteutukseen (Myllärniemi 2007, 10). Sosiaalityöntekijän määrittämät lastensuojelulliset tavoitteet ovat tärkeitä ja antavat puitteet työskentelylle, mutta keskeistä on myös perheen omien tavoitteiden löytäminen, joihin perhe saa itse vaikuttaa. Tämä edistää perheen motivoitumista ja sitoutumista työskentelyyn. Tavoitteiden ilmaiseminen arkisella ja konkreettisella tavalla sekä niiden paloittelu pienempiin osiin mahdollistaa työskentelyn toteutumisen arvioinnin. (Heino ym. 2000; 42, 192.)

Arviointi on perhetyön prosessissa jatkuvaa ja sitä tehdään jokaisessa prosessin vaiheessa. Arvioinnin tavoista ja yhteisistä arviointitapaamisista on syytä sopia perheen ja muiden tahojen kanssa jo työskentelyn alkuvaiheessa. Perhe arvioi itse tavoitteiden toteutumista ja omaa selviytymistään, kun taas perhetyöntekijät arvioivat asioita, jotka sujuvat perheen arjessa. Myös yhteistyötahot osallistuvat arviointiin oman tehtäväalueensa näkökulmasta. (Järvinen ym. 2007, 80.) Myllärniemi (2007, 85) toteaa, että arviointi asiakastyössä on usein eettisesti latautunutta, koska siinä arvotetaan toimintaa ja sillä pystytään vaikuttamaan merkittävästi arvioinnin kohteena olevan perheen elämään. Arvioinnissa tärkeää ovat lapsen hyvinvoinnin nä-

kökulma sekä vanhemman toiminnan vaikutukset lapseen. (Myllärniemi 2007, 85.)

Perhetyöntekijä luo suhteita myös perheen läheisverkostoon sekä muihin auttajatahoihin, jotka ovat mukana perheen elämässä. Työskentely etenee vähitellen aktiiviseen vaiheeseen, jolloin perhe voi olla valmiimpi panostamaan muutokseen omassa tilanteessaan. Kirjaaminen on oleellinen osa toteutusvaihetta ja koko prosessia. Yhteistyö ja työskentelyn eteneminen tulee kirjata sovitulla tavalla. (Järvinen ym. 2007, 79–80.) Kirjaamisessa on huomioitava ennen kaikkea lastensuojelutehtävän kannalta olennainen tieto. Tarkoituksena on tuoda esiin välittömiä havaintoja perheen ja lapsen arjesta ja siitä, miten on työskennelty. (Myllärniemi 2007, 35.)

Lastensuojelun perhetyössä työskentely kestää yleensä pitkään, sillä perheet tulevat lastensuojelun asiakkaiksi usein vasta silloin, kun ongelmat ovat kasaantuneet ja tilanne päässyt kriisiytymään. Kun tavoitteet on saavutettu ja perheen tilanne parantunut, on aiheellista vähentää tapaamisia ja lopulta päättää perhetyö. (Järvinen ym. 2007, 44.) Tällöin perhetyön päättäminen on yksi onnistuneen työskentelyn merkeistä (Reijonen 2005b, 11). Lastensuojelun perhetyössä voi myös käydä jossain vaiheessa ilmi, että avohuollon tukitoimet eivät ole riittäviä perheen tilanteen parantamiseksi ja lapsen suojelemiseksi. Tällöin perhetyöntekijän tehtäväksi voi tulla vanhempien tukeminen huostaanoton valmisteluvaiheessa sekä tarvittaessa myös sijoituksen aikana. Työskentelyn päättämisen tulisi tapahtua perheelle sopivana aikana, minkä vuoksi perhetyön päättämisestä on aina tärkeä sopia yhdessä ja keskustella asiasta perheenjäsenten ja perheen kanssa työskentelevien tahojen kanssa. (Järvinen ym. 2007, 44.)

2.3 Perhetyön tehtävät

Perhetyöstä ei ole löydettävissä täsmällisiä ja kattavia tehtävämäärittäyksiä ja työnkuvauksia, vaan työkäytännöt ovat syntyneet vastaamaan paikallisiin tarpeisiin kuntien ja eri järjestöjen lastensuojelutyössä. Usein tämä tarve on kohdistunut perheen kokonaisvaltaiseen tukemiseen heidän omassa arjessaan. (Reijonen 2005b, 7.) Kes-

keinen perhetyön taustalla vaikuttava tekijä on huostaanottojen ehkäiseminen sekä huostaanoton ja sijoituksen ehdottomuuden hälventäminen (Hurtig 2003, 26).

Lastensuojelun perhetyössä työskentelyn viitekehyksenä on lastensuojelulaki ja työskentelyn lähtökohtana ja perustana on *lapsen edun turvaaminen*. Perhetyön tärkeimpänä tehtävänä on huolehtia, että lapsen etu toteutuu siten, kun siitä on lastensuojelulaissa (2007/417) ja laissa lapsen huollosta (1983/361) säädetty. Työntekijällä on velvollisuus puuttua tilanteisiin, jotka ovat lapsen edun vastaisia ja vahingoittavat lapsen fyysistä tai psyykkistä kehitystä. (Järvinen ym. 2007, 102.)

Heino (2008, 46) on jaotellut perhetyön tehtäviä tukeen ja ohjaukseen, tutkimukseen ja arviointiin sekä hoitoon ja kuntoutukseen. Usein nämä tehtävät limittyvät käytännön työssä, vaikka on mahdollista, että työskentely rajoittuu erityisesti vain johonkin näistä tehtävistä. Usein lastensuojelun perhetyö pitää sisällään tuki-, kontrolli- ja arviointitehtäviä, jotka on tärkeä tuoda selkeästi esille jo työskentelyn aloitusvaiheessa. Tuen ja kontrollin samanaikaisuus lastensuojelun perhetyössä luo työntekijälle kaksoisroolin sekä tukijana että kontrolloijana, mikä tulee selvittää myös perheelle (Kihlman 2005, 113).

Lastensuojelun perhetyössä yhdistyy perheen syvälinen tukeminen sekä puuttuminen perheen toimintaan ja elämään virallisten väliintulojen avulla. Perheen tukeminen voi olla arkipäivän auttamista ja yhdessä toimimista, terapeutisia keskusteluja tai vanhempien ja vanhemmuuden ohjaamista (Heino ym. 2000, 21, 23). Perheen tukeminen voi käytännössä tarkoittaa niin perheen asuntoasioiden selvittelyä kuin virastokäynneillä mukana olemista tai lapsen harrastuksiin ohjaamista (Reijonen 2005b, 11).

Perhetyön ja perhetyöntekijän tehtävät ja roolit voivat vaihdella jopa päivittäin. Asiakaslähtöinen työote edellyttää joustamista perheen tarpeiden mukaisesti. Molempipuolisen luottamuksen kasvaessa esiin nousee uusia ja yhä vaikeampia asioita. Perhetyöntekijän tehtäväksi voi työskentelyn jatkuessa muodostua *tiedon välittäminen* perheen ja sosiaalityöntekijän välillä, koska perhetyöntekijä näkee perheen tilanteen lähempää. (Heino ym. 2000, 46–47.) Perhetyöntekijä toimii myös tarvitta-

essa tiedon välittäjänä lapsen ja vanhempien sekä lapsen ja sosiaalityöntekijän välillä. (Myllärniemi 2007, 21; Uusimäki 2005, 84.)

Osana perhetyön tehtävää voidaan nähdä *vuorovaikutustaitojen vahvistaminen*. Itse perhetyö tapahtuu vuorovaikutuksellisessa suhteessa, minkä vuoksi vuorovaikutustaitojen merkitys korostuu. Vuorovaikutus on ihmisten välisessä kanssakäymisessä aina läsnä. Myös perheen jäsenten välinen vuorovaikutus ja sen tukeminen on työn keskiössä. (Järvinen ym. 2007, 106.) Vuorovaikutustaitojen vahvistamiseen liittyy olennaisesti *tunnetyöskentely*, jonka tarve lastensuojelun perhetyössä on lisääntynyt. Lapsen ja vanhemman välistä tunnesuhdetta rakennetaan tunnetyöskentelyssä tietoisesti erilaisten vuorovaikutuksellisten menetelmien avulla. Tunnetyöskentelyssä ja tunnesuhteen luomisessa kiinnitetään huomiota vanhemman läsnäoloon sekä ennakoitavaan ja vastavuoroiseen toimintaan vuorovaikutuksessa suhteessa lapseen. (Myllärniemi 2007, 87.)

Perhetyön tehtävänä on myös *tuottaa tietoa* siitä, millaisena perheen arki näyttäytyy ja millä tavoin lastensuojelulliset huolenaiheet ja ongelmakohdat arjen tilanteissa ilmenevät (Myllärniemi 2007, 33). Tiedon tuottamisen merkitys korostuu varsinkin lastensuojelun perhetyössä, sillä harvoin perhe on vain perhetyön asiakkaana. Tällöin puhutaan *moniammatillisesta yhteistyöstä*. Jo lastensuojelun sosiaalityöntekijä ja perhetyöntekijä tai perhetyön tiimi tai työpari tekee moniammatillista yhteistyötä. Usein ammatilliseen verkostoon kuuluu muitakin yhteistyötahoja riippuen perheen tilanteesta. Näitä ammatillisen verkoston jäseniä voivat olla esimerkiksi päihdetyöntekijä, lasten päivähoidon työntekijä ja psykologi. Ammatillisessa verkostossa toimiminen on yksi perhetyöntekijän tehtävä. Moniammatillisella yhteistyöllä pyritään vastaamaan perheen ongelmien moninaisuuteen ja työskentelyn monimuotoisuuteen. (Järvinen ym. 2007, 193–194.)

Lastensuojelun perhetyössä työskentelyä leimaa usein vahvasti muutoksen tarve. Perhetyöllä pyritään saamaan aikaan sellainen muutos perheessä ja sen tilanteessa, että mahdolliselta huostaanotolta vältyttäisiin. Perhetyön tehtävänä voi kuitenkin olla myös *kannatella perhettä* vaikeassa tilanteessa, jotta tilanteen paheneminen voidaan ehkäistä. Erityisesti lastensuojelun perhetyön prosessin loppuvaiheessa

perheen tukeminen esimerkiksi huostaanoton valmistelussa nousee keskeisemmäksi kuin muutokseen pyrkiminen. (Myllärniemi 2007, 10.)

2.4 Työparin ja tiimityöskentelyn merkitys perhetyössä

Lastensuojelun perhetyössä perhetyötä tehdään sekä työparin kanssa että yksin. Työparityöskentelyssä perheessä käy kaksi työntekijää tilanteen vaatiessa. Kotikäyntejä voidaan kuitenkin tehdä myös yksin. Työskentelyn suunnittelu ja etenemisen seuranta sekä arviointi suoritetaan yhdessä. Työpari sopii yhteisesti työnjaosta kunkin perheen kohdalla. (Heino 2008, 52) Perhetyöntekijän työparina voi olla kuka tahansa perheen kanssa työskentelevä ammattilainen, vaikka usein parina on toinen perhetyöntekijä, sosiaalityöntekijä tai terveydenhoitaja (Järvinen ym. 2007, 136).

Kunnan tai kaupungin toimintakulttuurista riippuu, toteutetaanko perhetyössä työparityöskentelyä vai ei. Taloudelliset kysymykset ja resurssit usein vaikuttavat työparityöskentelyn yleisyyteen organisaatiossa. Asiakkuusprosessin vaihe, perheen ongelmien vaikeusaste ja perheen koko vaikuttavat siihen, valitaanko parityöskentely vai tehdäänkö työtä perheessä yksin. Parityöskentelyn merkitys korostuu erityisesti niissä tilanteissa, kun lapsen tai nuoren sijoitusta kodin ulkopuolelle harkitaan vakavasti. Näissä tilanteissa kahden perhetyöntekijän tai perhetyöntekijän ja tietynlaiseen osaamiseen erikoistuneen työntekijän muodostama työpari tuo lisää osaamista ja ammattitaitoa. (Heino 2008, 52–53.) Työparityöskentely on lakisääteistä huostaanottoa valmisteltaessa sekä lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevia selvityksiä laadittaessa (Kihlman 2005, 97).

Parhaimmillaan parityöskentely tukee ja ohjaa vuorovaikutustyötä. Työparityöskentelyssä perhetyöntekijöillä on mahdollisuus purkaa yhdessä kokemuksiaan ja ajatuksiaan asiakassuhteesta työskentelyn ollessa erityisen intensiivistä. (Myllärniemi 2007, 30.) Työpari tuo työskentelyyn toisen näkökulman ja on tukena jaksamisessa (Uusimäki 2005, 74). Varsinkin lastensuojelun perhetyössä työparityöskentelyllä on monia etuja yksin tehtävään työhön nähden. Työparin mukanaolo koti-

käynneillä tuo turvallisuutta joskus nopeastikin vaihtuviin ja arvaamattomiin tilanteisiin. Yhteisen jakamisen ja työn reflektoinnin mahdollisuuden kautta työssäjaksaminen lisääntyy. Myös perheen ja työntekijän oikeusturva paranee työparityöskentelyn myötä, kun paikalla on kaksi työntekijää näkemässä ja kuulemassa, mitä tapahtuu. (Heino 2008, 52.)

Perhetyössä on noussut haasteeksi se, miten lapsen kanssa työskentelyyn irroiteetaan aikaa silloin, kun kotona ovat myös perheen vanhemmat ja muut lapset (Möller 2005a, 68). Työparityöskentelyn antina lapsen huomioimiselle ja kohtaamiselle on se, että lapsi tai lapset saavat oman työntekijänsä ja vanhemmat taas omansa. Lasten oma työntekijä voi tällöin kiinnittää enemmän huomiota lapsiin ja pitää heistä huolta tapaamisen aikana. Lasten työntekijä myös huolehtii, että lapset saavat puheenvuoron keskustelussa ja pystyvät olemaan osallisina tapaamisissa. (Ervast & Tulensalo 2005, 112; Vikman 2006, 24–25.) Työparityöskentelyssä on tilanteessa läsnä useampi kuin yksi perheen ulkopuolinen näkökulma, josta myös asiakas hyötyy, koska lapsen tarpeet tulevat tällöin paremmin arvioituksi. (Heino 2008, 52.) Työnjaosta sopimalla varmistetaan, että kaikkien läsnäolijoiden, niin vanhempien kuin lastenkin, näkökulmat tulevat kuulluksi (Ervast & Tulensalo 2005, 14; Järvinen ym. 2007, 137).

Parhaimmassa tapauksessa työparin taustatukena toimii erityinen lastensuojelun tai perhetyön tiimi (Heino 2008, 52). Tiimit ovat usein moniammatillisia ja parhaimmillaan niissä toteutuu tasavertaisuus ammattiryhmien kesken. Osaamista ja tietämystä jaetaan tiimin jäsenten kesken tasapuolisesti. Toisinaan tiimityöskentely ei toimi, vaan sen tarkoitus unohtuu ja moniammatillisuus muuttuu näennäiseksi. (Kihlman 2005, 98). Moniammatillisen työskentelyn haasteena perhetyön kohdalla on usein yhteistyökumppaneiden riittämätön tietämys perhetyön toiminnasta ja mahdollisuuksista. Perhetyöhön saatetaan tällöin kohdistaa liian suuria odotuksia. Käytännön este moniammatillisen yhteistyön toteuttamiselle löytyy usein riittämättömistä resursseista. Tiimityöskentelyssä ja moniammatillisessa yhteistyössä on vielä paljon kehitettävää. Yhä enemmän tulisi kiinnittää huomiota perheen jäsenten mahdollisuuteen olla läsnä yhteistyössä tasavertaisina jäseninä ja asiantuntijoina omassa asiassaan. (Järvinen ym. 2007; 197–198, 209.)

2.5 Lastensuojelun perhetyön osaamisalueet

Heino (2008, 61) on hahmotellut perhetyön osaamisalueita Lastensuojelun kehittämisohjelmalle tekemässään selvityksessä. Näitä osaamisalueita ovat lapsiosaaminen, perheosaaminen, muutososaaminen, eettinen osaaminen, erityisosaaminen, verkosto-osaaminen, kontekstuaalinen järjestelmä- ja yhteistyöosaaminen sekä siirtymäosaaminen. Tilanteesta riippuen osaamisalueet painottuvat eri tavoin. (Heino 2008, 61.)

Perhetyöntekijän lapsiosaaminen pitää sisällään lapsen kuulemisen, osallisuuden vahvistamisen, sensitiivisen kehityksen tukemisen sekä traumaattisten asioiden ja kokemusten työstämisen. (Heino 2008, 61.) Työntekijältä vaaditaan kykyä reagoida lasten läsnäoloon ja kommentteihin sekä tarttua niihin. Osaamisessa olennaista on työskentely sekä lapsen kanssa että lapsen hyväksi. Tämä pitää sisällään lapsen huomioimisen ja kohtaamisen sekä konkreettiset toimet lapsen auttamiseksi. Lapsen auttamiseksi perhetyössä vaaditaan sellaista toiminnallista osaamista, joka mahdollistaa lapsen kohtaamisen yksilönä ja tilanteen arvioinnin lapsen näkökulmasta. (Hurtig 2003, 155–156, 181.) Tämä on erityisen tärkeää perhetyössä, sillä lapsella on käytettävissään aikuista vähemmän keinoja hakea apua vaikeaan tilanteeseensa (Paavilainen & Pösö 2003a, 86).

Perheosaamiseen sisältyvät perheen dynamiikan tuntemus, tietämys perheen sisäisistä vuorovaikutuskysymyksistä sekä traumaattisten kokemusten käsitteleminen (Heino 2008, 61). Perheen sisäisen vuorovaikutuksen havainnoinnin lisäksi myös työntekijän omat vuorovaikutustaidot ovat keskeinen osa perhetyöntekijän ammattitaitoa. Positiivinen vuorovaikutussuhde työntekijän ja perheen välillä on tärkeä tekijä perhetyön onnistumisessa. (Heino ym. 2000, 43; Myllärniemi 2007, 30.) Sekä asiakkaalla että työntekijällä on annettavaa vuorovaikutukseen ja he molemmat vaikuttavat vuorovaikutuksen etenemiseen. Perhetyöntekijällä on kuitenkin vastuu vuorovaikutuksesta, koska se on osa hänen työtään. Hän ohjaa vuorovaikutuksen kulkua ja tiedostaa vuorovaikutustilanteita eteenpäin vievät tekijät. (Järvinen ym. 2007; 104, 189.)

Muutososaaminen pitää sisällään ne perhetyöntekijän taidot, joilla muutoksen aikaansaaminen perhesysteemissä mahdollistuu. Esimerkiksi kuntoutuksessa tukeminen on muutososaamisen keskeinen osa-alue. (Heino 2008, 61.) Muutoksen aikaan saaminen perheessä ei kuitenkaan ole kiinni vain työntekijästä, vaan perhetyön onnistuminen ja yhdessä laadittujen tavoitteiden saavuttaminen vaatii perheen sitoutumista yhteiseen työskentelyyn. Tällöin työntekijältä vaaditaan kykyä motivoida perheenjäseniä yhteisen päämäärän saavuttamiseen. (Heino ym. 2000, 32.)

Eettisellä osaamisella tarkoitetaan perheen ja sen yksityisyyteen liittyvien asioiden kunnioittamista ja huomioimista sekä kykyä yhdistää työskentelyssä puhe ja toiminta (Heino 2008, 61). Reflektiivinen osaaminen liittyy läheisesti eettiseen osaamiseen. Perhetyöntekijältä edellytetään taitoa pohtia omaa toimintaansa. Erityisesti rutiineiksi muotoutuneet työtapaukset vaativat jatkuvaa arviointia ja kehittämistä. Reflektiivinen työskentely ja osaaminen tarkoittavat oman toiminnan tietoisesti tekemistä sekä toiminnan taustalla olevien tekijöiden kriittistä tarkastelua. (Järvinen ym. 2007, 185.)

Perhetyöntekijöiltä vaaditaan perheen problematiikkaan liittyvää erityisosaamista. Erityisosaamisalue voi olla esimerkiksi mielenterveysongelmat tai eri kulttuurien tuntemus. Lapsen verkostojen ja läheisten ihmisten kartoittaminen kuuluu verkosto-osaamiseen. Tällöin työntekijältä vaaditaan kykyä tunnistaa erilaisia yhteisösuhteita sekä kykyä kanavoida näiden verkostojen resursseja lapsen eduksi. Siirtymäosaaminen kohdistuu erityisesti asiakassuhteen muutosvaiheisiin, esimerkiksi auttamisuhteen päättymisvaiheeseen tai asiakkaan siirtyessä toiseen ammatilliseen suhteeseen. Kontekstuaalisella järjestelmä- ja yhteistyöosaamisella tarkoitetaan kykyä järjestelmälliseen moniammatilliseen työskentelyyn, jolla pystytään vastaamaan perheen moninaisiin tarpeisiin. Asiantuntijoiden, yhteistyökumppaneiden ja palvelujärjestelmän hyödyntäminen omassa työssään perheen ja lapsen parhaaksi on tähän osaamisalueeseen kuuluva perhetyöntekijän työn ulottuvuus. (Heino 2008, 61.)

Lastensuojelun perhetyön osaamisalueiden kuvaaminen tuo hyvin esiin käytännön haasteet perhetyössä. Se nostaa konkreettisesti esiin tarpeen monenlaisen ammatillisen osaamisen yhdistämiselle eli moniammatilliselle yhteistyölle. Perhetyössä tar-

keää on kartoittaa ne yhteistyötahot, jotka jo toimivat perheen parissa ja hyödyntää heidän osaamistaan ja tietämystään perheen kanssa työskenneltäessä. (Heino 2008, 61–62.) Perhetyö ulottuu kaikille elämänalueille, minkä vuoksi laaja-alainen tietämys ja osaaminen korostuvat perhetyön arjessa (Reijonen 2005b, 14).

3 LAPSEN HUOMIOIMINEN

3.1 Lapsen näkymättömyys lastensuojelussa

Lasten auttaminen on lastensuojelun tehtävä, minkä vuoksi lapsen kuuluisi asettua auttamistyön keskiöön, huomion kohteeksi. Perhekeskeiset ja vuorovaikutukselliset menetelmät, joiden perustana pidetään vanhempi–lapsi-suhteen tärkeyttä, keskittyvät usein keskusteluihin vanhempien kanssa. Lapsia autetaan näin välillisesti vanhempien kautta, mikä on lapsen kannalta usein pulmallista. Tämä ns. tihkuvan auttamismallin mukaan lapsia autetaan parhaiten vanhempia auttamalla, jolloin lapsen rooli perhetyössä jää vähäiseksi. (Forsberg 1998, 193; Hurtig 2003, 20, 37–38.)

Aikuislähtöisessä työskentelyssä lapset hahmottuvat helposti vaikeasti kohdattavaksi asiakasryhmäksi, kun työntekijältä puuttuu keinoja kohdata lapsi puheen lisäksi muilla tavoin (Forsberg 1998, 244). Työkulttuurista ja perinteestä onkin nähty puuttuvan systemaattinen ja suunnitelmallinen lapsen huomioon ottaminen sekä lapsen kanssa työskentely (Möller 2005b, 84). Kuitenkin jo vuonna 1954 ilmestyneessä teoksessa *Lapsen sosiaalinen huolto* (Tarvainen) annetaan ohjeita lapsen kohtaamiseen ja erityisyyden huomioimiseen (Forsberg 1998, 40). Lapsen asema itsenäisenä asiakkaana auttamistyössä on herättänyt kysymyksiä ja nostanut asiantuntijakäytännöissä esiin hasteen dialogisen suhteen rakentamisesta lapseen (Paavilainen & Pösö 2003b, 56).

Vanhempien asemaa ja roolia työskentelyssä ja lapsen asioissa ei voi sivuuttaa, sillä he ovat oleellinen osa lapsen elinympäristöä ja -olosuhteita (Myllärniemi 2007, 23). Vanhempien kanssa työskentelyn tulisi kulkea tiiviisti lapsen kanssa työskentely-

prosessin rinnalla (Möller 2004, 25). Lapsen olemassaolo määrittyy vanhempien kautta, minkä vuoksi kontakti vanhempiin auttaa ymmärtämään myös lasta (Oranen & Laaksamo 2003, 257). Koko perheen hyvinvointi vaikuttaa oleellisesti myös lapsen hyvinvointiin (Järvinen ym. 2007, 29; Uusimäki 2005, 101).

Perheen kohtaamisessa on vaarana, että työskentely keskittyy vain vanhempien auttamiseen, jolloin lapsen kokemusten selvittäminen, kuuleminen ja huomioiminen unohtuvat. Vaikka lapsen tulevaisuus ja sen hetkinen tilanne on työskentelyn käynnistäjänä, lapsi tai hänen kokemuksensa eivät asetu keskustelun keskiöön. (Hurtig & Laitinen 2000, 255–256.) Lapsuutta määritetään tällöin vahvasti perheen kautta, jolloin lapsen vaikutusmahdollisuudet rajoittuvat mahdollisuuteen vaikuttaa omiin vanhempiinsa (Kinos & Virtanen 2001, 142; Pekki & Tamminen 2002, 39). Lapsi mahdollisesti kätkeytyy perheen sisään, josta häntä ei eroteta työskentelyssä omana itsenään. Lapsi voidaan nopeasti sijoittaa kodin ulkopuolelle tai luotetaan liikaakin lapsen omiin voimavaroihin ja jätetään hänet selviytymään lähes yksin perhetilanteen riskeistä. (Hurtig & Laitinen 2000, 262.)

Lapsen huomioimisen tärkeyteen on havahduttu sosiaalialan kentällä. Lapsen kohtaamista ja osallisuutta koskevia erilaisia hankkeita ja tutkimuksia löytyy monia. Lapsen aika -projekti toteutettiin ensi- ja turvakodeissa vuosina 1997–2001 ja sen tavoitteena oli kehittää lasten kanssa työskentelyä ja nostaa lapset tasavertaisiksi toimijoiksi aikuisten kanssa (Oranen 2001a, 17). Pesäpuu ry on kehittänyt menetelmiä ja välineitä lapsen kuulemiseksi Norsu-projektissa 2001–2003 (Välivaara 2004, 8). Pesäpuu ry:n kehittämistyö jatkui PRIDE ja lastensuojelun avohuolto -hankkeessa. Hankkeessa kehiteltiin kartoitustyöskentelyä, joka antaa mallin lapsen tilanteen, tuen tarpeen ja kokemusmaailman huomioimiseen ja arviomiseen lastensuojelutyössä. (Möller 2004, 11.) Heikki Waris -instituutissa on kehitelty lapsikeskeistä tilannearviota sosiaalialalla. Kohtaavaa lastensuojelua -hanke toteutettiin vuosina 2001–2005 ja se sai alkunsa sosiaalityöntekijöiden tarpeesta asettaa lapsi entistä selkeämmin työnsä keskiöön. (Ervast & Tulensalo 2005, 6.) Hankkeen myötä on syntynyt Lapsikeskeisen tilannearvion käsikirja (Muukkonen & Tulensalo 2004). Eri hankkeissa on koottu erilaisia ”työkalupakkeja” lasten kanssa työskente-

leville. Tällainen on koottu esimerkiksi Pääkaupunkiseudun lastensuojelun kehittämishankkeessa (Työkalupakki).

Lapsen oma luonnollinen ympäristö vaikuttaa suuresti hänen elämäänsä, minkä vuoksi lapsi on aina huomioitava osana sitä sosiaalista ja fyysistä ympäristöään, jossa hän elää (Aaltonen, Ojanen, Sivén, Vihunen & Vilén 2005, 15). Ilman vanhempien auttamista ne olosuhteet, joista lapset kärsivät, jäävät työstämättä. Pelkääntään vanhempia auttamalla lapset kuitenkin jäävät sivuun odottamaan mahdollista apua ja perhetyön heille tuottamaa hyötyä. Vanhemmat ja perhekokonaisuus ovat tärkeitä huomionkohteita perhetyössä, mutta lapsen huomioimisen kannalta oleellista on lapsen havaitseminen tämän kaiken takaa. Tällöin lapselta kysytään ja ollaan kiinnostuneita hänen kokemuksistaan sekä hänen tavastaan hahmottaa omaa arkeaan perheessä. (Hurtig 2003, 89, 91.) Työntekijän ammattitaito, työsuhteen jatkuvuus ja ajan antaminen lapselle ovat keskeisiä tekijöitä, jotta lapsen huomioiminen on mahdollista (Pekki & Tamminen 2002, 20).

3.2 Lapsikeskeisyys ja lapsilähtöisyys

Tarkastelemassani kirjallisuudessa ja erilaisissa hankkeissa puhuttiin sekä lapsikeskeisyydestä että lapsilähtöisyydestä lapsen kohtaamisen ja huomioinnin yhteydessä. Möllerin mukaan (2005b, 86) näitä käsitteitä käytetäänkin käytännön työssä rinnakkain niiden eroavaisuuksia erittelemättä. Forsberg (2000) puhuu turvakotien lapsikeskeisen työn kehittämistä koskevassa tutkimuksessa sekä lapsilähtöisyydestä että lapsikeskeisyydestä tekemättä eroa näiden kahden käsitteen välille. Myös Ervast ja Tulensalo (2005, 19) viittaavat lapsilähtöisyyteen lapsikeskeisyyden rinnakkaiskäsitteinä.

Lapsikeskeistä työskentelyä on määriteltely muun muassa lapsen kohtaamiseksi sekä lapsen ja vanhempien kanssa työskentelemiseksi lapsen parhaaksi. Muukkosen ja Tulensalon (2004, 3–4) mukaan lapsikeskeisyys on lapsen kanssa työskentelyä sekä vanhempien kanssa työskentelyä siten, että lapsen kokemukset ja tarpeet ovat työskentelyn keskiössä. Jokainen asiakkaana tuleva lapsi kohdataan työskentelyssä

yksilönä. Lapsikeskeisyyteen liittyy lapsen näkökulman esillä ja keskiöissä pitäminen läpi työskentelyn. (Muukkonen & Tulensalo 2004, 3–4, 9–10.) Lasta autetaan sekä suoraan että välillisesti vanhempien kautta (Ervast & Tulensalo 2005, 20). Lapsikeskeisessä työskentelyssä lapsi on toiminnan keskiössä toiminnan kohteena (Vikman 2006, 18). Möllerin (2005b, 86) mukaan lapsikeskeisessä työotteessa on riskinä se, että lapsi jää puristuksiin aikuisten väliin ja työskentelyssä toimitaan ikään kuin lapsen ohi.

Lapsilähtöisyydessä lapsi on työskentelyn lähtökohta. Lapsilähtöisessä työskentelyssä lapsen on mahdollista vaikuttaa siihen, millä tavoin hän on halukas ja valmis työstämään asioita. (Möller 2005b, 86, 89). Lapsilähtöisen työskentelyn perustana on vastavuoroinen vuorovaikutus lapsen kanssa sekä lapsen yksilöllinen huomioiminen. Työntekijällä tulee olla aikaa tavata lasta henkilökohtaisesti ja häneltä vaaditaan kykyä havainnoida lasta sekä peilata lapsen kokemusmaailmaa. Lapsilähtöinen työote on kykyä virittäytyä lapsen kanssa samalle aaltopituudelle, valmiutta ja halua jakaa, nähdä ja kuulla, mitä lapsella on kerrottavana. (Välivaara 2004, 12.) Työskentelyn keskipisteeseen nousee lapsen oma kertomus arjestaan sekä arjen huolista ja peloista (Hurtig 2003, 164).

Lapsilähtöisyydessä kaiken toiminnan lähtökohtana on lapsi yksilönä ja subjektina (Huhtanen 2005, 9). Lapsilähtöisessä työskentelyssä lapsi nähdään aktiivisena ja osaavana yksilönä ja hän on aikuisen kanssa tasa-arvoinen toimija (Välivaara 2008, 78–79). Lapsilähtöisessä työskentelyssä korostuu työntekijän tietämys lapsen kehityksestä ja siihen liittyvistä haasteista. Näin on mahdollista tunnistaa erilaiset kehityspoikkeamat ja viivästymät jo varhaisessa vaiheessa. Lapsilähtöisyys perhetyössä pitää sisällään lapsen kanssa työskentelyn ja lapsen näkökulman huomioimisen. (Järvinen ym. 2007, 28.) Tällä ei kuitenkaan tarkoiteta sitä, että lapsi tekisi itseään ja perhettään koskevat päätökset, vaan lapsi on riipuvainen aikuisista ja tarvitsee suojelua ja turvaa (Vikman 2006, 23). Lapsilähtöiseen työskentelyyn sisältyy näkemys siitä, että lapsi on osa perhettä, jolloin työskentely vanhempien ja lapsen läheisverkoston kanssa on myös osa lapsen kanssa työskentelyä. Perheen tilannetta käsitellään vanhempien kanssa siten kuin ne lapsen näkökulmasta ilmenevät. (Välivaara 2008, 79, 81.)

Lapsilähtöisyys ja lapsikeskeisyys määrittävät lapsen kohtaamisen tapoja. Tässä tutkimuksessa lapsen huomioimisella tarkoitetaan lapsilähtöistä työskentelyotetta, jossa lapsen kanssa työskennellään hänen omista lähtökohdistaan käsin sekä mahdollistetaan ja tuetaan hänen osallisuuttaan lastensuojelun perhetyössä.

3.3 Lapsen osallisuus

Lapsipolitiikassa on 2000-luvulla noussut esiin lasten osallisuus ja osallistaminen (Uusitalo & Laakso 2005, 45). Jo Suomen perustuslain tasolla säädetään, että lapsia tulee kohdella tasa-arvoisesti yksilöinä ja että heidän tulee voida osallistua ja vaikuttaa omien asioidensa käsittelyyn (Suomen perustuslaki 11.6.1999/731, § 6). Lastensuojelulain (13.4.2007/417) neljäs luku käsittelee lapsen osallisuutta ja sen mukaan lapsella tulee olla mahdollisuus tulla kuulluksi omassa asiassaan hänen kehitystasonsa huomioivalla tavalla. Lapsen oikeuksien sopimuksessa korotetaan lasten osallisuutta, vaikuttamista ja osallistumista huolenpidon ja suojelun lisäksi (Yleissopimus lapsen oikeuksista, artikkelit 12–17). Lapsiasiavaltuutetun mukaan Suomessa lapsen oikeus osallistumiseen on heikoimmin tunnettu kaikista lapsen oikeuksista (Lapsiasiavaltuutetun toimintakertomus vuodelta 2005, 34). Lapsella ei perinteisesti ole ollut mahdollisuutta osallistua aktiivisesti itseään koskevaan päätöksen tekoon, vaan lapsi on ollut pikemminkin aikuisten ja yhteiskunnan toiminnan kohteena (Karlsson 2005, 174; Kiili 2006, 24).

Osallisuus on ennen kaikkea yksilön, eli osallistujan, kokemus mukana olosta ja vaikuttamisesta. Osallistumisen kautta ihmisellä on mahdollisuus oppia, tuntea ja tietää jotain uutta. Osallisuus mahdollistuu osallistamisen kautta. Osallistamisella tarkoitetaan ihmisen mukaan ottamista johonkin yhteiseen. (Uusitalo & Laakso 2005, 44.) Osallisuus ja mahdollisuus vaikuttaa itselle tärkeissä asioissa on ratkaisevaa ihmisen identiteetin kehittymisen kannalta (Oranen 2008, 7). Lapsen osallisuus rakentuu mahdollisuuksista ilmaista omat kokemuksensa sekä tuoda esiin omat tunteensa, ajatuksensa ja mielipiteensä siten, että ne tulevat aidosti kuulluksi. Lapsen osallisuus tarkoittaa myös oikeutta saada tietoa niistä asioista, mitkä vaikuttavat työskentelyyn lapsen ja hänen perheensä kanssa sekä työskentelyyn vai-

kuttavista ratkaisuista. (Oranen & Laaksamo 2003, 239–240.) Lapsella tulee olla mahdollisuus osallistua työskentelyn tavoitteiden määrittämiseen sekä asettaa omia tavoitteita työskentelylle (Välivaara 2008, 80).

Osallisuuden syntyyn vaikuttavat lapsen ikä ja vuorovaikutukselliset valmiudet. Vanhemman lapsen on helpompi saada tilanteessa osallistujan rooli, kun taas pienemmän lapsen osallisuus muodostuu helposti jonkinlaiseksi sivullisuudeksi. (Forsberg 1998, 237, 252.) Aikuisen psyykkinen läsnäolo sekä lapsen kuunteleminen ja pyrkimys hänen kokemuksiensa ja toimintansa ymmärtämiseen lisäävät pienen lapsen osallisuutta. Kuunteleminen ja kuuleminen sekä lapsen kokemusten jakaminen on oleellisen tärkeää lapsen osallisuuden tunteen lisäämiseksi. (Uusitalo & Laakso 2005, 46.) Jotta lapsen aito osallisuus olisi mahdollista, vaaditaan tilan antamista lapselle, kuuntelua mielenkiinnolla, vastavuoroisuutta sekä pohdintaa lapsen osallisuudesta muiden aikuisten tai työntekijöiden kanssa, jotta omat ennakkoluulot vähenesivät ja toiminnan ydin löytyisi yhteisessä keskustelussa (Karlsson 2006, 16).

Thomasin (2002) mukaan yksi osallisuuden muoto on olla osallistumatta. Lapsen osallisuuteen liittyy siis myös mahdollisuus kieltäytyä osallistumisesta. (Oranen 2008, 10–11.) Työskenneltäessä lapsen kanssa on huomioitava myös lapsen oikeus olla osallistumatta (Möller 2005b, 85). Lapsen ei tarvitse tapaamisten aikana puhua tai keskustella asioista, mikäli hän syystä tai toisesta mieluummin haluaa olla hiljaa (Ervast & Tulensalo 2005, 50). On kuitenkin varmistettava, että lapsi tietää ja käsittelee oman mahdollisuutensa osallistua työskentelyyn. Usein juuri tietämättömyys osallistumisen mahdollisuuksista ja keinoista aiheuttaa lapsen sivullisuutta työskentelyprosessissa. (Hurtig 2006, 192.)

3.3.1 Lapsi tiedon tuottajana ja tiedon saajana

Lapsia koskevaa informaatiota on nykypäivän yhteiskunnassa saatavilla paljon, mutta lapsista lähtevää tietoa on edelleen vähän (Kinos & Virtanen 2001, 151). Tämä johtuu siitä, että lapsilähtöistä tietoa ei kysytä eikä kerätä tarpeeksi (Sauli 2005, 66). Johanssonin (2002) mukaan lapsen tuottamaa tietoa ja hänen kerto-

maansa tulee arvostaa. Johansson korostaa, että se, mitä lapsi sanoo, on merkityksellistä, ainutlaatuista ja vakavasti otettavaa samalla tavalla kuin aikuisenkin sanoja. (Gråsten-Salonen 2003, 130.) Käytännössä lapsen mielipiteen selvittämistä ja kohtaamista pidetään vaikeana tehtävänä (Eskonen, Korpinen & Raitakari 2006, 26).

Lapsen asemasta tiedon tuottajana omasta asiastaan on säädetty lastensuojelulaissa. Lapsen toivomukset ja mielipide tulee huomioida hänen kehitystasonsa mukaisesti. Lapsella on oikeus tulla kuulluksi omassa asiassaan. (Lastensuojelulaki 13.4.2007/427, § 5, § 20.) Kuulluksi tuleminen tarkoittaa sitä, että kertoja koee kuuntelijan ymmärtävän tai edes haluavan ymmärtävän, mitä kertojalla on sanottavana (Vilén, Leppämäki & Ekström 2002, 46). Lapsen mahdollisuus tuottaa omaa elämäänsä koskevaa tietoa on kuitenkin ollut usein muodollista, jolloin lapselta kysytään kuulemisen velvoitteen toteuttamiseksi. Lapsen tiedolla ei ole ollut tällöin samanlaista merkitystä kuin vanhempien ja muiden aikuisten kertomalla. Lapsen näkemyksen kuulemisen ja tavoittamisen tulisi olla työssä keskeisellä sijalla, sillä lapsen tieto on tärkeää lapsen ja perheen auttamisessa. Jotta lapsen osallisuus ja aktiivinen toimijuus olisi mahdollista, täytyy lapsen voida tuottaa tietoa omasta elämästään, tilanteistaan, kokemuksistaan ja tunteistaan. (Hurtig 2006, 167, 178.)

Lapset tuottavat tietoa omasta elämästään monin eri tavoin, esimerkiksi leikin välityksellä. Liian aikuislähtöinen ja vain puheeseen perustuva vuorovaikutus lapsen kanssa ei mahdollista kaiken tämän tiedon avautumista aikuisella. Lapsen kuuleminen vaatii lapsilähtöistä työskentelyotetta, taitoa virittäytyä lapsen kanssa samalle aaltopituudelle sekä halua ymmärtää lapsen toimintaa, tunteita ja ajatuksia. (Aaltonen ym. 2005, 172; Väливаara 2004, 12.) Tiedonkeruun tulisi olla vastavuoroista, jolloin myös lapsen rooli on aktiivinen ja osaava toimija sekä tiedon ja kulttuurin luoja. Lapsen tieto on mahdollista saada näkyväksi, kun lapsen annetaan kertoa valitsemistaan aiheista omalla tavallaan. (Karlsson 2005, 181, 184).

Lapsen tuottaman tiedon merkitys on ollut pitkään vähäinen, mistä kertoo esimerkiksi työskentelyn painottuminen vanhempien kanssa toimimiseen. Vanhemman tuottaman tiedon on nähty olevan arvokkaampaa kuin lapsen itsensä kertoma. Eri-

tyisesti kysymyksiä on herättänyt se, missä määrin lapsen kertomaan voidaan luottaa. Esimerkiksi pienellä lapsella verbaalisen ilmaisun ja ajattulun ei ole katsottu olevan niin kehittynyt, että hänellä olisi kyky tuottaa luotettavaa tietoa. Ritala-Koskisen (2001) mukaan luotettavuuteen liittyvät kysymykset eivät ole työskentelyssä keskeisiä, vaan se, että lapsella ylipäänsä on mahdollisuus osallistua ja kertoa. Tällöin työskentelyssä painottuu asioiden tosiasiallisuuden selvittämisen sijaan se, miten lapsi hahmottaa omaa elämäänsä ja mitä merkityksiä hän sille antaa. (Möller 2004, 26–27; Möller 2005b, 84.)

Lapsen tuottaman tiedon perusteella voidaan selvittää, miten lapsen asiat ovat ja kuinka hän itse kokee ja tuntee nämä asiat. Käytännön tilanteissa haasteeksi nousee se, mitä lapsen tuottamalla tiedolla konkreettisesti tehdään. (Möller 2004, 26–27). Perhetyössä lapsen tuottamalla tiedolla nähdään olevan merkitystä erityisesti suhteessa vanhempiin. Suoraan lapselta saatu tieto on arvokasta, koska sillä ajatellaan olevan vaikutusta vanhempiin. Lapsen tieto toimii täten pohjana vanhemman kanssa työskentelyssä. (Myllärniemi 2007, 28.) Myös kartoitustyöskentelyssä lapsen kanssa työskentelyn rinnalla kulkee vanhempien työskentelyprosessi (Möller 2004). Lapsen tuottaman tieto ei kuitenkaan saa olla vain väline vanhempien kanssa työskentelyssä, vaan sen on oltava arvokasta itsessään (Ervast & Tulensalo 2005, 13; Hurtig 2006, 178).

Tiedon tuottajan roolin lisäksi lapsella tulisi olla myös mahdollisuus saada itselleen merkityksellistä tietoa. Saatu tieto voi auttaa lasta jäsentämään omaa tilannettaan ja ongelmaa uudella tavalla. (Möller 2004, 26.) Jos lapselle ei kerrota syitä siihen, miksi tietoa häneltä kerätään ja mihin työntekijän ja lapsen välinen keskustelu liittyy, lapsi tekee asiasta omia oletuksia (Hurtig 2006, 184). Pienellä lapsella käsitys maailmasta on maaginen. Tällä tarkoitetaan sitä, että lapsi uskoo omien ajatustensa ja tekojensa saavan asioita tapahtumaan. Syyllisyyden tunteet sellaisista asioista, joihin lapsi ei todellisuudessa ole mitenkään voinut vaikuttaa, heräävät helposti juuri tästä kaikkivoipaisuuden fantasiasta johtuen. Lapsille ei välttämättä kerrota heitä koskettavista asioista, mikä osaltaan lisää lapsen tarvetta kehittää erilaisia kuvitelmia tapahtumien ja asioiden kulusta. (Taskinen 2005, 135–136.)

Lapselle tieto esimerkiksi vanhemman mielenterveysongelmista voi olla ratkaisevan tärkeä. Sen sijaan, että lapsen taakka kasvaisi tiedon myötä, ymmäryksen myötä hän pystyy tulkitsemaan vanhemman käytöstä ja vapautumaan itsesyytöksistä. Tieto vanhemman ja perheen ongelmista parantaa perheen jäsenten välisiä ihmissuhteita, jotka toimivat lasta suojaavina tekijöinä vaikeissakin olosuhteissa. (Solantaus 2006, 6.)

Lapsen tulee saada tietoa siitä, miksi hänen kanssaan työskennellään. Hänelle on kerrottava lastensuojelun asiakkuudesta sekä selvitettävä lapsen ymmärtämällä tavalla, mitä tämä tarkoittaa. Myös ne keinot, joilla lasta ja perhettä pyritään auttamaan, on tehtävä lapsille tietoisiksi. (Hurtig 2006, 188; Väливаara 2008, 80.) Lapselle on myös oikeus tietää ja kuulla omista oikeuksistaan sekä vanhempien ja muiden aikuisten velvollisuuksista suhteessa lapseen. Näistä asioista on hyvä keskustella myös vanhempien kanssa. (Ervast & Tulensalo 2005, 44; Muukkonen & Tulensalo 2004, 71.)

3.3.2 Lapsen kokemusmaailma

Vain lapsi itse voi kertoa omasta kokemusmaailmastaan. Lapsi on oman elämänsä, tunteidensa ja kokemuksiensa asiantuntija. (Möller 2004, 27.) Lapselle on usein tärkeää päästä kertomaan vaikeitakin kokemuksia, joita hän on pitänyt pitkään sisällään (Hurtig 2006, 184). Lapsen psyykkisen kehityksen kannalta on tärkeää, että lapsi pääsee jakamaan kokemuksiaan ja kokee tulevansa ymmärretyksi, sillä ihmisellä on myötäsytynäinen tarve ymmärtää toista ihmistä ja tulla itse ymmärretyksi. Lapsella on monia tapoja kertoa omista kokemuksistaan ja elämästään. Aikuiselta vaaditaan sensitiivisyyttä lapsen havainnointiin sekä hänen kokemusmaailmansa peilaamiseen. (Väливаara 2004, 12.)

Kyrönlampi-Kylmäsen (2007, 86–87) mukaan lapsen välittömän kokemusmaailman saavuttaminen vaatii ihmetystä, kohtaamista, soljuvaa dialogia ja leikkiä. Näihin lähtökohtiin tulisi kiinnittää huomiota lapsen kanssa työskenneltäessä. Työntekijän aito kiinnostus lapsen kokemuksia kohtaan mahdollistaa niiden tavoittamisen työ-

kentelyssä (Oranen & Laaksamo 2003, 255). Perhetyöntekijän tehtävänä nähdään lapsen kokemusten ja tarpeiden välittäminen vanhemmille (Järvinen ym. 2007, 151).

Pelkästään se, että lapsi suostuu puhumaan työntekijän kanssa, ei vielä takaa lapsen kokemusmaailman saavuttamista (Forsberg 2000, 78). Lapsen kokemusmaailman ja todellisuuden huomioiminen edellyttää tunnetyöskentelyä, lapsen tunteiden käsittelyä. Jos tunteiden käsittely sivuutetaan lapsen kanssa työskenneltäessä, kielletään oleellinen osa lapsen kokemusmaailmasta. Työntekijällä on keskeinen rooli tunteiden esiin nostamisessa ja niiden kohtaamisessa. Tunteet ovat läsnä kohtaamisissa, vaikkei niitä otettaisi puheeksi. Tunteiden käsittelemisen ja asiakkaan kuuntelemisen kautta kohdataan ne joskus kipeätkin asiat, joita asiakkaan elämässä jo on olemassa. (Möller 2004, 32–33.) Kaikki lapsen tunteet hyväksytään, niistä kysytään, tarkennetaan ja nimetään yhdessä lapsen kanssa. Tärkeää on myös lapsen kanssa yhdessä miettiä, mikä auttaa vaikeiden tunteiden kanssa. (Muukkonen & Tulensalo 2004, 10, 35, 70.)

3.4 Työskentely lapsen kanssa

Lapsen kohtaamiseen ja huomiointiin sekä siihen, kuinka lapsen kanssa työskennellään vaikuttaa aina kulttuurinen lapsikäsitys. Se, minkälaisena lapsuus käsitetään vaikuttaa oleellisesti siihen, nähdäänkö työskentely lapsen kanssa tarkoituksenmukaiseksi. (Forsberg 2000, 77.) Lapsuuden tutkimuksen näkemys lapsista aktiivisina toimijoina on vaikuttanut tähän vahvasti (Törrönen & Vornanen 2004, 154). Lapsi on tahtova ja tunteva yksilö, sosiaalinen toimija, minkä vuoksi työskentely hänen kanssaan on keskeistä (Välivaara 2004, 11).

Lapsilähtöisessä työskentelyotteessa korostetaan sitä, että työntekijän on tärkeää tavata lasta henkilökohtaisesti (Järvinen ym. 2007, 29; Välivaara 2004, 12). Myös lastensuojelulaissa (13.4.2007/417, § 29) säädetään, että lapsen asioista vastaavan työntekijän on tavattava lasta riittävän usein kahden kesken ilman vanhempia, mutta yhteistyössä heidän kanssaan. Lapsen kanssa työskentely vaatii työntekijältä tai-

toa nähdä ja kuvata asioita lapsen näkökulmasta (Möller 2005a, 67). Lapselle ominaisten toimintatapojen oivaltamisen ja esiin nostamisen kautta on mahdollista saavuttaa lapsen näkökulma (Karlsson 2005, 176).

Peruslähtökohtana lapsen kanssa työskentelylle on välittävä, kiinnostunut ja myönteinen ilmapiiri. Lasten kanssa asioista kannattaa puhua rehellisesti ja suoraan lapsen ikä ja kehitystaso huomioonottaen. (Gråsten-Salonen 2003, 131–132; Muukkonen & Tulensalo 2004, 69; Oranen 2001b, 94.) Aikuisen aito kiinnostus lasta ja hänen kertomaansa kohtaan on erityisen tärkeää, sillä lapsi vaistoaan helposti, jos kiinnostus hänen maailmansa kohtaan on teeskenneltyä (Aaltonen ym. 2005, 257). Työskentely lapsen kanssa edellyttää tilaa, jossa toimitaan ja ollaan sekä ihmistä, jolla on aikaa lapselle ja niille asioille, joita työskentely tuo mukanaan. Työskentely lapsen kanssa ei ole tiukasti strukturoitua, vaan leikki, piirtäminen ja muu toiminta rytmittävät työskentelyä. (Oranen 2001b, 69–70; Oranen & Laaksamo 2003, 241–242, 246.)

Työskentely lapsen kanssa perustuu luottamuksellisen suhteen syntymiseen, joka vaatii aikaa kehittyäkseen. Ajan ja tilan puute suhteen rakentamisessa tekee kohtaamisesta ahdistavan. (Oranen 2008, 39.) Lapsen aikakäsitys ja arjen tahti on erilainen kuin aikuisilla, mikä pitää ottaa huomioon työskentelyssä. Lapsella arki on tässä ja nyt; hänen arjen rytmensä poikkeaa aikuisten ja yhteiskunnan rytmistä olemalla joustava ja kiireetön. (Kyrönlampi-Kylmänen 2007, 195.) Vasta turvallisessa vuorovaikutuksessa lapsi pystyy aktiivisesti jäsentämään omia kokemuksiaan ja hahmottamaan omaa elämäänsä. Luottamuksellisen ja turvallisen suhteen luominen työntekijän ja lapsen välille voi viedä aikaa, sillä vaikeissa oloissa eläneellä lapsella ei välttämättä aiemmin ole ollut kokemuksia siitä, että joku kuuntelee häntä ja todella yrittää ymmärtää. Tuloksellinen työskentely edellyttää lapsen motivoitumista työskentelyyn. Eräänä keinona lapsen kiinnostuksen ja motivaation herättämiseen ovat erilaiset toiminnalliset välineet ja menetelmät. (Väliavaara 2004, 12.) Välineitä ja menetelmiä käsitellään tarkemmin luvussa 3.4.3.

Lapsen kanssa työskentelyssä korostuu vastavuoroisuus. Sekä työntekijä että lapsi ovat antavina ja saavina osapuolina. Tärkeää on kuitenkin se, mitä lapsi työskente-

lystä hyötyy. Lapsi voi kokea työskentelyn merkitykselliseksi siitä huolimatta, että työntekijä ei syystä tai toisesta saisikaan selville lapsen mielipidettä. Lapsen kanssa työskentely pitää siis sisällään enemmän kuin vain juridisesti määräytyvät kuulemis-tilanteet. (Möller 2004, 26; Möller 2005b, 87.)

3.4.1 Tilan merkitys

Fyysinen tila eli se, missä työskentely tapahtuu, antaa useita merkityksiä lastensuojelun ja lapsen kohtaamisen tilanteisiin. Tila on yhtenä keskeisenä tekijänä myös määrittämässä lapsen paikkaa ja asemaa työskentelyssä. (Hurtig 2003, 117.) Tilankäyttö ja tilalliset ratkaisut kertovat usein siitä, millaista vuorovaikutuksen oletetaan olevan ja minkälaista tietoa tilanteessa halutaan (Eskonen ym. 2006, 40).

Tilan, jossa työskentely lapsen kanssa tapahtuu, on oltava sellainen, että lapsi kokee olonsa luontevaksi ja että se ottaa huomioon lapsen erityiset tarpeet. Esimerkiksi se, että huoneessa on tilaa leikkimiselle ja erilaisia välineitä, tekee tilasta lapsiystävällisen. (Muukkonen & Tulensalo 2004, 29.) Tilan merkitys voi olla lapselle erittäin suuri, koska se viestii siitä, onko lapsi tervetullut tilaan. Tilaa, jota työskentelyssä käytetään, tulisikin tarkastella lapsen näkökulmasta. (Ervast & Tulensalo 2005, 45.) Tärkeintä on, että käytettävä tila on rauhallinen ja se on varustettu lapsen kanssa työskentelyä silmällä pitäen (Oranen 2001b, 67, 69).

Työskentely lapsen kanssa hänen kotonaan antaa mahdollisuuden työntekijälle nähdä ja havainnoida lapsen kodin olosuhteita. Tällöin lapsella on myös mahdollista kertoa ja näyttää paikkoja omasta kodistaan ja tilastaan. Kotona tapahtuvien tapaamisten haasteena saattaa usein olla se, että lapsi kokee vaikeaksi vanhempien läsnäolon tai vanhemmat häiritsevät tapaamista. Kotona lapsen on myös helppo poistua kahdenkeskisestä tilanteesta. (Muukkonen & Tulensalo 2004, 29–30.)

3.4.2 Työskentelyn erityisyys ja sen haasteet

Lapsen kanssa työskentelyä määrittävät samat periaatteet kuin työskentelyä aikuisenkin kanssa. Tästä huolimatta lapsen kanssa työskentely poikkeaa suuresti aikuisten kanssa toteutettavasta työstä. Lapsen kanssa mennään usein konkreettisesti lattiatasolle. Työntekijältä vaaditaan uskallusta heittäytyä lapsen kokemusmaailmaan ja kohdata monenlaisia tunteita. (Ervast & Tulensalo 2005, 49.)

Pienellä lapsella ei ole vielä sellaisia verbaalisia valmiuksia, jotta hän kykenisi ilmaisemaan itseään ja kertomaan kokemuksistaan, tunteistaan ja ajatuksistaan (Möller 2004, 30). Pieni lapsi käsittelee kokemuksiaan ja tunteitaan aktiivisesti niillä keinoilla, joita hänellä on käytettävissään (Paavilainen & Pösö 2003b, 55). Konkreettinen tekeminen määrittää pienen lapsen ajattelua (Skinnari 2001, 96). Piagetin (1957) mukaan abstrakti ajattelu kehittyy vasta nuoruusiässä, jonka myötä nuori kykenee huomioimaan erilaisia näkökohtia samanaikaisesti ja pystyy suhteuttamaan asioita (Aaltonen ym. 2005, 140; Aalto-Setälä & Marttunen 2007). Työskentely nuoren kanssa saattaa siis olla hyvin erilaista kuin pienemmän lapsen kanssa. Tämän vuoksi lapsilähtöisessä työskentelyssä täytyy huomioida lapselle luontainen tapa olla vuorovaikutuksessa.

Johdateltuja kysymyksiä tulee käyttää erityisesti lasten kanssa varovasti, sillä lapsi saattaa vastata johdattelevaan kysymykseen myöntävästi, mikäli hän ajattelee kysyjän ilostuvan vastauksesta (Aaltonen ym. 2005, 179; Vilén ym. 2002, 68). Lapset kuitenkin vastaavat usein suoriin kysymyksiin. Pienen tai vuorovaikutukseen niukasti tulevan lapsen kanssa keskustelussa kannattaa lisäksi hyödyntää esimerkiksi piirtämistä tai vuorovaikutusta tukevia kortteja. Konkreettisista tapahtumista ja lapsen tunteista on tärkeä kysyä erikseen, koska kokemukset ja tunteet eivät välttämättä kohtaa vaurioituneen lapsen ajatusmaailmassa. (Kalland 2004, 134–135.)

Aikuisen kysymyksiin pohjautuva työskentelytapa saattaa kuitenkin sulkea pois lapsen tilan esittäen omia mielipiteitään ja tuoda esiin omia ajatuksiaan. Tällöin lap-

sen energia ja aika kuluu siihen, että hän yrittää miettiä vastauksia, joilla hän voi miellyttää kysyjää. (Kyrönlampi-Kylmänen 2007, 82.) Kyseleminen vaikuttaa helposti myös siltä, että lapsi on kuulusteltavana; häntä arvioidaan ja tarkkaillaan suhteessa hänen vastauksiinsa. Kyseleminen antaa aikuiselle valta-aseman vuorovaikutuksessa ja passivoi lasta. Haastattelu- ja kyselytilanteesta usein myös puuttuu lapselle ominainen leikkisyys, mistä johtuen lapsen on vaikea kertoa omista ajatuksistaan. (Karlsson 2005, 183; Karlsson 2006, 10.)

Jokainen lapsi on erilainen ja oma yksilönsä. Työntekijältä vaaditaan sensitiivisyyttä huomioida ja kuulla lapsen yksilölliset tarpeet ja toivomukset. Lapsi toimii omista lähtökohdistaan käsin, mikä ei aina vastaa aikuisen odotuksia. (Möller 2004, 29, 50.) Lapsen erityisyys ja vuorovaikutuksessa olemisen tavat tulee huomioida lapsen kohtaamisessa. Havainnointi ja erilaiset toiminnalliset menetelmät tulevat kohtaamisessa puheen rinnalle. (Järvinen ym. 2007, 29.) Muukkonen ja Tulensalo (2004, 7) korostavat, että työntekijän tulee ottaa huomioon lapsen vuorovaikutuksessa olemisen tavat, jotta lapsi voidaan kohdata hänen omista edellytyksistään käsin. Aikuisten vuorovaikutustavat eivät saa määrittää työskentelyä siten, että lapsi joutuu toimimaan aikuisen ehdoilla.

3.4.3 Erilaiset menetelmät ja välineet työskentelyn tukena

Toiminnallisten menetelmien avulla on mahdollista tukea lapsen kerrontaa ja ilmaisua siten, että lapsen oma ääni saadaan kuuluviin. Vuorovaikutusta puheen rinnalle tuovat esimerkiksi erilaiset kortit, kuvat ja tarinat. (Möller 2005b, 88–89.) Toiminnallisuuden kautta lapseen on helpompi saada yhteys, sillä puheen sijasta tai sen rinnalla lapset mieluusti tekevät jotain. Toiminnallisten työtapojen avulla työntekijän on helpompi tavoittaa lapsen kokemukset ja tuottaa tietoa lapsesta. Toiminnalliset välineet eivät kuitenkaan toimi kaikkien kohdalla. Aina ne eivät edesauta avoimen vuorovaikutuksen syntyä. Tällöin on tärkeä pohtia tilannetta jälkikäteen ja miettiä, miten voisi toimia toisin. (Väliavaara 2004, 19, 36, 53.)

Toiminnallisia ja lapsilähtöisiä menetelmiä on kehitelty monissa eri hankkeissa ja projekteissa (esim. Muukkonen & Tulensalo 2004, Möller 2004, Väливаara 2004). Menetelmistä ja välineistä ei siis ole pulaa, mutta haasteena on se, kuinka ne saadaan käyttöön siten, että ne tukevat vastavuoroista kanssakäymistä ja kommunikaatiota (Oranen 2008, 15). Erilaisten välineiden ja menetelmien hyödyntämisessä on tärkeää, että työntekijä on sisäistänyt niiden merkityksen ja haluaa omassa työssään hyödyntää lapsilähtöistä työskentelyotetta, sillä lapsi vaistoaa helposti, jos työntekijä ei koe käyttämäänsä menetelmää tai välinettä omakseen (Väливаara 2004, 20).

Kokemuksellinen oppiminen on keskeinen ulottuvuus toiminnallisessa työskentelyssä. Toiminnallisuuden kautta lapsen kokemuksia ja elämän ilmiöitä voidaan käsitellä konkreettisemmin kuin pelkän puheen avulla. (Väливаara 2004, 20.) Toiminnalliset menetelmät pitävät sisällään taidelähtöiset ja luovat menetelmät, kuten musiikin, erilaiset kortit ja tarinallisuuden. Luovissa menetelmissä on oleellista lapsen rooli toiminnan luoja, jolloin hän itse maalaa, tanssii, musisoi ja niin edelleen. Lapsen kanssa voidaan hyödyntää myös valmiita tuotoksia, kuten elokuvia tai satuja. Taidelähtöisten menetelmien lisäksi toiminnallisia menetelmiä ovat myös muun muassa erilaiset leikit ja pelit, liikunnalliset menetelmät, arkitoiminta sekä rentoutusharjoitukset. (Järvinen ym. 2007, 145–146.) Kerrotuttaminen on toimiva menetelmä lasten kanssa toimiessa, sillä jo pienelle lapselle on ominaista kertoa tarinoita. Sadutus on yksi kerrotuttamisen menetelmä. (Karlsson 2005, 184–185; ks. myös Karlsson 2003.)

Toiminnallisia välineitä lapsen kanssa työskentelyyn on kehitelty muun muassa Norsu-projektissa, jossa tuotettiin Lupaus lapselle -työkalupakki. Välineet toimivat apuna luottamuksellisen suhteen luomisessa sekä avoimen vuoropuhelun käynnistämässä. Työkalupakki pitää sisällään erilaisia korttisarjoja, lautapelin, tunnepyörän ja tunnesäätilakartan sekä satukirjoja. Keskeistä eri välineissä on lapsilähtöisyys ja voimavarakeskeisyys. (Väливаara 2004, 35.) Vikman (2006, 23) on Perhe Villa -hankkeen raportissa eriteltyt joitakin lapsilähtöisiä menetelmiä, joita voi hyödyntää lapsen kanssa työskentelyssä. Näitä ovat esimerkiksi erilaiset kuvakirjat ja kortit.

Tunteiden käsittelyssä voi hyödyntää tunnekarttaa tai tunneympyrää. Myös piirtäminen ja leikkiminen ovat keskeisiä lapsilähtöisiä menetelmiä. (Vikman 2006, 23.)

Leikki on lapsen eräs käsitteenmuodostuksen vaihe ja siinä lapsen vaikutusmahdollisuudet ovat suurimmillaan (Helenius & Korhonen 2005, 26). Leikissä lapsi tuo esiin omia kokemuksiaan ja tunteitaan sekä jäsentää tapahtumia siten, että hänen on ne helpompi ymmärtää (Aaltonen ym. 2005, 214–215; Hellstén & Pihlaja 1999, 66; Väливаara 2008, 85). Lapset uppoutuvat leikin ja sadun maailmaan erityisesti 4–6-vuotiaana (Sinkkonen 1999, 29). Myös kouluikäisille lapsille leikkiminen on tärkeää ja he leikkivät paljon. Leikeissä keskeistä on usein tarinallisuus, tarinan kertominen. Leikki rakentuu yhteisen kertomuksen ympärille. Leikissä lapset rakentavat aktiivisesti omaa maailmaansa, leikkiminen on heidän omaa kulttuuriaan. (Karimäki 2006, 57, 59, 66.)

Erilaisten menetelmät ja välineet auttavat löytämään yksilöllisiä ja toimivia tapoja lapsen, vanhemman ja työntekijän väliseen vuoropuheluun (Heino 2005, 197). Toiminnallisten menetelmien avulla niin lapsen kuin aikuisenkin on helpompi tunnistaa ja kertoa omista tunteistaan (Möller 2004, 32). Toiminnallisten välineiden hyödyntäminen lapsen kanssa työskentelyssä auttaa lasta luomaan uusia merkityksiä kokemalleen sekä ilmaisemaan kokemuksiaan itselleen luontevalla tavalla. Välineiden avulla lapsen on mahdollista saada välimatkaa kipeisiin kokemuksiin siten, että niiden työstäminen on mahdollista. Keskeistä työskentelyssä ja välineiden hyödyntämisessä ei ole aikuisen tekemät havainnot ja tulkinnat lapsen tuotoksista, vaan lapsen tuottama kertomus omista kokemuksistaan ja tunteistaan. (Väливаara 2004, 35–36; Väливаara 2008, 82.)

4 TUTKIMUKSEN TAVOITTEET JA TUTKIMUSTEHTÄVÄT

Tutkimukseni tavoitteena on kuvailla perhetyöntekijöiden kokemuksia lapsen huomioimisesta omassa työssään ja heidän siinä hyödyntämiään menetelmiä. Tarkoituksena on myös nostaa esiin perhetyöntekijöiden lapsen huomioimiselle antamia merkityksiä omassa työssään. Olen rajannut tutkimukseni koskemaan lastensuojelun perhetyötä. Tämä on mielestäni perusteltua sen vuoksi, että lastensuojelun perhetyö on lastensuojelulain määrittämää apua perheelle ja sen keskiössä on aina lapsen edun turvaaminen, minkä vuoksi lapsen huomioiminen ja työskentelyyn mukaan ottaminen on erityisen tärkeää (Perhetyö 2008). Tutkimus on hankkeistettu, sillä kohderyhmän perhetyöntekijät pystyvät hyödyntämään tutkimuksen tuloksia oman työnsä arvioinnissa ja kehittämisessä.

Rajaan tutkimustani koskemaan vain leikki- ja kouluikäisiä lapsia (4-12-vuotiaat), sillä viisitoista vuotias nuori tarvitsee erilaista tukea ja huomiointia kuin viiden vanha ja tässä myös menetelmät eroavat toisistaan. Forsbergin (1998, 237) mukaan vanhemman lapsen on pienempää lasta helpompi saaavuttaa osallistujan rooli erilaisissa kohtaamisissa. Yli 12-vuotiaalla lapsella on myös lain mukanaan tuoma vakuus hänen mielipiteensä kuulemiseksi (Lastensuojelulaki 13.4.2007/417, § 20). Ikävuodet yhdestä kolmeen ovat nopean kehityksen aikaan. Lapsen ja vanhemman välinen suhde on keskeisellä sijalla, kun lapsi harjoittelee erillään oloa vanhemmasta. Lapsen suhde vanhempaan on vuorottelua riippuvuuden ja itsenäisyyden välillä. (Sinkkonen 1999, 25.) Alle neljävuotiaiden lasten kanssa usein vanhemmat ovat mukana tapaamisissa ja työskentely painottuu lapsen ja vanhemman välisen vuoro-vaikutuksen havainnointiin (Ervast & Tulensalo 2005, liite 6; Muukkonen & Tulensalo 2004, 29). Näiden seikkojen vuoksi näin tarkoituksenmukaiseksi rajata tutkimusaineiston ulkopuolelle alle neljävuotiaat ja yli 12-vuotiaat. Rajauksen avulla tutkimuksen toteuttamisesta ja aineistosta tulee hallittavampi.

Tutkimustehtävät tässä tutkimuksessa ovat seuraavat:

1. Miten lapsi näyttäytyy lastensuojelun perhetyössä perhetyöntekijöiden kokemana?
2. Mitä menetelmiä perhetyöntekijät hyödyntävät lapsen huomioimisessa?
3. Minkälaisia merkityksiä perhetyöntekijät antavat lapsen huomioimiselle omassa työssään?

5 TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN

5.1 Tutkimuksen kohderyhmä

Tutkimukseni rajautuu koskemaan erään kunnan lastensuojelun perhetyötä. Tarkoituksena oli, että tämän rajauksen kautta tutkimuskohteena olevan kunnan työntekijät pystyvät hyödyntämään tutkimustuloksiani oman työnsä kehittämisessä. Haastateltavat toimivat lastensuojelun perhetyöntekijöinä kyseisessä kunnassa. Koska tutkimukseni rajautui koskemaan erityisesti 4–12-vuotiaita lapsia, tutkimuksen kannalta oli tärkeää, että perhetyöntekijöillä oli kokemusta tämän ikäisten lasten kanssa työskentelystä.

Syksyllä 2008 lähestyin kunnan perhetyön ohjaajaa puhelimitse tiedustellekseni hänen tiiminsä mahdollista kiinnostusta osallistua tutkimukseeni. Lähetin hänelle sähköpostilla lisätietoja opinnäytetyöni aiheesta ja toteutustavasta. Perhetyön tiimi käsitteli asiaa yhteisesti tiimipalaverissa, jonka jälkeen perhetyön ohjaaja ilmoitti heidän tiiminsä, johon kuuluu yhteensä viisi perhetyöntekijää ja perhetyönohjaaja,

osallistuvan tutkimukseeni. Haastattelut tein tammikuussa 2009. Tutkimuslupaa anoin kunnan perusturvajohtajalta. Tutkimuksen valmistuttua toimitan kappaleet opinnäytetyöstäni kunnan perusturvalautakunnalle sekä perhetyön tiimille.

5.2 Tutkimusmenetelmä

Tutkimukseni on laadullinen tutkimus. Laadullisen tutkimuksen kohteena on usein pieni määrä tapauksia, joita pyritään analysoimaan syvällisesti. Tutkimuksen tulokset ovat sidonnaisia siihen kontekstiin, aikaan ja paikkaan, missä tutkimus on toteutettu, eikä tutkimuksen ole tarkoitus tuottaa yleistettävää tietoa. Laadullisen tutkimuksen prosessi koostuu aineiston hankinnasta, analyysistä, tulkinnasta ja raportoinnista. Vaiheet eivät ole toisistaan erillisiä, vaan ne kulkevat lomittain läpi koko tutkimusprosessin. (Eskola & Suoranta 1998, 16–18.)

Tutkimukseni on tapaustutkimus. Saaranen-Kauppisen ja Puusniekan (2006) mukaan kaikkien laadullisten tutkimusten voidaan ajatella olevan tavallaan tapaustutkimuksia, sillä niissä tutkitaan tiettyjä tapauksia. Tapaustutkimukselle on tyypillistä, että tutkimuskohteena on yksittäinen tapaus, tilanne tai tapahtuma, joiden tarkastelussa kiinnitetään erityistä huomiota prosesseihin. Tapauksia pyritään tutkimaan niiden luonnollisessa ympäristössä ja tutkittavaa ilmiötä kuvaillaan mahdollisimman yksityiskohtaisesti. Tapaustutkimuksessa tavoitteena on tutkimuskohteen tarkka, systemaattinen ja totuudenmukainen kuvailu. (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006.) Tapaustutkimuksen kautta pyritään vastaamaan kysymyksiin miten ja miksi, sillä tarkastelun kohteena olevat ilmiöt ovat usein monimutkaisia ja pitkään jatkuvia. Tapaustutkimuksen tarkoituksena on lisätä ymmärrystä tutkittavasta ilmiöstä, jolloin tutkijan perehtyneisyys aiheeseen kasvaa tutkimuksen edetessä. (Laine, Bamberg & Jokinen 2007, 10–11, 20.)

Tästä tutkimuksesta tapaustutkimuksen tekee sen, että halusin lisätä tietoani ja ymmärrystäni lapsen huomioimisesta lastensuojelun perhetyössä. Se, että halusin ymmärtää tutkimaani aiheita syvällisesti ja huomioida aiheen kontekstisidonnaisuuden, on tyypillistä tapaustutkimukselle. Tutkimukseni kohteena oli perhetyönteki-

jöiden työyhteisö ja huomioni kiinnittyi erityisesti niihin lapsen huomioimisen prosesseihin, joita perhetyöntekijät kuvasivat oman kokemuksensa pohjalta lastensuojelun perhetyön kontekstissa. Tuloksien raportoinnissa olen pyrkinyt kuvailemaan perhetyöntekijöiden kokemuksia mahdollisimman systemaattisesti ja yksityiskohtaisesti.

5.3 Aineiston hankinta

Aineiston hankintamenetelmänä tutkimuksessa oli teemahaastattelu. Teemahaastattelu on puolistrukturoitu haastattelu, joka etenee tiettyjen keskeisten teemojen varassa. Teemahaastattelussa ei ole valmiiksi laadittuja tarkkoja kysymyksiä, vaan haastattelun aihepiirit eli teema-alueet ovat kaikille haastateltaville samat. Teema-alueita ei käsitellä tietyssä järjestyksessä, vaan haastattelun kulku määräytyy sen mukaan, mitä haastateltava puhuu. Ihmisen omat tulkinnat ja hänen asioille antamat merkitykset huomioidaan teemahaastattelussa. (Hirsjärvi & Hurme 2000, 48.) Teemahaastattelun antina on se, että haastattelujen kautta esiin nousee se, miten työntekijät itse hahmottavat ja jäsentävät työskentelyänsä. Kertoessaan työstään ulkopuoliselle haastattelijalle työntekijät myös kehittävät ja luovat uudestaan työssään hyödyntämiään menetelmiä ja käytäntöjä sekä tuottavat ammatillisesti uusia näkökulmia. (Forsberg 2000, 20.)

Teemahaastattelurungon laatimiseen perehdyin hyvin, sillä hyvä haastattelurunko on myös tutkimuksen laatuun oleellisesti vaikuttava tekijä. Erityisesti kiinnitin huomiota siihen, että teema-alueet muodostuvat mahdollisimman yksiselitteisiksi ja ymmärrettäviksi varmistaakseni, että haastateltava ja haastattelija puhuvat samasta asiasta. Ennen varsinaisia haastatteluja tein esihaastattelun, jotta saisin arvion haastattelun kestosta sekä pystyisin arvioimaan haastattelurungon toimivuutta. (Hirsjärvi & Hurme 2000, 53, 72, 184). Esihaastatteluun osallistui perhetyöntekijä, joka työskenteli eri kunnassa kuin kohderyhmän perhetyöntekijät. Esihaastattelun jälkeen muokkasinkin haastattelurunkoa tarkentamalla joitakin keskusteluaiheita. Selvennystä vaati erityisesti lapsen huomioimisen ja kohtaamisen merkitys -teema, sillä teema oli liian moniselitteinen eikä sellaisenaan mahdollistanut tutkimustehtävien

kannalta keskeisen tiedon saamista. Yksinkertaistin teemaa edelleen ja jaottelin sitä pienempiin kokonaisuuksiin, jotta haastattelurungosta tulisi mahdollisimman toimiva. Tarkastelin runkoa myös kokonaisuutena suhteessa tutkimustehtäviini, jotta haastattelu kohdistuisi tutkimukseni kannalta oleellisiin aiheisiin (Liite 1. Teema-haastattelurunko).

Haastatteluajat sovimme perhetyöntekijöiden kanssa sähköpostitse ja tarkensimme aikoja tarvittaessa puhelimitse. Haastattelut toteutin yksilöhaastatteluina, sillä halusin sulkea pois ryhmädynamiikan ja erilaisten valtasuhteiden vaikutukset haastattelun kulkuun (Hirsjärvi & Hurme 2000, 63). Haastattelut toteutettiin kukin omana päivänään, jotta haastattelujen välille jäisi aikaa haastattelujen purkamiseen. Haastattelupaikkana oli perhetyöntekijöiden toimipiste. Tiloissa oli käytettävissä erillinen huone haastatteluja varten, mikä takasi, että tilanne oli rauhallinen eikä siinä ilmennyt häiriötekijöitä (Hirsjärvi & Hurme 2000, 74). Kaikki haastattelut sujuivat ilman keskeytyksiä. Ennen varsinaisen haastattelun alkua oli vapaamuotoista keskustelua, minkä aikana tarkistin nauhurin toimivuuden ja pyrin luomaan mahdollisimman rennon ja avoimen ilmapiirin. Kerroin myös hieman tutkimuksestani ja siihen tekemästani rajauksesta 4–12-vuotiaisiin lapsiin. Esitin myös tutkimusluvan jokaiselle haastatteltavalle erikseen ja korostin haastatteluun osallistumisen vapaaehtoisuutta.

Haastatteluissa hyödynsin nauhuria ja kaikki perhetyöntekijät suostuivat haastattelun nauhoitukseen. Yhden haastattelun kohdalla kohtasin teknisiä ongelmia, kun nauhoitus oli katkennut kesken. Haastattelun lopusta jäi puuttumaan noin viisi minuuttia. Huomasin tämän heti haastattelutilanteen jälkeen, kun kuuntelin nauhoitusta ensimmäistä kertaa. Otin heti yhteyttä kyseiseen perhetyöntekijään ja sovimme, että käymme uudestaan läpi haastattelun loppuvaiheen. Haastattelua täydennettiin seuraavana päivänä puhelimitse. Tätä poikkeusta lukuunottamatta haastattelut sujuivat kaikkien perhetyöntekijöiden kohdalla ongelmattomasti. Kaikki haastattelut kestivät noin tunnin. Vaihtelut haastattelujen kestoissa olivat hyvin pieniä, vain noin viiden minuutin luokkaa.

5.4 Tutkimusaineiston analysointi

Tehtyäni haastattelut purin ne litteroimalla eli kirjoittamalla ne tekstiksi. Litteroinnilla tarkoitetaan haastatteludialogin sanasanaista puhtaaksikirjoitusta (Hirjärvi & Hurme 2000, 138). Litteroidessani en huomionnut äänenpainoja tai taukoja puheessa, sillä ne eivät mielestäni olleet oleellisia tutkimustehtävien kannalta. Litteroinnit tein mahdollisimman pian haastattelujen jälkeen. Tällöin litterointi oli vaivattomampaa, koska haastattelu ja sen kulku olivat vielä tuoreena mielessä. Litteroinnin tein Word-tekstinkäsittelyohjelmalla. Fonttina oli Times New Roman ja riviväli oli yksi. Litteroitua aineistoa kertyi näin yhteensä 83 sivua.

Tutkimusaineiston analyysimenetelmänä käytin teoriaohjaavaa sisällönanalyysia. Sisällönanalyysin tavoitteena on esittää tutkimusaineisto tiiviissä ja selkeässä muodossa sekä muodostaa aineistosta teoreettinen kokonaisuus. Aineistosta etsitään samanlaisuuksia ja erilaisuuksia. Analyysilla on tarkoitus selkeyttää aineistoa siten, että selkeiden ja luotettavien johtopäätösten teko mahdollistuu. Teoriaohjaava sisällönanalyysi on eräänlainen välimuoto aineistolähtöisestä ja teorialähtöisestä analyysistä. Teoriaohjaava analyysi etenee aineiston ehdoilla kuten aineistolähtöinen analyysi, mutta abstrahoinnissa eli käsitteellistämässä aineisto yhdistetään teoreettisiin käsitteisiin. Analyysiyksiköt muodostetaan empiirisen aineiston pohjalta, mutta siinä tutkijan aikaisempi teoreettinen tietämys ja tuntemus aiheesta ohjaa tai auttaa analyysia. Teoriaohjaavassa analyysissa tutkija yhdistelee aineistolähtöisyyttä ja valmiita malleja. (Tuomi & Sarajärvi 2002, 97–98, 110, 116.) Teoriaohjaava analyysi ei perustu suoraan teoriaan, mutta siinä on huomattavissa kytkennät teoriaan. Teoriasta etsitään selityksiä ja vahvistusta aineistosta esiin nousseille tulkinnoille sekä voidaan tehdä huomioita tulosten vastaavuudesta tai vastaamattomuudesta aiempiin tutkimuksiin. (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006.)

Päädyn teoriaohjaavaan sisällönanalyysiin, sillä en kokenut pystyväni noudattamaan analysoinnissa puhdasta aineistolähtöisyyttä. Tuomen ja Sarajärven (2002, 98) mukaan analyysi on vaikea toteuttaa puhtaasti aineistolähtöisesti. Taustajatoksena on, että havainnot eivät ole sinällään objektiivisia, vaan tutkimusasetelma, käytetyt käsitteet ja menetelmät ovat tutkijan asettamia ja vaikuttavat täten

tutkimuksen tuloksiin. (Tuomi & Sarajärvi 2002, 98.) Teoreettisella tiedolla lapsen huomioimisesta ja lastensuojelun perhetyöstä on ollut merkittävä vaikutus tutkimukseni muotoutumiseen. Erityisesti suunnitellessani teemahaastattelurunkoa hyödynsin teoreettista tietämystäni aiheesta. Tämän vuoksi näen, että analyysillä on selviä kytkentöjä teoriaan, vaikka analyysi eteni suurelta osin aineiston ehdoilla.

Analyysin aloitin lukemalla litteroidut haastattelut useaan kertaan. Haastatteluja lukiessani tiivistin puheenvuorot muutamaan puheenvuoroa keskeisesti kuvaavaan ydinsanaan. Listasin nämä ydinsanat ja vertailin niitä keskenään etsien niiden yhteneväisyyksiä ja eroja. Nämä ydinsanat jaoin kahdeksaan yläluokkaan, jotka muodostin teemahaastattelurungon pohjalta. Yläluokkia ovat lapsen kehityksen havainnointi, lapsen läsnäolo, lapsen osallisuus, lapsen omat tapaamiset, lapsen kanssa työskentely, menetelmien ja välineiden valintaan vaikuttavat tekijät, muutoksen aikaansaaminen sekä itsereflektio ja toiminnan suunnittelu. Lisäksi muodostin kolme pääluokkaa; lapsi perhetyössä, menetelmät lapsen huomioimisessa ja lapsen huomioimisen merkitys. Pääluokkien ja yläluokkien keskinäistä suhdetta ja muodostumista olen selventänyt kuviolla (liite 2).

Pääluokkien tehtävänä oli koota eri yläluokat tutkimustehtäviä vastaaviksi kokonaisuuksiksi. Lapsi perhetyössä pääluokkaan liitin yläluokat lapsen kehityksen havainnointi, lapsen läsnäolo, lapsen osallisuus sekä lapsen omat tapaamiset. Menetelmät lapsen huomioimisessa pääluokkaan sisältyvät yläluokat lapsen kanssa työskentely sekä menetelmien ja välineiden valintaan vaikuttavat tekijät. Lapsen huomioimisen merkitys pääluokkaan liitin yläluokat muutoksen aikaansaaminen sekä itsereflektio ja toiminnan suunnittelu. Tämän pohjalta kirjoitin tutkimuksen tulokset -osion. Analyysin etenemistä olen havainnollistanut kuviolla (liite 3).

6 TUTKIMUKSEN TULOKSET

6.1 Perustiedot

Tutkimuksen kohderyhmä muodostui viidestä perhetyöntekijästä ja perhetyön ohjaajasta. Selvyyden vuoksi ja haastateltavien tunnistettavuuden välttämiseksi viitataan kaikkiin kohderyhmän jäseniin perhetyöntekijöinä. Tämä on tarkoituksenmukaista myös siksi, että haastattelut keskittyivät perhetyöntekijän työhön ja myös perhetyön ohjaaja teki työtä asiakasperheiden kanssa esimiestehtävänsä lisäksi. He kaikki työskentelivät saman kunnan lastensuojelun perhetyössä.

Kolmella haastateltavalla oli kodinhoitajan pohjakoulutus, jonka lisäksi he olivat käyneet kahden vuoden ratkaisukeskeisen perhetyön koulutuksen. Sosionomi (AMK)-koulutus oli kahdella tutkimukseen osallistuneella. Yhdellä kohderyhmän jäsenellä oli erityistason perheterapiakoulutus. Perhetyöntekijöiden työskentelyta-voissa ei ilmennyt merkittäviä eroja eri koulutustaustojen välillä. Yhden perhetyöntekijän puheessa painottui muita enemmän lapsen kehityksen näkökulma, mutta tällä ei ollut selvää yhteyttä perhetyöntekijän koulutustaustaan. Haastateltavien työkokemus vaihteli puolestatoista vuodesta yhdeksään vuoteen. Kaksi heistä oli ollut mukana kunnan perhetyön yksikön perustamisesta lähtien. Kohderyhmästä kolmella työkokemus perhetyöstä oli kaksi ja puoli vuotta tai vähemmän. Lyhyemmän työkokemuksen omaavien perhetyöntekijöiden työskentelytavat eivät näyttäytyneet erilaisina suhteessa niihin perhetyöntekijöihin, joilla oli pidempi työkokemus.

6.2 Lapsi perhetyössä

6.2.1 Lapsen kehityksen havainnointi

Perhetyöntekijät kertoivat, että mennessään asiakasperheeseen he kiinnittävät huomiota ensin lapsen ulkoiseen olemukseen sekä hänen käyttäytymiseensä. Perhetyöntekijät tarkkailivat myös lapsen mielialaa sekä sitä, miten lapsi ottaa kontaktia perhetyöntekijään. Lapsen käytös ja viestintä sekä hänen keskittymiskykynsä leikkeihin ja peleihin olivat havainnoinnin kohteena. Perhetyöntekijöiden huomio kiinnittyi myös lapsen kielelliseen ilmaisuun ja motorisiin taitoihin sekä lapsen ja vanhemman väliseen vuorovaikutukseen.

...ensimmäisenä tietysti miten ne ottaa kontaktia minuun... no se on kyllä ihan ihan ensimmäinen koska se on hyvin erilainen joka lapsella...

...onks se lapsen viestintä esimerkiks ristiriitasta vai onks se luontevaa et tuleeks sieltä niin että rivien välistä mun pitäis tulkitakin nyt jotain muuta kun mitä se ehkä haluaa mulle näyttää onks sillä vaik oikeesti paha mieli jostain asiasta vaikka se ei sitä haluaiskaan sanoa tai ei saisi sanoa...

...mikkä heidän tämmöset niinkun motoriset taitonsa mikkä on sitten tämmönen kielellinen ilmasu...se on niinku yks kyllä tärkeimpiä se lapsen ja vanhempien välinen vuorovaikutus mut että kaikki ne taidot kaikkiin siihen lapsen olemassa olemiseen käyttäytymiseen...

Perhetyöntekijät kertovat vertaavansa lapsen kehitystä oman koulutuksensa kautta tulleeseen tietoon siitä, mitä lapsen normaaliin kehitykseen kuuluu. Perhetyöntekijät nostavat esiin myös kokemuksen kautta syntyneen mielikuvan siitä, mitä lapsen normaaliin kehitykseen kuuluu, joka toimii lapsihavainnoinnin pohjana. Lapsesta saadut taustatiedot vaikuttavat myös siihen, kuinka lapsen kehitystä havainnoidaan. Esimerkiksi jos lapsella on jokin erityislausunto, kehityksen havainnointi suhteute-

taan siihen. Perhetyöntekijöiden mukaan lapsen kehitystä tulee verrattua myös toisiin työssään kohtaamiin lapsiin sekä omiin lapsiinsa.

... jotenkin mää aattelen et kun on semmosessa perheessä käyny jossa on saman ikästä niin vähän niitä kumminkin tulee...mä ainakin koen että mä tätäkin työtä oon tässä jo nyt jonkun verran tehny että kyllä se työ niinku työ tuo myös sitä tuo kokemuksia että...

...no yleensä sillai mulla on niinku joku esimerkki mistä mä aina niinkun katton vähän...normaalin lapsen ja sitten mulla on vihkosia aina mukana mistä mä viä tarkastan...

6.2.2 Lapsen läsnäolo

Perhetyöntekijät kertoivat, että useimmiten lapset ovat läsnä perheen tapaamisissa. Tapaamisten kokoonpanot kuitenkin vaihtelevat; joskus voidaan tavata vain vanhempia tai vain lasta. Yksi perhetyöntekijä nosti esiin myös tilanteen, jossa hyödynnetään työparityöskentelyä siten, että hän tapaa perheen äitiä ja toiset perhetyöntekijät työskentelevät perheen lasten kanssa. Perhetyöntekijät tapaavat vanhempaa esimerkiksi kasvatuskeskustelujen merkeissä, jolloin lapsi ei välttämättä ole paikalla. On myös palavereja, joihin ei lapsen osallistumista nähdä tarkoituksenmukaisena. Perhetyöntekijät kuitenkin korostivat, että työskentelyn ja keskustelun pääpaino pyritään aina pitämään lapsessa. Vanhempien kanssa keskustellaan asioista, jotka liittyvät lapseen. Niissä palavereissa tai tilanteissa, joissa lapsi ei ole läsnä, käsitellyt asiat avataan lapselle hänelle ymmärrettävällä tavalla.

...aina se laps on keskeinen se on sillonkin vaikka mä teen vanhemman kans pelkästään niin se on se lapsen takia mä teen sen...

...kyllähän voi olla käyntikertoja et voidaan keskustella esimerkiksi kun vanhemmilla on kasvatusasioista hyvin niinko risteävät että ovat hyvin eri mieltä jostain asioista niin toki semmosessa tilanteissa voi puhua vanhempien kans ja siinä ei sillon lapsen tarvi olla tietenkään läsnä mutta että se kuitenkin koskee sitä lasta...

...niissä tilanteissa kun lapsi ei oo paikalla et me ollaan ensin siellä aikuiset siinä palaverissa ja sitte se niinku pilkotaan että vaikka seuraavalla kotikäynnillä että niin siellä sossupalaverissa nyt sanottiin sil lailla että mä käyn nyt näin ja näin paljon teillä ja meillä oli sit et me tehdään nää sun läksyt ja sitten katoaan jotain kivaa tai jotain että et kyl nyt sille lapselle yleensä avataan...

Perhetyöntekijät kertoivat, että lapsen asioista keskustellaan erityisesti vanhempien kanssa. Kokemuksien jakamista ja tapahtumien purkamista tapahtuu erityisesti perhetyöntekijöiden omassa tiimissä ja työparin sekä lastensuojelun sosiaalityöntekijän kanssa. Yhteistyötä tehdään monien eri tahojen kanssa, jotka ovat keskeisiä lapsen elämässä. Näitä ovat usein esimerkiksi koulu, päiväkoti ja neuvola.

...mä ainakin nään et perhetyöntekijän niinku työhön kuuluu se että se tietää et mitä kokonaisuutena että mitä siin tapahtuu siin lapsen elämässä et ja mitä huolta tai minkälaisii näkökulmii niinku jokaisesta tahosta tulee niin kaikkien kanssa ollaan heti...

Lapsen ollessa läsnä tapaamisissa ja palavereissa on perhetyöntekijöiden mukaan kiinnitettävä huomiota siihen, mitä ja miten tilanteessa puhutaan. Joitakin asioita ei nähdä hyväksi käsitellä lapsen aikana. Lapsen ollessa läsnä asioita on pyrittävä katsomaan lapsen näkökulmasta.

...sillon kun lapsi on läsnä niin aina pitäs ja pyrinkin tietysti että mitä siinä puhutaan ei voi kaikkia aikuisten asioita puhua ja välillä pitää pidätellä aikuista että ei oo sopivaa puhua tästä asiasta lapsen kuullen mutta paljonhan nämä meidän lapset tietysti kuuleekin näitä että...kyllä siinä täytyy olla tarkkana sillon mitä siinä puhutaan...

...jos on ollu pahoinpitelyitä tai on ollu jotakin tappeluita niin nehän tottakai täytyy lapsen kans käydä läpitte ja ja se ei tarkoita sitä että jos laps elää tappelujen keskellä että sitä sitten salattas että niistä ei puhuta koska se on lapselle arkipäivää mutta se että lapsen ei tarvi kuulla niitä äitin kertomuksia kaikkia ja vihaa esimerkiks lapsen isää kohtaan...

Lapsen mahdollisuus osallistua tapaamisen kulkuun ja yhteiseen keskusteluun tapaamisissa oli kaikkien perhetyöntekijöiden mielestä hyvä, kun lapsesta ollaan ai-

dosti kiinnostuneita ja hänestä välitetään. Sen nähtiin kuitenkin riippuvan paljon siitä, miten perhetyöntekijä rakentaa tilanteen yhdessä perheen kanssa ja minkälaiseen vuorovaikutukseen hän perheen totuttaa. Lapsen äänen kuuluville saaminen nähtiin olevan yksi perhetyöntekijän tärkeimmistä tehtävistä. Vanhemmat eivät välttämättä ole tottuneet huomioimaan lasta tai heillä ei ole riittävästi voimavaroja, jotta he pystyisivät asettumaan lapsen asemaan.

...perhetyöntekijän niinku jotenkin rooli on olla se että se on perheessä sen lapsen äänen esiin nostaja...jos ajatellaan vaikka et lapsi ja vanhempi on eri mieltä asiasta pienikin lapsi ja tota sitten perhetyöntekijä on siin tilanteessa mukana niin perhetyöntekijän rooli on tavallaan nostaa sitä lapsen näkökantaa sille äidille toki joskus on toisinkin päin elikkä joutuu olemaan sitten myöskin lapselle selittämässä siinä välissä et minkä takia se äiti tekee ja toimii näin varsinkin kun on kyse jostain säännöistä tai tämmösisistä rajojen vedoista että mun mielestä se on niinku ihan hyvää vuoropuhelua ja tarkoitus ois just se et se lapsi nostetaan sieltä niinku siihen mukaan...

...ne [lapset] tulee kertomaankin oma-alotteisesti siinä jotain juttua ja silloin täytyy niinku lähtee siihen mukaan ja kysästä siitä asiasta ja että ne tulee huomioiduks niillä on ihan tärkeetäkin sanottavaa...minun mielestäni se on työntekijän vastuulla siinä että vanhemmat ei välttämättä sitä...

no kyl mä uskon et lapsel on aika hyvä [mahdollisuus osallistua keskusteluun] koska meillä on aika vankka uskoisin että kaikilla perhetyöntekijöillä jo se että sä annat sille lapselle puheenvuoron että häneltä kysytään vuorollaan että mitä mieltä sä oot tästä mitä isä sano tai äiti... mä uskoisin kyllä että varmaan joka palaverissa missä lapsi on läsnä niin se saa puheenvuoron ja tarkennetaan et ooks sä sitä mieltä...

6.2.3 Lapsen osallisuus

Lapsen mahdollisuudet vaikuttaa perhetyön tavoitteisiin ja prosessiin näyttäytyvät perhetyöntekijöiden kertomana hyvin moninaisina. Kolme perhetyöntekijää kuvasi lapsen vaikutusmahdollisuuksia hyvin vahvasti lapsen käyttäytymisen pohjalta, jolloin lapsi osallistui tavoitteiden asettamiseen pääasiassa sen kautta, mihin hänen käyttäytymisessään on aikuisten mielestä kiinnitettävä huomiota. Kun laaditaan

perhetyön tavoitteita, näitä asioita ovat esimerkiksi rajojen asettaminen lapselle yhdessä perheen vanhemman kanssa sekä läksyjen tekeminen, leikkiminen ja pelaaminen lapsen kanssa.

...kun niitä tavoitteitakin tehtiin niin sitten tietysti kun sinne tuli niitä lasten kans läksyjen tekemisiä ja kyllä niinku niitä sitten tehtiin että ja sitte oikeesti ne pelaamiset ja leikkimiset...

...jos aattelee nyt jotain vaikka masentunuttakin äitiä mikä antaa niinku periks kaikki niille lapsille ei jaksa sitten tota olla kovana eikä tehdä niitä sääntöjä ja rajoja niin tota siinä juuri että siinä sille lapselle lapselle täytys sen äidin kanssa saada niitä esimerkiks ne rajat kuinka istutaan ruokapöydässä ja syödään...

Lapsen vaikutusmahdollisuuksia kuvattiin myös lapsen tiedon tuottajan roolin näkökulmasta. Kaikki perhetyöntekijät kertoivat kysyvänsä lapselta, mitä lapsi haluaisi heidän kanssaan tehdä ja kuinka usein hän haluaa tavata. Lapselta kysytään myös, mihin hän haluaisi perhetyöntekijän erityisesti kiinnittävän huomiota. Kaksi perhetyöntekijää nosti erityisesti esiin perhetyön alotuspalaverissa hyödynnettävän huolipuntari-lomakkeen. Sen avulla saadaan nostettua esiin lapsen huolia sekä niitä hyviä kokemuksia ja asioita lapsen elämästä, kun lapsi täyttää sen perhetyöntekijöiden kanssa.

...tehään semmonen huolipuntari joka on meillä semmonen lomake eri huolista ja sekä perhetyöntekijä täyttää siitä perheestä tai niistä lapsista...perhe tekee sen kans lapsikin tekee jos ei oo kauheen pieni vaikka yhes perhetyöntekijän kanssa...

...sielläkin se laps tulee kuulluksi että mikkä ne hänen niinku huolensa ja murheensa ja sitten taas toisaalta mikkä on ne kivat ja hyvät asiat että sitte kun näitten huolipuntari lomakkeitten pohjalta tehdään sitä perhetyön suunnitelmaa niin siinä nostetaan niitä esille sitten ja siinä lapset olis mukana...

Sen lisäksi, että lapselta kysytään hänen toiveitaan perhetyön suhteen, lapselta kysytään myös hänen arjen sujumisestaan. Lapsi on tiedontuottaja omasta elämästään; tarpeistaan, kokemuksistaan ja hänen arkeensa liittyvistä asioista. Jo aivan pienikin lapsi pystyy tuottamaan tietoa omasta elämästään, perhetyöntekijältä vaaditaan

herkkyyttä lukea tätä lapsen tuottamaa tietoa. Perhetyöntekijät painottavat asioiden kysymisen herkkätunteisuutta, jotta lapsi ei joutuisi ristiriitatilanteeseen, jossa hän ei tiedä, mitä voi kertoa. Tärkeää perhetyöntekijöiden mukaan olisi, että lapsella olisi vanhempien lupa ja turva puhua. Lapsen tulee kokea työntekijä turvallisena ja olla tietoinen työntekijän vaitiolovelvollisuudesta. Toisaalta lapsella nähtiin myös olevan oikeus tietää, että joihinkin asioihin perhetyöntekijän on puututtava ja kerrottava eteenpäin.

...tietysti aina sen arjen sujumisesta että sitä yritetään saada selvillä että mitä se arki siellä niinku ihan oikeesti menee ei mitään urkita mutta sillai et mikä se mitä sille lapselle kuuluu mitä se leikkii...minkälainen sen sosiaaliset verkosto ketä siihen kuuluu ketä se tapaa mitä se lapsista usein näkee jos on paha mieli niin sit koitetaan selvittää et mistä se johtuu ja tavallaan sen lapsen oloon liittyviä asioita ja arkeen liittyviä asioita...

...kyl se täytyy olla ainakin osittain suoraa työskentelyä lapsen kanssa et...saadaan ensinnäkin niitä hyviä kokemuksia mitkä on lapsille tosi tärkeitä ja ja tuota sieltä tulee sitä suoraa tietoo sitte siitä lapsen tilanteesta jos sitä vanhemmalta kaikki kysytään niin se on välittynyttä tietoo ja kaunisteltuakin tietoa välillä...jos sitä saa lapselta nuorelta niin se on se hänen oma kokemuksensa ja siitähän meidän työ pitäis lähteä ja olla etusijalla se lapsi et toki vanhempien kanssa täytyy työskennellä ja olkoon se nyt oma vanhempi tai joku muu mutta tuota kyl se lapsi täytyy tulla kuuluksi...

...mulle voi puhua että mä oon semmonen ihminen että ja kerron sen että kans vaitiolovelvollisuudesta ja lapset on aika lojaaleita vanhempia kohtaan...et on se vaitiolovelvollisuus ja silti voi huolia kertoo mut sit on ne tietyt asiat mitkä meidän pitää kuitenkin kertoo eteenpäin et jos me ollaan jos meille tulee iso huoli niin sit meinkin täytyy kertoo...

Perhetyöntekijöiden puheen mukaan lapsille muodostuu myös tiedon saajan asema perhetyössä. Lähes jokainen perhetyöntekijä korosti, että on tärkeää, että lapselle kerrotaan suoraan perhetyön tarkoituksesta ja tehtävästä. Perhetyöntekijät kokivat tärkeänä, että perheen tilanteesta puhutaan avoimesti myös lapselle, sillä se on asia, joka vaikuttaa lapsen arkielämään. Olennaista on tapa, jolla asioista puhutaan. Täl-

löin perhetyöntekijöiden mukaan on huomioitava lapsen ikä ja myös mietittävä, mikä on lapsen kohdalla se riittävä tieto.

...tietenkin hänelle pitää se kertoa että vaikka ku perhetyöntekijä menee että hei mä käyn teidän perheessä siksi koska ja sitten kertoo sen asian lapsen tasolla että että ku äidillä on vaikka tai äiti on väsyny niin mä käyn että saatas vähän sitä että mä autan tässä arjessa että äiti vähän siitä sais levättyä ja sitten jaksaa taas teidän kaa leikkiä...

...kyl yleensä kerrotaan kaikki koska lapset on yleensä mukana palavereissa ja tota niissä puhutaan ne asiat mitkä on ne huolet esimerkiks koska lapsihan elää siel kuitenkin se elää...vaikka jos aatellaan et ois vaikka nyt äiti kenellä on alkoholiongelma niin kyllähän se lapsi nehän elää sen äidin kanssa ja tietää...toki sitte sellanen...et täytyy mennä syvemmälle vaikka vanhempien väliseen väkivaltaan tai päihteiden käyttöön tai tämmöseen niin se on sitte mun mielestä asia et sit se ei oo enää niinku lasten juttu et ku lähetään niinku oikeesti oikeesti miettimään niitä mut et niinku sillä tavalla et ne asiat on kuitenkin kaikki esillä mitkä on ne ongelmat...

Perhetyöntekijöiden puheesta nousi hyvin vahvasti myös se näkökulma, että lapselle ei tarvitsisi aivan kaikkea kertoa. Usein lapsille kerrotaan liikaakin. Perhetyöntekijän tehtävänä onkin viedä niitä asioita lapsen tasolle ja selittää perheen tilannetta lapselle ymmärrettävällä tavalla.

...joskus mä aattelen niin että ei tarttis ihan niin kauheesti kertoa että vanhemmat on monesti kertonut vähän liikaa ja lapset on nähny liikaa ne on kuullu riita ja ja niillä on usein vääriä käsityksiä monesta asiasta...esimerkiks äiti uskoutuu lapselle vaikka kymmenvuotiaalle puhuu kuin ystävälleen esimerkiks vaikka isästä että kuinka mitä isä toimi ja isä tekee väärin ei ne kuulu lapselle et mieluummin joskus aattelis niinkin päin että että laps sais olla lapsi ja sen ei tarttis ihan niin paljon tietää siitä koti kotiasioista...sit meijän tehtävä on ehkä selittää sitä ja ottaa sinne lapsen tasolla ja monesti sitte niinko et se just et lapsi saa olla kuitenkin lapsi ja huolta vailla...

6.2.4 Lapsen omat tapaamiset

Kaikki perhetyöntekijät kertoivat, että lapsilla on omia tapaamisia. He kokivat tärkeänä, että lapselle annetaan aikaa ja aikuisen läsnäoloa. Lapsen kanssa haluttiin viettää aikaa kahdestaan. Lasta tavattiin kahden kesken usein silloin, kun perheen vanhemmalla oli esimerkiksi käyntiä mielenterveystoimistossa. Lapsen kanssa vietetty aika koettiin itsessään merkittävänä.

...joskus esimerkiks jos on koululaisia tapaan iltapäivisin meen kotiin...sitten ihan selkeesti päästää että äiti lähtee esimerkiks asioille joku mielenterveystoimistossa käynti niin sitten mä oon sen lapsen kanssa...tai sit mä voin itte lähtee lapsen kans ulos et kyl me yritetään oikeesti olla sillä lailla et on pelkästään lapsen kanssa...

...se on se mun semmonen mitä mä teen et mä teen niinku mä oon lasta varten perheessä...

...jos äiti menee mielenterveystoimistoon vaikka ja mä oon lapsen kans ni mä en koskaan asennoidu tai toivon etten asennoitu si koskaan niin että mä vaan nyt kulutan tän ajan tässä tän lapsen kanssa ja pää focus siinä että nyt äiti on saanu käydä sielä vaan että mulla on aina niinku joku ajatus että nyt mulla on mahdollisuus antaa sille lapselle jotakin...

Yleisimmin lasta tavattiin kotona. Koti koettiin siinä mielessä hyvänä tapaamispaikkana, että se oli lapselle tuttu ja turvallinen ympäristö. Kotikäynnillä perhetyöntekijä näkee lapsen omassa ympäristössään. Myös käytännön syistä kotona tapaaminen oli helpompaa, sillä perhetyöntekijät eivät saaneet kuljettaa lapsia ja nuoria omalla autollaan. Kodin lähiympäristöä hyödynnettiin esimerkiksi käymällä lapsen kanssa kirjastossa. Kotona perhetyöntekijät pystyivät myös havainnoimaan lapsen ja vanhemman välistä vuorovaikutusta.

...sä näät sitten sen lapsen kuitenkin siinä kodin ympäristössä että kuinka se siellä toimii siellähän se elää se lapsi et sehän on se sen ympäristö et kuitenkin siellä näät niinku sen kokonaisuuden ja sit sä näät sen että kuinka se lapsi toimii vanhempiansa tai vanhemmat toimii lasten kanssa ja nehän on niitä asioita mihin usein sitten tarvitaan niitä muutoksia näihin asioihin...

Joskus perhetyöntekijät kokivat paremmaksi tavata lasta muualla kuin kotona, sillä siellä saattaa olla levotonta ja sinne tulee usein kavereita mukana. Perhetyöntekijät saattoivat hyödyntää työpaikan tiloja lapsen tapaamispaikkana. Työpaikan tiloissa oli usein rauhallisempaa ja sieltä puuttuivat kodin ylimääräiset virikkeet.

...tää paikka on siinä mielessä hyvä koska meillä on täällä kaikkee tekemistä ja me voidaan ottaa tiettyjä työvälineitä käyttää sitte täältä puuttuu se kodin kodin semmonen tota ylimääräinen mikä kiinnittää sen lapsen huomion...puuttuu se ympäristöhäiriöt...

...ku mä aattelen että tän yhen lapsen kohdalla kyllä oli ihan tota musta oli ihan kivaa ja hänkin tykkäs et me käytiin täällä et me ei mentykään ihan het kotiin että hän pysty niinku johonkin peliinkin hetkeks täällä keskittyyn...

6.3 Menetelmät lapsen huomioimisessa

6.3.1 Lapsen kanssa työskentely

Suora työskentely lapsen kanssa nähtiin oleellisena osana lastensuojelun perhetyötä. Lapsen kanssa toimiminen välittyi kaikkien perhetyöntekijöiden kertomana hyvin toiminnallisena. Perhetyöntekijät kertoivat lapsen kanssa työskentelyn pitävän sisällään kaikkia niitä asioita, mitä lapsen elämään kuuluu. Lasten kanssa laitetaan yhdessä ruokaa, ulkoillaan, pelataan, leikitään ja lauletaan sekä tehdään läksyjä. Sadut, piirtäminen ja lukeminen ovat tärkeä osa lapsen kanssa toimimista, jolloin tilanteessa ollaan lasta varten.

...niin leikitään tehään läksyjä ulkoillaan toki samalla aina puhutaan ne kuulumiset ja ne mitä on sitten siinä pinnalla kenties annetaan jotain vinkkejä vaikka kaverisuhteisiin...ihan sellast niinku yhdessä puuhaamista ja sellasta mikä näyttää nyt et heistä välitetään ja ja ollaan niinku täällä sua varten...

...tietysti se lukeminen lukeminen on mun mielestä hirveen tärkeätä ja sitten mä laulan kyllä aika paljon et mä opetan aina lapsille lauluja ja mulla on muutama semmonen laulu mitä me aina lauletaan joka kerta niin...usein mä sitten sanon että ne voi vaikka kertoo mulle ittestään jotain satua tai laulua että keksi itte ja kerro mulle jotakin semmosta...

Perhetyöntekijät mainitsivat myös erilaiset kortit ja pelit lapsen kanssa työskentelyn välineenä. Esimerkiksi nallekortit, tunnekortit ja voimavarapeli nousi esiin perhetyöntekijöiden puheesta. Usein näiden tarkoituksena oli virittää lapsen mielenkiintoa sekä toimia keskustelun herättelijänä ja aloittajana.

...no meillähän on täällä töissä ihan äärettömän hyviä on kortteja ja erilaisia sitte vielä niinko erilaisia pelejä et niis on jotain tarkotusta sitten on nallekorttia ja voimavarakortteja... sit on se voimavarapeli... siin on kaikkii kysymyksiä niin se on sit yks keino et voimavarapelis on niitä kysymyksiä niin tota sitä kautta lähtee keskustelemaan...

...mul on tämmönen kalupakki missä on näitä magneetteja ja...esimerkiks sukupuuta jos teen esimerkiks yhdessä perheen ja lasten kans niin sitte...lapset voi kuvata sitten esimerkiks et ottaa tuolta mun pakista ja laittaa siihen karttaan että tän mää laitan äitille ja tän isälle ja sitte voidaan jutella että niinku sillä tavalla ottaa se laps siihen ja saada niinkun innostuun ja oleen mukana...tämmösiä just kaikkia voi ottaa hyödyksensä tämmösiä millä saa niinku lapsen mielenkiinnon ja viritettyä...

Lapsen kanssa työskentelyssä ja lapsen kokemusten käsittelyssä nähtiin tärkeänä ajan antaminen lapselle. Kiirehtimällä ei päästä lasten kokemusten tasolle. Työntekijältä vaaditaan vahvuutta ottaa vastaan lapsen kokemus juuri sellaisena kuin lapsi sen itse kokee. Lapsen kokemusta tulee kunnioittaa ja lapsi saa myös olla puhumatta, jos hänestä siltä tuntuu. Perhetyöntekijät myös korostivat, että lasten kokemukset nousevat työskentelyn kohteeksi usein ”leikin ja tekemisen tiimellyksessä”, jol-

loin työntekijältä vaaditaan herkkyyttä huomata ja tarttua lapsen esiin nostamaan aiheeseen.

...se lapsen kokemus on hänen kokemuksensa ja sitä sitä ei voi niinku poispuhua ja et sitä pitää kunnioittaa ja se pitää niinku uskoo se on se lapsen niinku oikeus siihen hänen subjektiiviseen kokemukseensa...

...se on vaikeeta jos lähtee niinku itte ottaan asiaa puheeks että se pitäis odottaa että se lapsi antaa sen pienen täkyn mistä asiasta sä otat kiinni ja se aika usein tuleeekin siinä leikin ja tekemisen tiimellyksessä siin täytyy olla tarkkana että kun se tulee se paikka että ottaa sen siinä...

...täytyy osata mennä sen lapsen tahtisesti eli ei yrittää mennä niinkun edelle liikaa ja tuota olla silleen herkillä että että et...kyl se on se lapsen sen vauhdin kunnioittaminen ja mitä se haluaa millonkin kertoo se voi olla yksi pieni asia mikä tulee ja ei yhtään enempää sitä ehkä jatketaan seuraavalla kertaa tai sitä ei jatketa...

Läsnäolo, aika ja turvallisuus lapsen kanssa työskentelyssä korostuvat perhetyöntekijöiden puheessa. Lapselle täytyy antaa tilaa tutustua työntekijään, jotta työskentely pääsisi alkuun. Ennen kaikkea lasten kanssa työskentely nähtiin erittäin palkitsevana. Lapset antavat suoraa palautetta, joka innostaa perhetyöntekijöitä työskentelemään yhä paremmin lapsen hyväksi.

...kyl mä haluan olla olla sille lapselle semmonen turvallinen aikuinen sen lapsen maailmassa yksi aikuinen lisää siinä hänen maailmassaan koska usein niillä on just semmonen puute...

...antas niinku sille lapselle vielä enemmän sitä tilaa...ettei sit vaan tulis sellasta niinku pakottamisen meininkiä mitä mä ehkä toivon et mä vielä sitä oppisin lukemaan sitä tilannetta vielä enemmän...

...yks semmonen juttu mikä musta oli niinkun vaikka meillä sen lapsen kanssa oli joka kerta suurin piirtein sylitystä...sitten hän sanoo minulle että ota minut syliin mää otin sen syliin...mä aatelin et me oltiin niinku tässä kumminkin päästy yhteisymmärrykseen näissä asioissa vaikka tää on ollu tämmöstä tosi takkusta ja niin se oli jotenkin semmonen...et jotenkin että se oli sem-

mosta minkä mä koen et oli tosi ihana juttu että et ehkä tässä sitten on jotain tehny kun vaikka on taisteltukin mutta on sitten saanu tällästä positiivistakin...

6.3.2 Menetelmien ja välineiden valintaan vaikuttavat tekijät

Perhetyöntekijät kokivat, että usein lapsen on helpompi käsitellä kokemuksiaan ja puhua asioistaan, kun tapaamistilanteessa on jotain konkreettista muutakin tekemistä. Lapselle nähtiin ominaiseksi toimiminen ja ainoastaan keskustelu oli harvoin kaikkein toimivin tapa lapsen kokemusten läpikäymiseksi. Toisaalta lapsissa nähtiin olevan yksilöllisiä eroja siinä, mikä keino kenenkin kanssa toimii parhaiten.

...jotenkin se keskustelu kaiken kaikkiaan sujuu paremmin kun siinä siinä on joku peli tai tai sit se voi lähtee jostain kun me pelataan jotain niin siitä voi lähtee joku juttu...

...riippuu kovasti siitä neljä kakstoista vuotiaasta että toiset on hyvinkin juttelevia ja pystyvät jutteleen ihan silleenkin että toiminta ja leikki pysähtyy ja ja ihan vaan jutellaan...siinä on hirveesti lapsilla eroja mikä se heille on jotenkin luontasta taikka sopivinta...

Perhetyöntekijät kokivat tärkeäksi, että he pystyvät antamaan lapselle myönteisiä kokemuksia ja voivat tukea siten lasta hänen arjessaan. Sellaisien kokemusten tarjoaminen, joita lapset eivät välttämättä vanhemmiltaan saa, koettiin merkittäväksi lapsen kanssa työskentelyssä. Tämä myös määrittä perhetyöntekijöiden työskentelyä sen suhteen, mitä lapsen kanssa tehtiin ja mitä menetelmiä työskentelyssä hyödynnettiin. Perhetyöntekijät näyttivät omalla toiminnallaan mallia vanhemmille lasten kanssa toimimisesta, esimerkiksi juuri ulkoilun osalta.

...monilla lapsilla puuttuu se just se esimerkiks joku ulkoilu tai luistelun harjoittelu tai jotain niin me voidaan niinku olla innostamassa sitä sitten lasta siihen...

...jotenkin niinku sillä asenteelle että vois tallentaa sinne lapsen tunnemaailmaan ja elämän talletustilille semmosia pluspanoja että siellä ei olis sit ottoja niillä kerroilla kun on käyny...

...moni äiti ei niinkun ymmärrä sitä pihalla olon merkitystä et mitä se on lapselle että sitäkin on tarvinnu opettaa monessa paikassa...

Toiminta ja hyödynnetyt välineet riippuivat hyvin paljon myös lapsen kehityksestä. Perhetyöntekijät pyrkivät miettimään valitsemaansa menetelmää ja toimintaa suhteessa lapsen ikätasoon ja käytökseen. Kaikki perhetyöntekijät nostivat esiin sen, että lasten kanssa toimiessa vaaditaan joustavuutta ja kykyä reagoida nopeastikin muuttuviin tilanteisiin. Toiminta määrittyi sen mukaan, mikä tilanne perheessä tai lapsella on. Usein lapsen kanssa toimimisen pohjalla nähtiin lapsen oma innostus. Lapsille annetaan mahdollisuus valita tekemistä ja työskentelyssä lähdetään liikkeelle hänen kiinnostuksen kohteistaan.

...jos mä täällä töissä valkkaan jotain kortteja niin kyllähän mä sitä lasta ajattelen et minkälainen se lapsi on riittääkö sen kyky mieltä niitä nallekortteja...kyllä sitä aina mieltii että miten mä käytän sitä ja ymmärtääkö se lapsi sen jutun...

...riippuen siitä lapsesta että jos mä aattelen et sillä on puheen kehityksessä viivästymää niin mä tietyn takia luen tietynlaisia kirjoja ja juttelen niistä kuvista koitan valkata sellasia pelejä mikkä niinku aktivoi siihen puheen tuottamiseen...

...sitte ku on vähä päässy tutustumaan että tuntee tuntee vähä lasta ja nuorta että mikä on kenellekin semmosta ominaista...niin sen mukaan aina vähän se valinta tulee ja vähän päivän ja tilanteenkin mukaan et jos koulussa on ollu vähä hankalaa ja on niin keho olo että ei nyt jaksa olla sisällä tai muuta niin sitten on hyvä lähtee ulos...

...lähen niinku siitä että se lapsi saa aika paljon valita sitä puuhaa ja tekemistä et jos sil vaan on omia ideoita niin et lähettään niistä liikkeelle eikä perhetyöntekijän ideoista...

Yksi perhetyöntekijä nosti muita vahvemmin esiin myös sen, että perhetyöntekijänä ei voi olla kaikissa asioissa kyselemässä, vaan joskus täytyy tehdä myös niin kuin aikuiset ovat asian katsoneet. Syömiset ja ulkoilut ovat osa päivän rytmiä, johon perheissä usein tarvitaan muutosta ja selkiytystä. Myös toinen perhetyöntekijä pu-

hui siitä, että aikuisella täytyy olla rohkeus ja ymmärrys toimia siten, että se on lapselle parhaaksi, vaikka se voi joskus tuntua raskaalta.

...kyl mun pitää tietää etten mä niinku kauheesti voi kysellä et syödäänks me tässä kohin ja lähetääks me ulos...kyl mä ainakin koen et lapsetkin tykkää että et mä sanon et nyt on ulkoilu-aika ja nyt lähetään ulos ja syödään sit sen jälkeen...

...jos on sylihoitoa ja tämmöstä joutuu niin et ettei se sillä hetkellä välttämättä aina tunnu kivalta mut et siinäkin on sitten itellä aikuisena pitää ymmärtää se että laps tarvii tän nyt ja lapselle se annetaan se sylihoito vaikka se on rankkaa jossain vaiheessa voi olla...

6.4 Lapsen huomioimisen merkitys

6.4.1 Muutoksen aikaansaaminen

Lapsen huomioiminen ja lapsen kanssa työskentely oli keskeistä lastensuojelun perhetyössä perhetyöntekijöiden kertomana. Lapsi on työn keskiössä ja lapsen takia perheessä ollaan. Perhetyöntekijät kertoivat, että lasten kohtalot koskettavat usein syvältä ja herättävät monia ajatuksia.

...joskus herättää esimerkiksi...epätoivon ajatuksen että eihän tästä tuu nyt jotenkin mitään vaikka jotenkin tän lapsen elämästä niin se tavallaan nostaa myös sisua työskennellä sen lapsen kanssa ja semmosta motivaatioo koska sä aattelet kuitenkin et se lapsi asuu ja elää siinä eikä tiedä muusta...jos siihen saa jonkun pienenkin niinku lii kahduksen niin se on sitten aina vaan ittellekin työssä positiivista...

Lapsen huomioimisen kautta perhetyöntekijät näkivät mahdolliseksi olla vaikuttamassa lapsen elämään myönteisellä tavalla. Lapsen etu määrittää työskentelyä perheen kanssa. Lasta huomioimalla ja lapsen kanssa työskentelemällä voidaan saada muutoksia lapsen arkeen, jotka auttavat lasta ja helpottavat hänen oloaan. Kaikki perhetyöntekijät nostivat hyvin vahvasti esiin ajatuksen siitä, että lapsissa on meidän yhteiskuntamme tulevaisuus.

...kyl se on varmaan vaan sellanen into lähtee kattoon että miten vois just tässä kohtaa olla just tän lapsen jollain tapaa tueks tai avuks tai voisko muuttaa pientäkin asiaa tän lapsen elämässä sillai että sil lapsella olis kivempi helpompi olla tai ehkä kenties aavistuksen verran parempi tulevaisuus...

...no mun mielestä se on tässä tärkein tässä elämässä kummin-kin...siinä on se tulevaisuus se laps...

...lapsen kanssa työskentely on tärkeetä koska siinähan meidän yhteiskunnan tulevaisuus on siinähan ne kasvaa nämä meidän aikuiset tulevat aikuiset...pieni lapsi se ei saa sitä ääntä siellä perheessä aina kuuluville perheessä yhteiskunnassa et kyl mä niinku koen että niitten äänitorvena on hyvä olla...

Lapsen auttaminen ja tukeminen vaikeassa perhetilanteessa korostui kaikkien perhetyöntekijöiden puheessa. Perhetyöntekijät kokivat lapsen kanssa työskentelyn merkittävänä. Ajatus siitä, että työskentelemällä lapsen kanssa on todellinen mahdollisuus vaikuttaa lapsen elämään ja saada aikaan muutosta, nousi tärkeäksi perusteluksi lapsen huomioimiselle.

...kyllä se vaikka se kliseeltä kuulostaa niin se että ihan oikeesti voi olla niinku... vaikuttamassa siihen että jollakin lapsella tota on paremmin kun olis jos ei perhetyötä olis kyllä se semmonen hyvään uskominen siinä taustalla on että että voi johonkin vaikuttaa...

Toisaalta haastatteluista nousi myös ajatus siitä, että aina perhetyö ei toimi eikä sen keinot ole riittävät lapsen auttamiseksi. Perhetyöntekijöistä neljä puhuivat myös sen työstämisen tärkeydestä, että aina perhetyö ei ole se oikea tapa saada aikaan muutosta perheen ja lapsen tilanteessa. Perhetyöntekijät kokivat, että tämän hyväksymiseksi joutuu tekemään paljon työtä oman itsensä kanssa. Yksi perhetyöntekijöistä näki kuitenkin perhetyön merkityksellisenä tiedon tuottajana lapsen ja perheen tilanteesta, jonka kautta on mahdollista saada perheelle sellaista apua ja tukea, joka on heille tarpeellista.

...mä en voi oikeesti pelastaa näitä lapsia et mä en voi kaikkia ottaa meille...se on semmonen tärkeä asia mihin pitää niinko sopeutua...

*...on sitten vaan joskus todettava että enempää ei voi tehdä eihän kaikki meidän käsissä ja hallussa oo että vaikka niin haluais ol-
lakin että menis aina hyvin mutta ei se mene...*

*...jos tuntuu et perhetyö ei jotenkin riitä tai meillä ei oo välinei-
tä niin siinä saa kuitenkin sitä lisätietoo siitä että millä niinku
kannattas ja miten vois lähteä niinkun tukeen...*

6.4.2 Itsereflektio ja toiminnan suunnittelu

Perhetyöntekijät kertoivat pohtivansa lapsen huomioimista ja sen toteutumista omassa työssään paljon. Oman työn reflektointi suhteessa lapsen huomioimiseen nähtiin keskeisenä osana omaa ammatillisuutta. Usein asiakasperheen ja -lapsen tilannetta pohdittiin vielä kotonakin. Tärkeänä tarkkailun kohteena nähtiin oman toiminnan peilaaminen; toiminko todella siten, että lapsi tulee huomioiduksi?

*...siinä se on ehkä sellanen tarkkailu aihe kans et oikeesti että
vaikka on niinko lapsilähtönen se lapsi huomioidaan... saa koko
ajan olla tarkkana...et muistaa sen lapsen just niissä tilanteissa
missä laps ehkä ei oo paikalla mut et pysyy kuitenkin siinä kes-
kiössä se lapsi lapsen asia...*

*...et teinks mä oikein ja onks tää nyt sit oikein lasta kohtaan että
jos mää nyt toimin näin ja mä oon tän päättäny että me tehdään
näin...*

*...onko tehny tarpeeksi et saanu sitä lasten ääntä oikeella lailla
kuulluksi ja niitä toiveita esitettyä ja että ne ratkasut olis oikeen-
laisia sit sen lapsen lapsen elämän suhteen...*

Perhetyöntekijät kokivat, että lapsen huomioimista ja lapsen kanssa työskentelyä pitää suunnitella jo etukäteen esimerkiksi ennen palavereja. Suunnittelemalla valmiiksi niitä tapoja ja keinoja, miten lapsen äänen saisi entistä paremmin kuuluvaksi, pyrittiin varmistamaan, että lapsi tulee aidosti kohdatuksi. Toisaalta kaivattiin entistä enemmän aikaa toiminnan suunnittelulle ja oman työn reflektoinnille.

...joudun pohtimaan paljonkin sitä lapsen äänen esille nostamista ja että se lapsi näkyis ja kuuluis just tilanteessa missä on muuten vaikka aikuisia...täytyy aina etukäteenkin miettiä että kuinka nostaa sitä lasta sieltä esille koska on kuitenkin sen lapsen takia siinä perhetyöntekijänä ja lasta varten et kyllä kyl joutuu pohtimaan sitä ettei se vaan pääsee mitenkään unohtumaan...

...kun lähtee kotikäynnille niin aina mieltis enempi että mitä nyt tää kotikäynti olis kuulenko mä lapsen et lapsen kuuluu olla se mun työni focus mitä se nyt tällä kotikäynnillä tarkoittaa miettiä etukäteen ja harjotella...

...tää on semmonen asia mistä me ollaan puhuttu täällä töissäkin että pitäis olla sellasta niin sanotusti työaika jollon miettiä että miten et aina kaikki menee ja tuleeko just lapsi huomioiduksi ja mites mitä tämän lapsen kanssa tehdään...tämmöseen miettimiseen suunnittelemiseen ei välttämättä aina jää ihan tarpeeks aikaa...kyl se varmaan koko ajan vaatis enemmän sitä huomioimista...

Kaikki perhetyöntekijät näkivät, että lapsen huomioiminen on tärkeä kehittämisen kohde eikä siinä voi koskaan tulla valmiiksi. Lapsen tilan kunnioittaminen yhä paremmin sekä lapsen kehityksen havainnointi ja tukeminen entistä osaavammin nähtiin tärkeänä kehityksen kohteena.

...lasten huomioimisestahan on puhuttu niinku tosi pitkään ja monia vuosia ja silti tuntuu että se on niinku paljolti jääny puheen tasolle että että edelleen se on niinku sitä harjottelua...

...et jotenkin siinäkin kovin mielti et niin oikeesti että pitäähän mun antaa tilaa sille lapselle että heti oo siihen menossa leikkiin mukaan että et jossei se vaikka haluakkaan mua siihen varmasti on paljon kehittämistä ja tarviskin kehittyä että aina on parantamisen varaa...

...koulutuksessa jo sitä kelaa niitä työkohteita läpi ja ja silleen työstää sitä siinä ja...perhetilanteissa sitten muistelee että mitä missäkin on on puhuttu ja mikäs tässä nyt sitten sopis että kyl se on aika lailla semmosta kokonaisvaltasta pohdintaa...

7 JOHTOPÄÄTÖKSET

7.1 Lasta varten perheessä

Ensimmäisen tutkimustehtävän tavoitteena oli selvittää, miten lapsi näyttäytyy lastensuojelun perhetyössä perhetyöntekijöiden kokemana. Tutkimuksen tulosten perusteella perhetyöntekijät kokivat hyvin vahvasti, että lapsi on työskentelyn keskiössä heidän omassa työssään ja että perhetyön tarkoituksena on lapsen edun turvaaminen. Perhetyössä lapsen etu; tarpeet, kokemukset ja hänen näkökulmansa, on työn perusta.

Tutkimuksen tuloksista nousi ilmi, että lapsi näyttäytyy perhetyön arjessa monin eri tavoin. Perhetyöntekijät pitivät tärkeänä lapsen kehityksen huomioonottamista ja tukemista. Myös Järvinen ym. (2007, 29) pitävät lapsen iän ja kehityksen huomiointia edellytyksenä lapsen yksilölliselle kohtaamiselle. Heinon (2008, 61) mukaan lapsen kehityksen tukeminen on yksi osa perhetyöntekijän ammatillista osaamista. Perhetyöntekijät kertoivat havainnoivansa lasten kehitystä suhteessa teoria-tietämykseensä lapsen kehityksestä sekä kokemuksen kautta syntyneeseen mielikuvaansa niin sanotusta tavallisesta lapsesta.

Myllärniemi (2007, 45) on eritellyt lapsen hyvinvoinnin osa-alueita arviointia varten. Hänen mukaansa lapsen hyvinvointi koostuu psyykkisestä ja subjektiivisesta hyvinvoinnista, sosiaalisesta toimintakyvystä ja toimintaympäristöistä sekä fyysisestä ja somaattisesta terveydestä. Tässä tutkimuksessa perhetyöntekijät nostivat esiin kaikki nämä hyvinvoinnin alueet, vaikka vahvimmiten tuloksista ilmeni fyysisen ja subjektiivisen hyvinvoinnin näkökulma, johon kuuluu muun muassa lapsen toimintakyvyn, kehittymisen ja tunne-elämän ulottuvuudet. Tutkimuksen tuloksissa nousi monia asioita esiin myös muista hyvinvoinnin alueista. Sosiaalisen toimintakyvyn ja toimintaympäristön alueelta havainnoinnin kohteena olivat erityisesti lapsen käyttäytyminen ja kyky noudattaa sääntöjä. Myös kaverisuhteita ja harrastuksia sivuttiin useissa haastatteluissa. Fyysisen ja somaattisen terveyden näkökulmasta perhetyöntekijät korostivat erityisesti ulkoilun merkitystä.

Kehittyvän yksilön lisäksi lapsi näyttäytyi perhetyöntekijöiden kokemana tapaamisten osapuolena. Lapsi oli usein läsnä perheen yhteisissä tapaamisissa ja lapsilla oli myös omia tapaamisiaan. Hurtigin (2003) tutkimuksen mukaan lapsen *fyysinen läsnäolo* ei kuitenkaan välttämättä takaa lapselle osallisuutta työskentelyprosessissa eikä asemaa aktiivisena työskentelykumppanina eikä lapsen poissaolo tapaamisista sulje pois lapsen asemaa autettavana. Perhetyöntekijät kertoivat, että kaikissa tapaamisissa lapset eivät ole läsnä, mutta keskustelu liittyy kuitenkin lapseen. Vanhempien kanssa keskustellaan lapseen liittyvistä asioista. Lapsilähtöisessä työskentelyssä lapsi nähdään osana perhettä, jolloin vanhempien sekä lapselle läheisten verkostojen kanssa toimiminen on yksi osa lapsen kanssa työskentelyä (Väliavaara 2008, 81).

Lapsi näyttäytyy perhetyöntekijöiden kokemana siis myös puheena. Lapsen asioista keskustellaan perheen vanhempien ja eri yhteistyökumppanien kanssa. Hurtig (2003) kuvaa tätä lapsen diskursiivisena läsnäolon tasona. *Diskursiivinen läsnäolon taso* kertoo lapsen asemasta keskustelussa. Diskursiivisessa läsnäolossa lapsen asiat otetaan tilanteisiin mukaan, vaikka lapsi ei ole fyysisesti läsnä. Diskursiivisella tarkoitetaan puhetta jostakin ja se kuvaa, miten lapsen asioista keskustellaan ja kenen kanssa. Olennaista diskursiivisessa läsnäolossa on lapsen oman kokemuksen mukaan ottaminen keskusteluun sekä asioiden tarkastelu lapsen näkökulmasta. (Hurtig 2003, 143–144.) Tässä tutkimuksessa perhetyöntekijät kokivat, että lapsen näkökulma on aina pyrittävä pitämään työn keskiössä. Lapsen etu ja näkökulma määrittävät työskentelyä vanhempien kanssa.

Lapsen ollessa läsnä tapaamisissa perhetyöntekijät kokivat tärkeäksi kiinnittää huomiota puhumisen tapaan. Asiat, joita tapaamisessa käsiteltiin, tuli esittää siten, että lapsi ne ymmärtää, lapsen tasoisesti. Möller (2004, 63) korostaa, että tapa, jolla keskustellaan ja ollaan vuorovaikutuksessa, vaikuttaa ratkaisevasti lapsen osallisuuden tapaamisissa. Tapaamisen tulee järjestyä lapsen ehdoilla. Lapsen tulee saada tuoda esiin omia mielipiteitään ja näkemyksiään erillään vanhemmasta. Jos työntekijän ja lapsen välinen vuorovaikutus rakentuu vanhemman kautta, aidon osallisuuden kokemuksen synty estyy. (Forsberg 1998, 249, 274, 293.)

Tutkimuksen tuloksista nousi esiin myös lapsen rooli tiedon tuottajana ja saajana. Hurtig viittaa tähän lapsen faktisen läsnäolon tasona. *Faktinen läsnäolon taso* kuvaa lapsen asemaa tiedon tuottamisen prosessissa. Faktinen läsnäolo pitää sisällään lapsen osallisuuden tiedon tuottamiseen ja sen käsittelyyn. Tilanteissa tuotettu tieto voi olla lähtöisin lapsesta tai se voi olla aikuisvälitteistä ja sulkea pois lapsen mahdollisuuden tuottaa tietoa. (Hurtig 2003, 143–144.) Perhetyöntekijät näkivät lapsen tärkeänä tiedon tuottajan omasta elämästään. He kokivat, että lapselta pitää kysyä hänen toiveitaan ja tarpeitaan sekä kokemuksiaan. Tietoa lapsen arjesta haluttiin saada suoraan lapselta. Lahikaisen (2001, 33) mukaan vanhemmilta tullut tieto voi olla vääristynyttä ja hän korostaa, että lapselta saatu tieto on ainituotua, sillä sitä ei voi saada keneltäkään muulta.

Lapsi näyttäytyi perhetyöntekijöiden kokemana myös tiedon saajana. Lapselle kerrottiin perhetyöstä ja sen tarkoituksesta. Väliavaara (2008, 80) korostaa, että lapsella on oikeus saada tietoa siitä, minkä takia hänen kanssaan työskennellään. Lapselle nähtiin tärkeäksi kertoa avoimesti perheen tilanteesta, mutta lapsen tasoisesti. Toisaalta taas koettiin, että lapsi tarvitsee myös suojelua, jotta hänen ei tarvitsisi kuulla kaikkia aikuisten asioita. Riittävän tiedon ja vaihtoehtojen kertominen totuudenmukaisesti asiakkaalle liittyy keskeisesti asiakkaan itsemääräämisoikeuden ja osallisuuden ilmentämiseen sosiaalihuollossa. Myös lapsella tulisi olla oikeus tähän tietoon. Sellainen tieto tai vaihtoehto, joka voi haitata asiakasta tai hänen pärjäämistään, voidaan kuitenkin jättää kertomatta. (Lastensuojelun toimintamalli 2008, 9.)

Perhetyöntekijät nostivat lapsen esiin myös työskentelyn osapuolena. Lapsen kanssa työskentely nähtiin tärkeänä ja lapsia tavattiin myös ilman vanhempien läsnäoloa. Tällöin lapseen otetaan suora kontakti ja lapsen osallisuus on selkeintä. Hurtig viittaa tähän kommunikatiivisena läsnäolon tasona. *Kommunikatiivinen läsnäolon taso* pitää sisällään tavan, jolla lapsen kanssa kommunikoidaan. Kommunikatiivinen on diskursiivisen sijaan puhetta jollekin. Tällä tasolla lapset huomioidaan konkreettisesti yksilöinä ja työskentelyn osapuolena. Toteutuakseen kommunikatiivinen läsnäolon taso vaatii työntekijältä kykyä huomioida lapsi sekä herkkyyttä tavoittaa hänen kokemuksensa eri tilanteissa. (Hurtig 2003, 143–144.)

7.2 Tavallista olemista lapsen kanssa

Toisen tutkimustehtävän tarkoituksena oli selvittää, millaisia menetelmiä perhetyöntekijät hyödyntävät lapsen huomioimisessa. Perhetyöntekijät kokivat lapsen kanssa työskentelyn tavalliseksi olemiseksi lapsen kanssa. Lapsen kanssa tehtiin niitä asioita, jotka kuuluivat lapsen elämään. Lasten kanssa kokattiin, ulkoiltiin, pelattiin, luettiin satuja ja leikittiin.

Tutkimuksen tuloksista ilmeni, että kaikki perhetyöntekijät tapasivat lapsia henkilökohtaisesti, joka on tärkeää lapsilähtöisessä työskentelyssä (Välivaara 2004, 12). Toiminnallisuus oli yleisin lapsen kanssa työskentelyä määrittävä tekijä. Perhetyöntekijät kokivat, että pelkkä keskustelu lapsen kanssa on harvoin toimiva menetelmä. Toiminnallisuus ja toimintaan suuntautuminen ovat ominaisia lapselle ja lapsen kehitykselle. (Uusitalo & Laakso 2005, 46.) Erityisesti leikki- ja kouluikäisille toiminnalliset menetelmät työskentelyssä ovat tärkeitä (Hurtig 2006, 182). Leikki, energisyys ja toiminnallisuus kuuluvat erottamattomasti lapsen maailmaan. (Karlsson 2005, 178; Karlsson 2006, 9.)

Lukeminen ja sadut olivat perhetyöntekijöiden mielestä tärkeitä välineitä lapsen kanssa työskennellessä. Aurelan (1991) mukaan lapsella on kyky ymmärtää satujen merkitys intuitiivisesti jo ennen rationaalisen ajattelun kehittymistä (Vilén ym. 2002, 173). Lapsi ei tietoisesti käsitä satujen merkitystä, mutta ymmärtää ne syvimmiltään (Skinnari 2001, 98). Perhetyöntekijöiden mukaan myös piirtäminen ja laulut kuuluivat keskeisesti lapsen kanssa työskentelyyn.

Leikin merkitys lapsen huomioimisen menetelmänä ja välineenä korostui vahvasti perhetyöntekijöiden puheessa. Perhetyöntekijät kokivat leikin liittyvän oleellisesti lapsuuteen ja lapsen ilmaisevan paljon leikin kautta. Myös Järventien (2001, 108) mukaan lapset ilmaisevat itseään leikissä monin tavoin niin sanoillaan kuin liikkeilläänkin. Leikki toimii lapsen suhtautumistapana todellisuuteen eikä se välttämättä vaadi tiettyjä välineitä tai ”leikkikaluja” (Oranen & Laaksamo 2003, 246). Leikin kautta aikuisen on helpompi päästä lähemmäs lapsen kokemusmaailmaa (Kyrönlampi-Kylmänen 2007, 152).

Erilaiset menetelmät ja välineet nähtiin työskentelyssä lapsen innostuksen ja motivaation herättäjinä. Erityisesti Voimavarapeli ja Nalle-kortit nähtiin hyvinä välineinä keskustelun virittämiseen. Toiminnallisten välineiden tarkoitus on virittää lasta työskentelyyn sekä houkutella häntä vuorovaikutukseen. Leikinomaisuuden kautta ne herättävät lapsen kiinnostusta ja työskentelymotivaatiota. Välineet auttavat lasta muistamaan ja kuvaamaan kokemuksiaan sekä nimeämään tunteitaan. (Välivaara 2004, 35.)

Perhetyöntekijät kokivat, että erilaisten menetelmien ja välineiden avulla on mahdollista tukea lapsen kehitystä. Menetelmien ja välineiden valintaan vaikuttivat lapsen ikä ja kehitystaso. Menetelmien ja välineiden avulla lapsille haluttiin antaa myönteisiä kokemuksia. Perhetyöntekijät näkivät, että toiminnallisuuden kautta lapsen on helpompi käsitellä asioita. Toiminnalliset menetelmät ja toiminnan välineet eivät saa olla itse työn tarkoitus, vaan ne ovat yhtenä apuna vuorovaikutuksen käynnistämiseksi. Työntekijän pitää pitää mielessään, mikä toiminnallisten välineiden merkitys ja tavoite omassa työssä on. (Barkman 2005; Möller 2004, 30–31.) Työntekijällä tulisi olla myös omakohtaista kokemusta valitsemansa menetelmän tai välineen käytöstä (Järvinen ym. 2007, 146).

7.3 Lapsissa on tulevaisuus

Kolmannen tutkimustehtävän tarkoituksena oli selvittää, mitä merkityksiä perhetyöntekijät antavat lapsen huomioimiselle omassa työssään. Tutkimuksen tulosten mukaan lapsen huomioiminen koettiin työssä tärkeäksi. Lapsen etu asettui työn keskiöön. Lasten kanssa työskentely näyttäytyi perhetyöntekijöiden kokemana merkityksellisenä, sillä he näkivät, että lapset ovat tulevia aikuisia, meidän yhteiskuntamme tulevaisuus.

Perhetyöntekijät kertoivat, että lasten kokemukset koskettavat usein syvästi ja herättivät monia ajatuksia. Lapsen auttaminen nähtiin perhetyön tärkeimpänä tehtävänä. Lapsen avun tarpeen vastaanottaminen voi olla ammattilaiselle vaikeaa. Lapsen kohtaaminen ja hänen vaikeidenkin kokemustensa kuuleminen edellyttää työn-

tekijältä aikaa ja perehtymistä sekä tilanteen eri osapuolten kuulemista. Työntekijältä vaaditaan rohkeutta ottaa vastaan lapsen kokemukset sellaisina kuin hän on ne kokenut. Tämä on edellytyksenä luottamuksellisen ja turvallisen suhteen syntymiselle. Työskentelyn suunnittelu ja tarvittavat ratkaisut tehdään aina lapsen avun tarve huomioiden. Auttaminen kohdistuu lapseen ja hänen tarpeisiinsa, mutta myös vanhempien merkitys lapsen hyvinvoinnille tiedostetaan. (Hurtig & Laitinen 2000, 250, 262–263.)

Tutkimuksen tulokset osoittivat, että lapsen huomioiminen nähtiin keskeisenä perhetyössä. Perhetyöntekijät näkivät tärkeäksi pohtia lapsen huomioimista ja työskentelyä lapsen kanssa. Oman työn reflektoinnin kautta perhetyöntekijät pyrkivät yhä paremmin ottamaan huomioon lapsen omassa työssään. Omien työkäytäntöjen reflektointia ja eettistä pohdintaa pidetään yhtenä kehittyneen ammatillisuuden tunnusmerkkinä (Lastensuojelun toimintamalli 2008, 11). Eettinen pohdinta ilmeni erityisesti suhteessa perhetyöntekijän vaitiolovelvollisuuteen. Perhetyöntekijät näkivät tärkeänä, että myös lapsi on tietoinen siitä, että jos perhetyöntekijällä herää suuri huoli lapsesta hänen on kerrottava asiasta eteenpäin. Perhetyöntekijät kokivat tarpeelliseksi arvioida ja kehittää omaa työskentelyään suhteessa lapsen huomioimiseen. Työntekijän kyky itsereflektioon on keskeinen periaate lapsilähtöisessä työskentelyssä (Välivaara 2008, 79).

Perhetyöntekijät kokivat, että oman työn reflektoinnille ja toiminnan suunnittelulle tarvitsisi enemmän aikaa. Oman työn suunnittelu jo ennalta kunkin lapsen kohdalla nähtiin parantavan lapsen huomioimista. Suunnitelmallisuuden avulla haluttiin varmistaa, että lapsen ääni saadaan esiin ja lapsi tulee huomioiduksi. Välivaara (2008, 80) korostaa, että työntekijän on tärkeä tiedostaa työskentelyn tavoitteet ja tavat, joilla tavoitteisiin pyritään. Suunnitelmallisuuden kautta vältetään työskentelyn satumanvaraisuutta. Ennakkosuunnittelu on tärkeää lapsen kanssa työskentelyssä, mutta työntekijältä edellytetään myös joustavuutta, jotta lapsen kuuleminen mahdollistuu. (Välivaara 2008, 80.)

8 TUTKIMUKSEN LUOTETTAVUUS JA EETTISYYS

8.1 Tutkimuksen luotettavuus

Laadullisessa tutkimuksessa luotettavuuden arviointi kohdistuu koko tutkimusprosessiin. Tutkimusprosessin luotettavuudella tarkoitetaan sitä, vastaavatko tutkijan tekemät käsitteellistykset ja tulkinnat tutkittavien käsityksiä. Tutkija itse nähdään tärkeimpänä luotettavuuden arvioinnin kriteerinä laadullisessa tutkimuksessa. Tutkijan tulee myöntää oma asemansa keskeisenä tutkimusvälineenä ja hänen ratkaisujensa vaikutukset koko tutkimusprosessiin. (Eskola & Suoranta 1998, 211.)

Tutkimuksen luotettavuutta on arvioitu myös reliabiliteetin ja validiteetin näkökulmasta. Reliabiliteetilla tarkoitetaan tutkimustulosten toistettavuutta. Validiteetti eli pätevyys tarkoittaa tutkimusmenetelmän kykyä tuottaa tietoa, joka on tutkimustehävien kannalta oleellista. (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2007, 226.) Validiteetin ja reliabiliteetin käsitteiden käyttöä laadullisen tutkimuksen luotettavuuden arvioinnissa on kuitenkin kritisoitu, sillä ne on kehitetty määrällisen tutkimuksen luotettavuuden arviointiin (Tuomi & Sarajärvi 2002, 133).

Laadullisen tutkimuksen luotettavuutta voidaan arvioida uskottavuuden, tulosten siirrettävyyden, luotettavuuden ja vahvistettavuuden käsitteiden avulla. Tutkimuksen uskottavuutta lisätään mahdollisimman tarkalla kuvauksella tutkimukseen osallistuneista henkilöistä ja aineiston totuudenmukaisuuden arvioinnista. Tulosten siirrettävyys toiseen kontekstiin on riippuvainen tutkimusympäristön samankaltaisuudesta. Tutkimuksen luotettavuutta parantavana asiana nähdään se, että tutkimusprosessin tarkastaa sellainen henkilö, joka ei ole ollut osallisena itse prosessissa. Tulosten vahvistettavuudella tarkoitetaan sitä, että tutkija on kuvannut tutkimusprosessin vaiheet ja tekemänsä ratkaisut niin selkeästi, että tutkimuksen lukija pystyy seuraamaan tätä päättelyä. (Tuomi & Sarajärvi 2002, 136–137.)

Laadullisen tutkimuksen luotettavuutta parantaa tutkijan mahdollisimman tarkka kuvaus tutkimuksen toteuttamisen vaiheista (Hirsjärvi ym. 2007, 227). Olen pyrki-

nyt raportoimaan tutkimuksen eri vaiheet mahdollisimman tarkasti. Olen kuvannut aineiston hankintaa, käsittelyä ja analyysia sekä perustellut tutkimusprosessin eri vaiheissa tekemiäni ratkaisuja. Tätä tutkimusta tehdessäni olen työstänyt omia ennako-oletuksiani suhteessa tutkimuksen aiheeseen, jotta ne eivät vaikuttaisi tutkimuksen tuloksiin. Teemahaastattelurunkoa suunnitellessani mietin tarkkaan kysymysten muotoilua ja asettelua, jottei syntyisi väärinymmärryksiä. Myös itse haastattelutilanteissa pyrin ohjaamaan keskustelua mahdollisimman vähän, jotta tilaa jäisi haastateltavien omille käsityksille ja näkemyksille.

Tutkimuksen luotettavuutta heikentävänä tekijänä voidaan pitää yhden haastattelun nauhoituksen keskeytystä. Vaikka se oli pieni osa koko aineistosta, on hyvin mahdollista, että huolimatta haastattelun täydentämisestä mahdollisimman pian varsinaisen haastattelun jälkeen, jotain oleellista informaatiota perhetyöntekijän kokemusmaailmasta jäi tavoittamatta. Haastattelun luotettavuutta heikentävänä tekijänä voidaan nähdä myös haastateltavien taipumus antaa vastauksia, jotka ovat sosiaalisesti hyväksytyjä (Hirsjärvi & Hurme 2000, 35).

Parantaakseni tutkimuksen luotettavuutta olen käyttänyt raportoinnissa paljon suoria lainauksia tutkittavien puheesta. Tätä ratkaisua perustelen sillä, että tällä tavoin perhetyöntekijöiden omat kuvaukset kokemuksistaan tulevat kuulluksi. Kuvaus tutkimuksen kohderyhmästä ja sen hankinnasta mahdollistavat sen, että tutkimus on toistettavissa samanlaisena. Tutkimuksen tulokset eivät kuitenkaan ole toistettavissa, sillä ne ovat sidoksissa aikaan ja paikkaan. Vaikka kohderyhmä pysyisi samana, saattaisi toinen tutkija saada samasta aiheesta erilaisia tuloksia, sillä tutkittavien toimintatavat ja kokemukset muuttuvat ajan myötä. Koska tutkimus koskee perhetyöntekijöiden kokemuksia lapsen huomioimisesta lastensuojelun perhetyöstä, ei voida olettaa, että tulokset ilmeneisivät samanlaisina muissa tutkimusympäristöissä. Saatuja tutkimustuloksia ei voida yleistää eikä se olisi tarkoituksenmukaista, sillä tulokset kuvaavat kunkin haastatellun perhetyöntekijän yksilöllisiä kokemuksia tutkittavasta ilmiöstä.

8.2 Tutkimuksen eettisyys

Tutkimusprosessiin sisältyy monia eettisen pohdinnan paikkoja. Tutkija kohtaa tutkimuksen edetessä erilaisia tilanteita, joissa hänen tulee tehdä ratkaisuja. Jos tutkija tiedostaa tutkimuksen edetessä eettisiin kysymyksiin liittyvät ongelmat, hän myös todennäköisesti tekee eettisesti kestävästä tutkimuksesta. Tutkimuksen eettisyyteen liittyvät asiat voidaan jakaa tiedon hankintaan ja tiedon käyttöön liittyviin kysymyksiin. Suojanen (1982) on eritellyt tutkimuksen eettisiä ongelmakohtia tutkimuslupaan liittyviin kysymyksiin, tutkimusaineiston keruuseen liittyviin ongelmiin, tutkimuskohteen hyväksikäyttöön, osallistumiseen liittyviin ongelmiin ja tutkimuksen tiedottamiseen. (Eskola & Suoranta 1998, 52–53.)

Pohdin useaan otteeseen eettisiä kysymyksiä tutkimuksen edetessä. Jo lähestyessäni ensimmäistä kertaa tutkimukseni kohderyhmää mietin, kuinka paljon haastateltavia tulee informoida tutkimuksesta ja sen aiheesta. Hakiessani tutkimuslupaa tutkimukselleni ilmoitin aineiston käyttötarkoituksen ja korostin aineiston käsittelyn luottamuksellisuutta. Lisäksi jokaisen haastattelun alussa esitin tutkimusluvan haastateltaville ja muistutin haastatteluun osallistumisen vapaaehtoisuudesta. Tämän asian halusin erityisesti nostaa esille ennen haastattelun aloittamista, sillä perhetyöntekijät suostuivat osallistumaan tutkimukseeni käsiteltävään asiaan omassa tiimissään. Eettisenä ongelmakohtana näin sen, kun osallistumisesta oli päätetty yhteisesti, eivät välttämättä ne, jotka eivät olisi halunneet olla tutkimuksessa osallisena, olleet saaneet ääntään kuuluviin. Lisäksi ennen haastatteluja kerroin myös, että minua sitoo salassapitovelvollisuus. Korostin lisäksi, että tulokset tullaan raportoimaan sillä tavoin, ettei tutkimuksen kohteena ollut kuntaa eikä yksittäistä perhetyöntekijää voida tunnistaa.

Tutkittavien tunnistettavuuden estäminen on yksi parhaiten tunnetuista tutkimuseettisistä normeista. Tutkijan tehtävänä on suojata tutkittavien yksityisyys. (Kuula 2006, 201, 204.) Raportoinnissa kiinnitin erityistä huomiota siihen, ettei yksittäistä perhetyöntekijää voi tunnistaa tekstistä. Koska tutkimuksen kohteena oli pienehkö työyhteisö, olisi lainauksien perusteella voinut olla helppo päätellä tutkittavien henkilöllisyys, mikäli lainauksien perässä olisi ollut lopullisessa raportissa esimerkiksi

tekaistut nimet. Tämän vuoksi näin perusteltuna hyödyntää haastattelulainauksia siten, että niissä ei ole edes satunnaisesti määrättyä tunnistetta. Kuulan (2006, 204) mukaan erityisesti kooltaan pienillä ja maantieteellisesti paikannettavilla ryhmillä on riski tulla tunnistetuksi huolimatta peitenimistä.

9 POHDINTA

Tämän tutkimuksen tarkoituksena oli selvittää, miten lapsi näyttäytyy lastensuojelun perhetyössä perhetyöntekijöiden kokemana sekä mitä menetelmiä ja välineitä perhetyöntekijät hyödyntävät lapsen huomioimiseksi. Lisäksi tutkimuksella haluttiin selvittää, mitä merkityksiä perhetyöntekijät antavat lapsen huomioimiselle omassa työssään. Koen, että tutkimus tuotti tärkeää tietoa yhden perhetyön tiimin tavasta ottaa lapsi huomioon omassa työssään. Perhetyöntekijät pystyvät hyödyntämään tutkimukseni tuloksia oman työnsä kehittämisessä ja arvioinnissa.

Uskon, että tutkimuksen tulokset ovat hyödynnettävissä myös laajemmin lastensuojelun perhetyön kehittämisessä. Muiden kuntien perhetyöntekijät ja perhetyön tiimit voivat peilata omaa työtään suhteessa tämän tutkimuksen tuloksiin sekä saada tulosten kautta ajatuksia ja ideoita oman työnsä kehittämiseksi lapsilähtöisempään suuntaan. Tutkimuksen tuloksien pohjalta on mahdollista arvioida omaa työskentelytapaa ja toimintamalleja lapsen huomioimiseksi. Tämä tutkimus nostaa esiin yhden mallin lapsen huomioimisesta perhetyössä ja se kuvaa yhden kunnan perhetyöntekijöiden kokemuksia. Tarkoituksena ei siis ole, että muiden tulisi kehittää työtään samanlaiseksi, vaan tulokset voivat olla herättämässä keskustelua työyhteisössä. Lisäksi näen, että tutkimusaiheena lapsen huomioiminen ja lapsen kanssa työskentely on merkittävä. Lapsen kokemusten esiin nostaminen on tärkeää lastensuojelun kehittämistyön kannalta (Pölkki 2004, 310). Parhaimmillaan tämä tutkimus voi olla innostamassa muita tutkijoita tekemään jatkotutkimuksia aiheesta, jotta lapsi tulisi yhä paremmin otetuksi huomioon niin perhetyössä kuin muillakin sosiaalialan kentillä.

Tutkimustulosten perusteella voidaan todeta, että perhetyöntekijät kokivat lapsen olevan lastensuojelun perhetyön keskiössä. Lapsiosaaminen (ks. Heino 2008, 61) välittyi perhetyöntekijöiden puheen mukaan tärkeänä osaamisalueena lastensuojelun perhetyössä. Perhetyötä tehtiin lapsen takia ja lasta varten. Hurtig (2003) on tutkinut lapsen asemaa perhetyössä ja hänen tutkimuksessaan lapsi näyttäytyi sivullisena lastensuojelussa. Lasta autettiin välillisesti auttamalla hänen vanhempiaan. Tähän tutkimukseen osallistuneet perhetyöntekijät näkivät vanhempien kanssa työskentelyn tärkeänä osana lapsen kanssa työskentelyä. Tulokset kuitenkin poikkesivat Hurtigin tutkimuksesta siinä, että perhetyöntekijät korostivat lapsen huomioimisen tärkeyttä. Vanhempien kanssa työskenneltiin lapsen parhaaksi. Lapsen asia ja näkökulma olivat työskentelyprosessin keskiössä silloinkin, kun tapaamisissa olivat paikalla vain perheen vanhempi tai vanhemmat.

Tutkimustuloksista nousi esiin lapsen kunnioittamisen näkökulma siinä, että perhetyöntekijän tulee kunnioittaa lapsen rytmiiä ja antaa aikaa luottamuksellisen suhteen kehittymiselle. Osa perhetyöntekijöistä nosti esiin, että joskus lapsen ja perheen tilanne on kuitenkin sellainen, että jotain pitäisi tehdä nopeasti. Yllätyin, että tämä näkökulma ei noussut vahvemmin perhetyöntekijöiden kertomuksessa. Tätä on mielestäni hyvä pohtia tarkemmin, sillä avun ja tuen oikealla ajoituksella on merkittävä vaikutus lapsen hyvinvointiin. Myös Gilligan (2000, 18) korostaa oikean ajoituksen tärkeyttä lapsen kannalta. Usein avun saaminen perheeseen on liian pitkä prosessi lapsen näkökulmasta katsottuna. Kynnys puuttua perheen asioihin tai perheen kynnys hakea apua on korkea.

Uuden lastensuojelulain (13.4.2007/417) myötä lastensuojeluilmoituksen tekemisen velvollisuus on laajentunut koskemaan yhä useampia kentän toimijoita, mikä on mielestäni hyvä. Tietenkään ilmoituksia ei saa tehdä liian hätäisesti, mutta jos huoli jostakin lapsesta tai perheestä herää, siihen on puututtava. On suorastaan moraalisesti väärin sivuuttaa asia. Yhtenä ratkaisuna perheiden kynnykseen hakea apua voisi olla entistä tehokkaampi tiedottaminen perheille suunnatuista palveluista. Edelleen on monia, jotka eivät tiedä, kenen puoleen heidän tulee kääntyä, jos huoli oman lapsen tai koko perheen selviämisestä ja pärjäämisestä herää. Ennaltaehkäise-

vään työhön olisi panostettava nykyistä enemmän, jotta ajoitus lapsen ja muunkin perheen kannalta olisi oikea. Cutrona (2000, 109) painottaa sitä, että alkuvaiheessa perheen tarvitsema tuki ja apu ovat hyvin erilaisia kuin esimerkiksi kuuden kuukauden kuluttua tilanteen kriisiytymisestä. Uskon, että avusta on monissa tapauksissa enemmän hyötyä varhaisessa vaiheessa kuin tilanteen jo päästyä kriisiytymään.

Tutkimuksen tuloksissa ei noussut merkittävästi esiin perheen lähimmäisten, ystävien ja sukulaisten, mukaan ottaminen perhetyön prosessiin. Perhetyöntekijät kertoivat, että vanhempien ja lasten kanssa tehdään verkostokartta, jonka kautta karotetaan niitä ihmisiä, jotka kuuluvat perheen elämään. Yhteistyötä tehtiin eri viranomaistahojen, kuten koulun ja neuvolan kanssa, mutta vain yksi perhetyöntekijä mainitsi yhteistyökumppaneikseen erikseen myös perheen läheiset ihmiset, jotka kuuluvat lapsen elämään. Crow ja Allan (2000) pohtivat yhteisöjen muutosta ja niiden merkitystä perhetyössä ja perheiden tukemisessa. He toteavat, että lastensuojeluperheissä sosiaaliset suhteet ovat usein vähäisiä, minkä vuoksi sosiaalisten verkostojen vahvistaminen on yksi perhetyön keskeisimmistä tehtävistä. Arjesta ja läheissuhteista löytyvät ihmisen tärkeimmät voimavarat (Kuronen 2009).

Uskon, että ottamalla entistä paremmin huomioon ja aktivoimalla perheen lähipiiriä voidaan saada parempia tuloksia kuin ainoastaan ydinperheen kanssa työskentelemällä. Tämän kautta lapsille muodostuu enemmän turvallisia aikuissuhteita ja myös vanhemmat saavat tukea omassa kasvatustehtävässään. Yhteisöllisyyden herättämisen ja perheelle tärkeiden yhteisöjen aktivoiminnan kautta ammattilaiset pystyvät suurimmassa osassa tapauksia tekemään itsensä tarpeettomiksi. Arnkil (2009) puhuu läheisneuvonpidosta yhteisöjen vahvistamisen ja lapsen auttamisen menetelmänä. Läheisneuvonpidossa on ajatuksena se, että perhe ja lapsen läheiset ihmiset laativat suunnitelman uhkaavan tilanteen purkamiseen ja lapsen turvaksi. Tarkoituksena on, että saadaan aikaan yhdistelmä, jossa yhteisön, vanhempien, lasten ja viranomaisten voimavarat turvaavat lasta. Läheisneuvonpidon kautta lasten tilanteisiin löytyy ratkaisuja ja yhteisön tukea. (Arnkil 2009.) Lapsen läheisverkostojen hyödyntäminen perhetyössä olisi mielenkiintoinen jatkotutkimusaihe. Olisi mielenkiintoista tietää, minkälaisia merkityksiä yhteisöllisyydellä nähdään olevan lapsen ja perheen autta-

miselle. Tutkimusaiheen kautta voitaisiin myös kehittää uusia tapoja aktivoida perheen sosiaalisia verkostoja perhetyössä.

Tutkimusta tehdessäni syntyi myös muita ideoita jatkotutkimusaiheiksi. Mielestäni olisi kiinnostavaa tehdä tämä tutkimus käyttämällä aineistonkeruumenetelmänä osallistuvaa havainnointia teemahaastattelujen sijaan. Uskon, että osallistuvalla havainnoinnilla aineistosta muodostuisi moniulotteisempi ja se toisi paremmin näkyväksi konkreettiset toimet lapsen huomioimiseksi ja lapsen osallisuuden vahvistamiseksi. Haastattelumenetelmällä kerätty aineisto ei välttämättä anna totuudenmukaista kuvaa perhetyöntekijöiden työmenetelmistä, sillä työntekijät saattavat kertoa totena sen, miten he haluaisivat tehdä työtä lapsen huomioimiseksi. Myös uuden lastensuojelulain velvoittama lastensuojelutarpeen selvitys olisi mielenkiintoinen tutkimuskenttä. Oman rajaukseni takia jätin lastensuojelutarpeen selvityksen pois tutkimuksestani. Kaikki tutkimukseni kohderyhmän perhetyöntekijät eivät olleet päässeet mukaan selvityksen tekoon, sillä lastensuojelutarpeen selvitys on vielä uusi asia heidän toimintakentällään. Lastensuojelutarpeen selvitykseen on kehitelty erilaisia malleja ja toimintatapoja. Mielestäni olisi kiinnostavaa tutkia, kuinka näitä menetelmiä hyödynnetään selvityksen teossa. Myös lapsen ja vanhempien roolit lastensuojelutarpeen selvitysprosessissa olisi kiintoisa tutkimuksen kohde.

Opinnäytetyön tekeminen oli kokonaisuudessaan hyvin opettavainen kokemus. Opin opinnäytetyöprosessin aikana pitkäjänteistä ja prosessinomaista työskentelyä. En ollut aiemmin tehnyt mitään vastaavanlaista työtä, minkä vuoksi kohtasin paljon uusia asioita. Prosessin aikana kohtasin monia haastavia tilanteita. Osaan tilanteista olin jo osannut varautua ennalta, mutta osan opin yrityksen ja erehdyksen kautta. Uskon, että tehdessäni seuraavaa tutkimustani, nämä kokemuksen kautta opitut asiat osoittautuvat hyödylliseksi ja minulla on mahdollisuus kehittyä paremmaksi oppijaksi ja tutkijaksi.

Eriytyisen haastavaksi vaiheeksi opinnäytetyössä koin teemahaastattelurungon laatimisen. Vaikka olenkin tyytyväinen ratkaisuuni tehdä opinnäytetyön yksin, niin haastattelurungon laatimisvaiheessa olisin kaivannut parityöskentelyn mahdollisuutta. Mahdollisuus yhteiseen jakamiseen ja mielipiteiden vaihtoon olisi voinut helpot-

taa teemojen muotoilua. Onnistuin siinä kuitenkin mielestäni hyvin, sillä sain haastatteluilla vastauksia tutkimustehtäviin. Myös analyysivaiheessa kahden tutkijan pohdinta olisi voinut tuottaa hyvinkin erilaisen lopputuloksen, sillä analyysin tekemisessä on kysymys ennen kaikkea tutkijan tulkinnoista. Toisen tutkijan mielipiteet olisivat voineet tuoda tuloksiin toisenlaista ulottuvuutta.

Opinnäytetyön tekeminen on opettanut joustavuutta, kykyä hyväksyä se, että aina ei kaikki mene niin kuin on suunnitellut. Tutkimuksen tekemiseen liittyy monta tutkijasta riippumatonta tekijää, joita on vaikea ennakoida. Minun kohdallani onni oli se, että löysin tutkimukselleni helposti kohderyhmän, joka oli innostunut osallistumaan tutkimukseeni. Tutkimuksen tekemiseen liittyvä kokemattomuus aiheutti epävarmuutta esimerkiksi tutkimuksen eri toteutusvaiheissa, koska en ollut varma, mikä oli oikea tapa toimia. Huomasin, että harvoin oikeaa vastausta on edes olemassa, vaan kyse on tutkijan tekemistä ratkaisuksista ja päätöksistä. Tutkimusaiheen rajaaminen oli minulle vaikea päätös, sillä olisin halunnut saada tarkempaa tietoa myös esimerkiksi nuorten kanssa työskentelystä. Tämä päätös oli kuitenkin tehtävä, jotta tutkimuksesta jäsentyisi hallittava kokonaisuus. Kaiken kaikkiaan olen tyytyväinen lopputulokseen ja tutkimukseen, jonka olen saanut toteutettua.

LÄHTEET

- Aaltonen M., Ojanen T., Sivén T., Vihunen R. & Vilén M. 2005. Lapsen aika. Helsinki: WSOY.
- Aalto-Setälä T. & Marttunen M. 2007. Nuoren psyykkinen oireilu - häiriö vai normaalia kehitystä? [verkkajulkaisu] Suomalainen lääkäriseura Duodecim[viitattu 2.9.2008]. Saatavissa:
<http://www.terveysportti.fi/terveysportti/Dlehti2.tunnista?a=Y&t=H&fname=duo96233.htm>
- Arnkil T. 2009. Huugaa-testi. Tesso 2/09. Sosiaali- ja terveystieteellinen aikakauslehti. Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen julkaisu.
- Bardy M. 2004. Lasten auttaminen lastensuojelussa. Teoksessa Puonti A., Saarnio T. & Hujala A. (toim.) Lastensuojelu tänään. Helsinki: Tammi, 192-201.
- Barkman J. 2005. Toiminnallisuuden 8 varovaista askelta. Pesäpuun lehti 1/2005.
- Crow G. & Allan G. 2000. Communities, family support and social change. Teoksessa Canavan J., Dolan P., & Pinkerton J. (toim.) Family support. Direction from diversity. London: Jessica Kingsley Publisher, 35–55
- Cutrona C. E. 2000. Social support principles for strengthening families. Messages from USA. Teoksessa Canavan J., Dolan P., & Pinkerton J. (toim.) Family support. Direction from diversity. London: Jessica Kingsley Publisher, 103–122.
- Ervast S-A. & Tulensalo H. 2005. Sosiaalityötä lapsen kanssa – Kokemuksia lapsikeskeisen tilannearvion kehittäisistä[verkkajulkaisu]. Heikki Waris -instituutti. Kohtaavaa lastensuojelua.[Viitattu 31.8.2008] Saatavissa:
<http://www.hel2.fi/waris/julkaisut/Kohkaraportti.pdf>

- Eskola J. & Suoranta J. 1998. Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Tampere: Vastapaino.
- Eskonen I., Korpinen J. & Rantakari S. 2006. Vallan määrittämät lapsi- ja asiantuntijapuhujat: faktaa, selontekoja ja kokemuksia. Teoksessa Forsberg H., Ritala-Koskinen A. & Törrönen M. (toim.) Lapset ja sosiaalityö. Kohtaamisia, menetelmiä ja tiedon uudelleenarviointia. Jyväskylä: PS-kustannus, 21–44.
- Forsberg H. 1998. Perheen ja lapsen tähden. Etnografia kahdesta lastensuojelun asiantuntijakulttuurista. Helsinki: Lastensuojelun keskusliitto.
- Forsberg H. 2000. Lapsen näkökulmaa tavoittamassa. Arviointitutkimus turvakotien lapsikeskeisyyttä kehittävästä projektista. Ensi- ja turvakotien liiton julkaisu 24. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto.
- Forsberg H., Ritala-Koskinen A. & Törrönen M. 2006. Kohti lapsisensitiivistä sosiaalityötä. Teoksessa Forsberg H., Ritala-Koskinen A. & Törrönen M. (toim.) Lapset ja sosiaalityö. Kohtaamisia, menetelmiä ja tiedon uudelleenarviointia. Jyväskylä: PS-kustannus, 5–18.
- Gilligan R. 2000. Family support. Issues and prospects. Teoksessa Canavan J., Dolan P., & Pinkerton J. (toim.) Family support. Direction from diversity. London: Jessica Kingsley Publisher, 13–33.
- Gråsten-Salonen H. 2003. Perheväkivallan näkyminen koulun arjessa. Teoksessa Paavilainen E. & Pösö T. (toim.) Lapset, perhe ja väkivaltatyö. Helsinki: WSOY, 119–135.
- Heino T. 2005. Lapsen tieto tutkimuksessa ja käytännössä. Teoksessa Hänninen S., Karjalainen J. & Lahti T. (toim.) Toinen tieto. Kirjoituksia huonosuudesta. Helsinki: STAKES, 195–221.

- Heino T. 2008. Lastensuojelun avohuolto ja perhetyö: kehitys, nykytila, haasteet ja kehittämisehdotukset. Selvitys Lastensuojelun kehittämisohjelmalle. Stakesin työpapereita 9/2008. Helsinki: STAKES.
- Heino T., Berg K. & Hurtig J. 2000. Perhetyön ilo ja hämmennys. Lastensuojelun perhetyönmuotojen esittelyä ja jäsenyyksiä. Aiheita 14/2000. Helsinki: STAKES.
- Helenius A. & Korhonen R. 2005. Leikin asema ja ohjaus lapsiryhmää muovaavana tekijänä. Teoksessa Parkkinen T. & Keksinen S. (toim.) Lapsen sosiaalisen kehityksen moninaisuus. Turku: Turun ammattikorkeakoulu, 21–32.
- Hellstén E. & Pihlaja P. 1999. Päiväkodin hoidolliset mahdollisuudet. Teoksessa Sinkkonen J. & Pihlaja P. (toim.) Ulos umpikujasta. Miten auttaa tunnehäiriöistä lasta? Helsinki: WSOY, 56–72.
- Hirsjärvi S. & Hurme H. 2000. Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Hirsjärvi S., Remes P. & Sajavaara P. 2007. Tutki ja kirjoita. Helsinki: Tammi.
- Huhtanen K. 2005. Sosiaalinen vuorovaikutus perustuu onnistuneeseen kommunikatioon. Teoksessa Parkkinen T. & Keksinen S. (toim.) Lapsen sosiaalisen kehityksen moninaisuus. Turku: Turun ammattikorkeakoulu, 8–20.
- Hurtig J. 2003. Lasta suojelemassa –etnografia lapsen paikan rakentumisesta lastensuojelun perhetyön käytännöissä. Rovaniemi: Lapin yliopiston yhteiskuntatieteiden tiedekunta.
- Hurtig J. 2006. Lapsen tieto sosiaalityön haasteena. Teoksessa Forsberg H., Ritala-Koskinen A. & Törrönen M. (toim.) Lapset ja sosiaalityö. Kohtaamisia, menetelmiä ja tiedon uudelleenarviointia. Jyväskylä: PS-kustannus, 167–193.

- Hurtig J. & Laitinen M. 2000. Kohtalokas kolmio. Perhe, paha ja ammattilaiset. *Janus* 2000:3, volume 8. Sosiaalipoliittisen yhdistyksen julkaisu, 249–265.
- Järventie I. 2001. Eriarvoisen lapsuuden muotokuvia. Teoksessa Järventie I. & Sauli H. (toim.) *Eriarvoinen lapsuus*. Helsinki: WSOY, 83–124.
- Järvinen R., Lankinen A., Taajamo T., Veistilä M. & Virolainen A. 2007. *Perheen parhaaksi. Perhetyön arkea*. Helsinki: Edita.
- Kalland M. 2004. Vauvan ja lapsen kehityksellisten tarpeiden huomioiminen lastensuojelussa. Teoksessa Puonti A., Saarnio T. & Hujala A. (toim.) *Lastensuojelu tänään*. Helsinki: Tammi, 119–140.
- Karimäki R. 2006. Koululaiset kertovat leikeillään. Teoksessa Karlsson L. (toim.) *Lapset kertovat...Työpapereita 9/2006*. Helsinki: STAKES, 57–68.
- Karlsson L. 2003. *Sadutus. Avain osallistavaan toimintakulttuuriin*. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Karlsson L. 2005. Lapset tiedon ja kulttuurin tuottajina. Teoksessa Hänninen S., Karjalainen J. & Lahti T. (toim.) *Toinen tieto. Kirjoituksia huono-osaisuudesta*. Helsinki: STAKES, 173–194.
- Karlsson L. 2006. Lapsitiedosta lapsen omaan tietoon ja kulttuuriin. Teoksessa Karlsson L. (toim.) *Lapset kertovat...Työpapereita 9/2006*. Helsinki: STAKES, 8–17.
- Kihlman E. 2005. Sirpaleista kokonaisuudeksi moniasiantuntijuuden avulla. Teoksessa Reijonen M. (toim.) *Voimaa perhetyöhön. Arjen tuki ja ammatilliset verkostot*. Jyväskylä: PS-kustannus, 93-117.
- Kiili J. 2006. *Lasten osallistumisen voimavarat. Tutkimus Ipanoiden osallistumisesta*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

- Kinos J. & Virtanen J. 2001. Lapsilähtöisen varhaiskasvatuksen kivijalka lapsuuden sosiologiassa. Teoksessa Karila K., Kinos J. & Virtanen J. (toim.) 2001. Varhaiskasvatuksen teoriasuuntauksia. Jyväskylä: PS-kustannus, 136–154.
- Kuronen M. 2009. Ammattirajojen ylittäjä innostuu vuoropuhelusta. Tesso 2/09. Sosiaali- ja terveystieteellinen aikakauslehti. Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitoksen julkaisu.
- Kuula A. 2006. Tutkimusetiikka. Aineistojen hankinta, käyttö ja säilytys. Tampere: Vastapaino.
- Kyrönlampi-Kylmänen T. 2007. Arki lapsen kokemana – Eksistentiaalis-fenomenologinen haastattelututkimus. Rovaniemi: Lapin yliopisto.
- Lahikainen A. 2001. Lasten kuuntelemisesta ja sen esteistä. Teoksessa Järventie I. & Sauli H. (toim.) Eriarvoinen lapsuus. Helsinki: WSOY, 21–46.
- Laine M., Bamberg J. & Jokinen P. 2007. Tapaustutkimuksen käytäntö ja teoria. Teoksessa Laine M., Bamberg J. & Jokinen P. (toim.) Tapaustutkimuksen taito. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press
- Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 8.4.1983/361. Finlex.fi [Viitattu 29.10.2008] Saatavissa:
<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1983/19830361?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=laki%20lapsen%20huollosta>
- Lapsiasiavaltuutetun toimintakertomus vuodelta 2005. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskuksen selvityksiä 2006:36. Helsinki: Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskus.
- Lastensuojelulaki 13.4.2007/417. Finlex.fi [Viitattu 31.8.2008] Saatavissa:
<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/20070417?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=lastensuojelulaki>

- Lastensuojelun toimintamalli – lapsikeskeisen toiminnan työorientaatio 2008. Porvoon kaupungin sosiaali- ja terveystoimi.
- Muukkonen T. & Tulensalo H. 2004. Kohtaavaa lastensuojelua. Lapsikeskeisen lastensuojelun sosiaalityön tilannearvion käsikirja [verkkojulkaisu]. Helsingin kaupungin sosiaaliviraston selvityksiä 2004:1. Helsinki: Helsingin sosiaalivirasto [Viitattu 31.8.2008]. Saatavissa: http://www.hel2.fi/waris/Selvityksi%C3%A4/01_lastensuojelua.pdf
- Myllärniemi A. 2007. Lastensuojelun avohuollon perhetyö ammattikäytäntönä – jäsenyksiä perhetyöstä toimintatutkimuksen valossa [verkkojulkaisu]. Soccan ja Heikki Waris- intituutin julkaisusarja 2007. [Viitattu 1.9.2008]. Saatavissa: http://www.socca.fi/aineistot/lastensuojelun_perhetyo.pdf
- Möller S. 2004. Sattumista suunnitelmallisuuteen. Lapsen elämäntilanteen kartoitus lastensuojelussa. Pesäpuun opas- ja käsikirjat 1/2004. Jyväskylä: Pesäpuu ry.
- Möller S. 2005a. Suunnitelmallinen työ tekee lapsesta asiakkaan. Teoksessa Reijonen M. (toim.) Voimaa perhetyöhön. Arjen tuki ja ammatilliset verkostot. Jyväskylä: PS-kustannus, 61–69.
- Möller S. 2005b. Arviosta sanoisin. Tutkimus lastensuojelun asiakkuuden alkuvaiheeseen liittyvän arvioinnin mallintamisesta. Tutkimuksia 1/2005. Jyväskylä: Pesäpuu ry.
- Oranen M. 2001a. Juuret, raamit ja numerot – Lapsen aika projektina. Teoksessa Oranen M. (toim.) Perheväkivallan varjossa. Raportti lapsikeskeisen työn kehittämistä. Ensi- ja turvakotien liiton julkaisu 30. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto, 13–40.
- Oranen M. 2001b. Taistelut ja tulokset – lasten kokemuksia jakamassa. Teoksessa Oranen M. (toim.) Perheväkivallan varjossa. Raportti lapsikeskeisen työn

- kehittämisestä. Ensi- ja turvakotien liiton julkaisu 30. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto, 66–97.
- Oranen M. 2008. Mitä mieltä? Mitä mieltä! Lasten osallisuus lastensuojelun kehittämisessä. Ensi- ja turvakotien liiton raportti 7. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto ry.
- Oranen M. & Laaksamo E-M. 2003. Lapsikeskeinen väkivaltatyö turvakodeissa. Teoksessa Paavilainen E. & Pösö T. (toim.) Lapset, perhe ja väkivaltatyö. Helsinki: WSOY, 237–258.
- Paavilainen E. & Pösö T. 2003a. Epäily, tunnistaminen, ilmitulo ja puuttuminen perheväkivaltaan. Teoksessa Paavilainen E. & Pösö T. (toim.) Lapset, perhe ja väkivaltatyö. Helsinki: WSOY, 75–87.
- Paavilainen E. & Pösö T. 2003b. Moniammatillinen orientaatio perheväkivaltaan. Teoksessa Paavilainen E. & Pösö T. (toim.) Lapset, perhe ja väkivaltatyö. Helsinki: WSOY, 45–56.
- Pekki A. & Tamminen T. 2002. Lapsen ehdoilla[verkkajulkaisu]. Kunnallisan kehittämissäätiön tutkimusjulkaisu nro 33[Viitattu 15.12.2008]. Kunnallisan kehittämissäätiö. Saatavissa:
<http://www.polemiikki.fi/files/library/attachments/tutkimus33.pdf>
- Perhetyö 2008. Lastensuojelun käsikirja [verkkajulkaisu]. Sosiaaliportti.fi [viitattu 31.8.2008]. Saatavissa: <http://www.sosiaaliportti.fi/fi-FI/lastensuojelunkasikirja/tyoprosessi/avohuolto/muuttukitoimet/perhetyo/#otsikko2>
- Pölkki P. 2004. Lastensuojelutyön tutkimus- ja kehittämistoiminta. Teoksessa Puonti A., Saarnio T. & Hujala A. (toim.) Lastensuojelu tänään. Helsinki: Tammi, 270–319.

- Reijonen M. 2005a. Alkusanat. Teoksessa Reijonen M. (toim.) Voimaa perhetyöhön. Arjen tuki ja ammatilliset verkostot. Jyväskylä: PS-kustannus, 3–4.
- Reijonen M. 2005b. ”Mitä työtä se perhetyö oikein on?” – ammattina perhetyöntekijä. Teoksessa Reijonen M. (toim.) Voimaa perhetyöhön. Arjen tuki ja ammatilliset verkostot. Jyväskylä: PS-kustannus, 7-15.
- Saaranen-Kauppinen A. & Puusniekka A. 2006. KvaliMOTV - Menetelmäopetuksen tietovaranto [verkkajulkaisu]. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietovarasto [Viitattu 28.3.2009]. Saatavissa:
<http://www.fsd.uta.fi/menetelmaopetus/>
- Sauli H. 2005. Lapsi faktana. Teoksessa Heino T., Kekkonen M. & Känkänen P. (toim.). Lapsuuden kudelmia. Helsinki: STAKES, 64–67.
- Sinkkonen J. 1999. Lapsen psyykinen kehitys. Teoksessa Sinkkonen J. & Pihlaja P. (toim.) Ulos umpikujasta. Miten auttaa tunnehäiriöistä lasta? Helsinki: WSOY, 15–53.
- Skinnari S. 2001. Ihmisyyteen heräämisen alkutaival – Steinerpedagoginen varhaiskasvatus. Teoksessa Karila K., Kinon J. & Virtanen J. (toim.) 2001. Varhaiskasvatuksen teoriasuuntauksia. Jyväskylä: PS-kustannus, 86–111.
- Solantaus T. 2006. Lapset puheeksi – kun vanhemmalla on mielenterveyden ongelmia. Toimiva lapsi & perhe. Manuaali ja lokikirja. Helsinki: STAKES.
- Suomen perustuslaki 11.6.1999/713 [verkkajulkaisu]. Finlex.fi [Viitattu 28.11.2008]. Saatavissa:
<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=perustuslaki>
- Taskinen S. 2005. Äiti muurahainen. Teoksessa Heino T., Kekkonen M. & Känkänen P. (toim.). Lapsuuden kudelmia. Helsinki: STAKES, 134–143.

- Tuomi J. & Sarajärvi A. 2002. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Tammi.
- Työkalupakki. [verkkojulkaisu]Pääkaupunkiseudun lastensuojelun kehittämisyksikkö –hanke [viitattu: 2.9.2008]. Saatavissa: <http://www.socca.fi/lastensuojelu/pakki.html>
- Törrönen M. & Vornanen R. 2004. Lastensuojelun ehkäisevä työ. Teoksessa Puonti A., Saarnio T. & Hujala A. (toim.) Lastensuojelu tänään. Helsinki: Tammi, 154–191.
- Uusimäki M. 2005. Perhetyötäkö kaikki? Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskusten julkaisusarja 20. Oulu: Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus.
- Uusitalo I. & Laakso T. 2005. ”Sit tääl on sellainen lohikäärme, millä voi ratsastaa...” – Lapset elinympäristönsä kehittäjinä. Teoksessa Parkkinen T. & Keksinen S. (toim.) Lapsen sosiaalisen kehityksen moninaisuus. Turku: Turun ammattikorkeakoulu, 43-55.
- Vilén M., Leppämäki P. & Ekström L. 2002. Vuorovaikutuksellinen tukeminen sosiaali- ja terveystalalla. Helsinki: WSOY.
- Vikman E. 2006. Perhe Villa –hanke. Raportti lapsilähtöisen kriisityön kehittämisestä [verkkojulkaisu]. Kotkan kaupunki. Sosiaali- ja terveystalaston julkaisuja 5/2006 [Viitattu 16.10.2008]. Saatavissa: <http://www.kotka.fi/showattachment.asp?ID=7893&DocID=2626>
- Välivaara C. 2004. Sijoitettu lapsi tunnepyörässä. Menetelmiä ja välineitä lapsilähtöiseen lastensuojeluun. Raportit 1/2004. Jyväskylä: Pesäpuu ry.
- Välivaara C. 2008. Lapsilähtöisiä vuorovaikutuksen välineitä. Teoksessa Ketola J. (toim.) Menetyksistä mahdollisuuksiin. Perhehoitoa lasten ja vanhemmuuden tueksi. Jyväskylä: PS-kustannus, 77–97.

Yleissopimus lapsen oikeuksista [verkkójulkaisu]. Unicef.fi [Viitattu 25.11.2008.].

Saatavissa: http://www.unicef.fi/files/unicef/pdf/Lasten_oik_sopimus.pdf

LIITTEET

Liite 1. Teemahaastattelurunko

Liite 2. Pääluokkien ja yläluokkien muodostuminen

Liite 3. Analyysin eteneminen

Teemahaastattelurunko

Perustiedot

- syntymävuosi
- ammattinimike
- koulutus
- erityinen koulutus perhetyöhön
- työkokemus

Lapsi lastensuojelun perhetyössä perhetyöntekijöiden kokemana

- Millaisiin asioihin kiinnität huomiota perheen lapsissa? Mitä kerrottavaa on yksittäisestä lapsesta?
- Lapsen sensitiivisen kehityksen tukeminen
 - o miten lapsen kehitystä havainnoidaan ja mihin sitä verrataan?
- Lapsen läsnäolo
 - o miten lasten läsnäolo tapaamisissa huomioidaan
 - o miten vaikuttaa työskentelyyn
- Lapsen kuuleminen ja osallisuus
 - o lapsen mahdollisuus osallistua keskusteluun, suhtautuminen lapsen keskustelun aloituksiin
 - o mitä ja miten perhetyöstä kerrotaan lapselle
 - o miten lapsi voi vaikuttaa työskentelyyn, esim. tavoitteet
 - o Miten lapsen ja perheen tilannetta lähdetään selvittämään?
 - keneltä saat tietoa lapsen tilanteesta, tarpeista ja kokemuksista
 - kenen kanssa lapsen asioista keskustellaan
 - mistä asioista puhutaan lapsen kanssa suoraan, mitä lapselta kysytään
 - mitä asioita lapselle kerrotaan
- Lapsen omat tapaamiset
 - o milloin lapsella on mahdollisuus omaan tapaamiseen
 - o miten eroavat koko perheen tapaamisista
 - o missä lasta tavataan
 - miten vastaa lapsen tarpeita

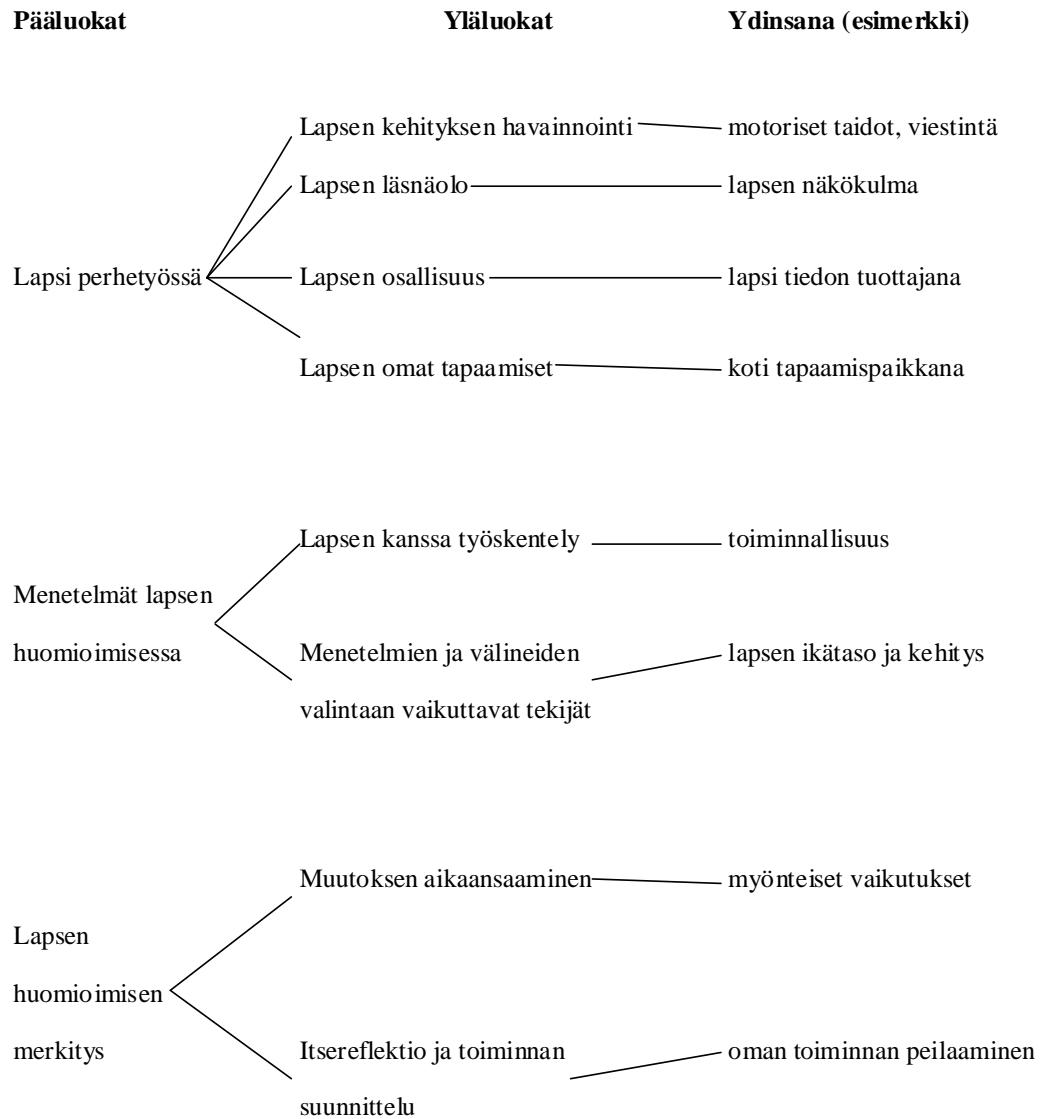
Menetelmät lapsen huomioimisessa

- Mitä lapsen kanssa tehdään?
 - o lapsen kokemukset: kuinka käsitellään ja mitä asioita tulee ottaa huomioon?
- Mitä menetelmiä ja välineitä käytetään?
 - o toiminnallisuus, sadut, leikki
 - o ryhmätoiminta
 - o keskustelu
 - miksi juuri näitä välineitä ja menetelmiä hyödynnetään?
- Koulutus menetelmien ja välineiden käyttöön

Lapsen huomioimisen ja kohtaamisen merkitys

- Perustelut lapsen kanssa tehtävälle työlle
- Työskentelyn herättämät ajatukset
 - o Miksi se on/ei ole tärkeää?
- Tärkeät ominaisuudet/ valmiudet lapsen kanssa työskennellessä
 - o Miten hyväksi koet omat valmiutesi?
- Oma toiminta vaikeissa ja ristiriitaisissa tilanteissa
 - o suhtautuminen avuttomuutta ja riittämättömyyttä herättäviin tilanteisiin
- Antaako joku tilanne oikeutuksen lapsen sivuun jättämiseen? Millä tämä perustellaan?
- Jos sinun työskentelyäsi seurattaisiin videolta, miten lapsilähtöisyys ilmeneisi työskentelyssäsi? Miten pitäisi lähteä liikkeelle, jotta työskentelyssäsi lapsi tulisi paremmin huomioiduksi?
- Kuinka paljon keskustellette työparin kanssa / tiimissä lapsista? Millaisista asioista puhutaan? Mikä on keskeistä? Kuinka paljon pohdit lapsen huomioimista ja kohtaamista omassa työssäsi? Miten olet pyrkinyt kehittämään lapsen huomioimisessa?
- Onnistumiset ja vahvuudet lapsen huomioimisessa / Kehittämistarpeet?

Pääluokkien ja yläluokkien muodostuminen

Analyysin eteneminen

